

HANS URS VON BALTHASAR

KNJIGA JAGNJETA

O Janezovem Razodetju

*Hans Urs von Balthasar, Das Buch des Lammes. Zur Offenbarung des Johannes, Johannes Verlag Einsiedeln, Freiburg, Neuauflage 2004. © Johannes Verlag Einsiedeln 2017. Z do-
voljenjem prevedel Anton Štrukelj.*

1

Knjiga Jagnjeta

Razodetje

Knjiga se začenja z besedami »Razodetje (apokálipsis) Jezusa Kristusa« (1,1). Tudi če njegovo razodetje prihaja od Očeta in je po angelu in apostolu poslano Cerkvi, je Jezus Kristus hkrati Razodevajoči in v vsem delu Razodeti, kajti knjiga se po pravici imenuje Knjiga Jagnjeta. Kot »Božje Jagnje« bo Jezus stal pred Očetovim prestolom (5,6), bo Edini, ki more odpreti in razložiti knjigo svetovne zgodovine. Kot Zmagovalec od začetka bo izbojeval vse bitke proti zlu do končne zmage, dosežene po Očetu in po njem v Svetem Duhu, do poroke s svojo Cerkvijo, ki dozoreva zanj skozi vse časovne puščave, On bo večni svetilnik Cerkve (21,23).

Zastavljeno je vprašanje, kdo je vreden odpečatiti sedemkrat zapečateni knjigo sveta, a »nihče ne v nebesih ne na zemlji ne pod zemljo ni mogel odpreti knjige ne pogledati vanjo« (5,3). Vsi poskusi vseh svetovnih nazorov, verstev in filozofij spodletijo ob teh pečatih; če more človek na silo odpreti enega od njih, se drugi zaprejo še močnejše. To je tako strašno, da videc bruhne v jok zaradi te nemoči sveta, da bi sam sebe pojasnil. »Silno sem jokal, ker se ni našel nihče, ki bi bil vreden, da odpre knjigo in pogleda vanjo« (5,4). A tedaj se zgodi nekaj nepričakovanega: »Jagnje«, ki je živo, a »kakor zaklano«, vzame knjigo iz Božje roke; ves svet se vrže na tla in zadoni »nova pesem«, ki je dotlej še nikdar ni bilo slišati: »Vreden si, da vzameš knjigo in odpreš njene pečate; ker si bilo zaklano in si s svojo krvjo odkupilo Bogu ljudi iz vsakega rodu, jezika, ljudstva in naroda ... Vredno je Jagnje, ki je bilo zaklano,

da prejme oblast in bogastvo, modrost in moč, čast, slavo in hvalo« (5,9.12). To je vodilni motiv celotnega Pisma, ki se ohranja skozi vse njegove epizode, tudi najtemnejše. Zmaga Jagnjeta sega po vsem svetu, je vesoljna, zajema vsa ljudstva. Zato mu »množica, ki je nihče ni mogel prešteti« (7,9), poje hvalnico in zahvalno pesem.

Skrivnost

»Razodetje« vsebuje smisel svetovne zgodovine in s tem stvarstva v celoti, kakor se ta smisel odpira s perspektive Jagnjeta, edino pristojnega. A tega smisla ni mogoče kar tako razbrati, ampak se odpira z dogajanjem celote: najprej z delovanjem Jagnjeta, ker je bilo »zaklano« in je zdaj živo; nato z delovanjem ljudi, ki s svojim ravnanjem smisel tega delovanja sprejemajo kot »zvesto in zanesljivo« (3,14; 19,11; 21,5;22,6) ali pa ga zavračajo (9,20–21). Ker pa vsakemu ostaja svoboda, da se odloči ali za vero ali nevero, ta smisel ni prikazan s tekočim pripovedovanjem tega, kaj »bo prišlo«, ampak v podobah videnj. Te kažejo svetovno dogajanje, ki poteka med nebom in zemljo, v likih, ki se hkrati razodevajo in ostajajo skrivnost.

Bilo bi povsem zgrešeno, če bi hoteli to knjigo brati in razlagati kot pregled nad svetovno zgodovino, ki bi želel opisovati zgodovinski potek. Ko je v dvanajstem poglavju opisano Mesijevo rojstvo, to nikakor ne pomeni, da je bilo vse prejšnje starozavezno, ali da bi mogli različne vidike »poslednjega časa« – nastop zveri, čaše jeze, veliki Babilon, bitka nebeške vojske, tisočletno kraljestvo, uničenje satana – pojmovati kot sledeče si epizode. Nekatere podobe natančneje pojasnjujejo druge; načelno pa so posamezna videnja razodetja, ki prihajajo navpično iz nebes na zemljo, in jih smemo le redko brati v vodoravnem zaporedju.

Videti moramo posebnost resnice vsakega videnja – velika starozavezna videnja Izaija in Ezekiela ali Daniela so pripravljala nanje –, da bi pravilno dojeli njihov hkrati razodevajoči se in skrivnostni smisel. Ta smisel pa ni nič nejasnega, ne ne sestavljajo ga

nedoločeni simboli, ampak je njegova natančnost zelo pomembna. Mere v nebesih in na zemlji se ujemajo. Vidcu je naročeno, naj »izmeri Božje svetišče in oltar in tiste, ki molijo v njem« (11,1), tiste, ki so v nebesih, kakor je rečeno tudi na drugih mestih. Ko eden od angelov s čašo v roki izmeri nebeški Jeruzalem z »zlato trstiko kot merilom«, je izrecno rečeno, da je »človeška mera tudi angelska mera« (21,15–17). Zato so tudi razodeta videnja natančno izmerjena; zagroženo je tistemu, ki kaj odvzame ali doda temu, »kar je zapisano v tej knjigi« (22,18–19). Poslednji razlog za to natančnost med nebesi in zemljo je Sinova dosledna pokorščina Očetu. Samo zato more v evangeliju reči: »Kar dela Oče, dela enako tudi Sin« (Jn 5,19); »ničesar ne delam sam od sebe, jaz delam vedno to, kar je njemu všeč« (Jn 8,28–29). To moramo imeti pred očmi glede vsega, kar je pristna krščanska mistika. Zato bo tudi pri vsaki razlagi Razodetja en del, ki bo zares »očiten« in ga je mogoče razlagati, in drugi del, ki ostaja skrivnosten tudi ob podobah, katerih razlaga bo vedno vprašljiva; ta del nam bo popolnoma razumljiv šele s konca zgodovine. V nadaljevanju se ne bomo zadrževali ob teh ugankah, ampak se bodo držali tega, kar nam Razodevajoči hoče povedati povsem razumljivo in za nas ni le koristno, ampak nujno potrebno za zveličanje. To so stvari, ki naj jih poznamo tako v svoje svarilo kakor v svojo tolažbo, za svojo previdnost kakor za svoje opogumljenje.

A je še drugi razlog, zaradi katerega je v tej knjigi govor o »skrivnosti« (mystérion). Beseda se pojavlja v treh pomenih. Vsakokrat gre za to, da razodeto kot tako vsebuje skrivnostno globino, ki se razodene natanko tistemu, ki se odpre njegovi očitnosti. Najprej obstaja »skrivnost Boga« (10,7), ki se »dopolni« v Jezusu Kristusu; to je povedano natanko v trenutku, ko se v Razodetju začenja dejanski poslednji čas z Mesijevim rojstvom. Sem spadajo vsa besedila, v katerih ime Jagnjeta ostaja skrivnostno (»imel je napisano ime, ki ga ne pozna nihče, le on sam« (19,12), a tudi novo ime izvoljenih od Jagnjeta (»dal mu bom novo ime, ki ga ne pozna nihče, razen tistega, kdor ga prejme« (2,17), ker se verujoči »drži mojega imena«, 2,13). Druga skrivnost je skrivnost protibožjega

zla, ponazorjenega v veliki vlačugi Babilon, ki sedi na škrlatno rdeči zveri (»na čelu je imela napisano ime: skrivnost, mysterion«: 17,5.7). To je nasprotno brezno, ki mu brezbožni skušajo izmeriti globino (»spoznati satanove globočine, kakor pravijo«: 2,24), brezno laži, kakor se bo odprlo v satanski Proti-trojici. A beseda *mysterium* se tretjič pojavlja tudi za Cerkev, tam, kjer je govor o »mysteriju sedmih zvezd«, ki jih ima Kristus v roki: to so »angeli«, nebeški zastopniki »sedmerih Cerkva«, ki v svoji organski mnogovrstnosti predstavljajo katoliško Cerkev. V sedmerih poslanicah, ki so namenjene cerkvenim skupnostim, je zelo jasno, naj se same poznajo in merijo edino na temelju nebeškega pogleda in Kristusove sodbe; svojo pravo izpolnitev naj vselej razumejo samo v skrivnostnem izreku Svetega Duha, v zagotovilu neizmerne obljube. Kristus, vse protikrščansko in Kristusova Cerkev so razodeti v zgodovini, a samo z razsežnostjo skrivnosti.

Videc

Knjiga Jagnjeta je zaupana Gospodovemu učencu Janezu, da jo napiše. Medtem ko se ljubljene učenec v svojem evangeliju in v svojih pismih ne imenuje z imenom, to stori tukaj trikrat: »Jaz, Janez, vaš brat in z vami soudeležen pri stiski, kraljestvu in stanovitnosti z Jezusom« (1,9). »Jaz, Janez, sem tisti, ki je slišal in videl vse to« (22,8). »Janez sedmim Cerkvam« (1,4).

Že na začetku svojega evangelija je označil Jezusa kot »Božje Jagnje, ki odjemlje grehe sveta« (Jn 1,29), in je to dejanje razumel povsem v znamenju Božje ljubezni. Na začetku Razodetja govori o »Jezusu Kristusu, ki nas ljubi in nas je s svojo krvjo odrešil naših grehov« (1,5). V videnjih bo ta ljubezen nekako v oklepaju golega zrenja pokazanega, na nedoločenem kraju, kjer bo sledil dogajanju v nebesih in na zemlji, v objektivnosti, za katero morajo izginiti vsi njegovi osebni občutki in pogledi. A ta objektivnost, zanj samega skrita, je objektivnost ljubezni: najprej med njim in Kristusom, katerega je na začetku ugledal v vsem njegovem veličastvu, nato pa

med njim in Cerkvijo. Saj se je pravkar označil kot »brat in sotripin« preganjanjih kristjanov, ki vztrajajo zaradi kraljestva, in je bil izgnan »zaradi Božje besede in Jezusovega pričevanja (martyrion) na otok, ki se imenuje Patmos« (1,9).

V Razodetju o ljubezni stopa v ospredje resnica ali resničnost ali zanesljivost ali zvestoba. To je evangelist že večkrat poudaril: na desetih mestih je označil Jezusa, njegovo bit, njegovo delovanje in sojenje kot »resnično« ali »resnicoljubno«. V Razodetju to trditev o Jezusu večkrat ponovi (3,7.14; 6,10; 19.11). Janez na višku svojega evangelija, ob prebodenju Srca, slovesno izpričuje: »Tisti, ki je videl, je pričeval. On ve, da je njegovo pričevanje resnično. To se je zgodilo, da se je izpolnilo Pismo ... «Gledali bodo vanj, ki so ga prebodli» (Jn 19,35–37). Vidcu pa je naročeno: »Zapiši: To so resnične Božje besede« (19,9); »Zapiši, kajti te besede so zanesljive in resnične« (21,5). In še enkrat: »Te besede so zanesljive in resnične« (22,6).

Za Janeza je značilno še tole. Vse Jezusove spodbude njegovim učencem v evangeliju in Janezove v njegovih pismih je mogoče povzeti s stalno ponavljajočo se besedo »ostati«. »Ostanite v moji ljubezni« (15,9); vzor za to ostajanje v Jezusovi ljubezni je njegovo ostajanje v Očetovi ljubezni in njegovem naročilu: v evangeliju se ta beseda »manein« pojavi 36-krat, v pismih 26 krat. V Razodetju temu ustreza beseda »stanovitnosti« (hypomoné, pravzaprav neomajno obstati kljub vsem skušnjavam in težavam in zapeljevanju). Premalo je, če bi jo prevedli zgolj s »potrpljenjem«, ker je nasproti zunanjemu videzu dejavno vztrajanje, neomajno dopuščanje, upati si, obnesti se v boju, toda izrecno s pogledom na nekaj prihodnjega, torej previdno čakanje in zato tudi upiranje vsemu, česar ni mogoče pričakovati. Videc govori najprej o svojem »vztrajanju pri Jezusu« (1,9), nato pa Jezus reče občini v Efezu: »Poznam tvojo stanovitnost« (2,2), »stanoviten si in si marsikaj prenesel zaradi mojega imena in se nisi naveličal« (2,3); prav tako Tiatiri: »Vem za tvojo stanovitnost« (2,19), v Filadelfiji: »Ker si ohranil mojo stanovitno besedo, bom tudi jaz tebe obvaroval« (3,10). Nato sledijo, ko je govor o moči zveri, splošne besede: »Tu se obnese stanovitnost

in vera svetih« (13,10). »Tu je potrebna stanovitnost svetih, ki se držijo Božjih zapovedi in vere v Jezusa« (14,12).

Predajanje

Vse Razodetje se dogaja v celi verigi, skoraj v slapu predajanj. Nikakor si ne stojita nasproti samo slika in gledajoči, ampak slike so darila, ki prihajajo z višave in so določena za podarjanje naprej. Darilo je gotovo darilo »Jezusa Kristusa«, a je dano »od Boga«, kakor vse, kar Kristus je in ima. Njegovo darilo prihaja od Očeta, in Bog »ga je po svojem angelu sporočil svojemu služabniku Janezu«. Ta ga ne zadrži zase, ampak vse, kar vidi, »izpriča kot Božjo besedo in kot pričevanje Jezusa Kristusa« tistim v Cerkvi, ki »ga berejo naprej in poslušajo in izpolnjujejo« (1,1–3). Od Očeta prihaja razodetje k Jezusu, od njega gre k angelu glasniku, od tega k vidcu in od vidca k Cerkvi. Če je bil prej govor o resnici in resnicoljubnosti, zdaj vidimo, kakšna je pri Janezu notranja vsebina resnice: je predajanje lastnega, da bi sprejemajoči to last spet podarjali naprej. Nihče nima resnice sam zase, tudi Bog ne. Oče je prvotno resničen in resnicoljuben zato, ker vse svoje, celo svoje božanstvo, izroča Sinu; Sin pa je živa resnica vsega razodetja, ker vse, kar prejme od Očeta po posredovanju angelov, ki so prav v Razodetju tako tesno povezani s Svetim Duhom, da jih skoraj lahko imenujemo oblika njegovega prikazanja, podarja naprej svojemu apostolu, ki je že po svoji označbi (apostólein pomeni poslati) poslan k Cerkvi.

Ali naj rečemo, da se veriga poslanstev konča pri Cerkvi? Samo v smislu, da ji je namenjeno in zaupano razumevanje razodetja; a Cerkev sama naj pred svetom »pričuje« o prejetem, in sicer ne zgolj z besedami, ampak s celotnim bivanjem, tako kakor je bil tudi Jezus »zvesta in zanesljiva priča« (martýs pistós 3,14), zlasti s pričevanjem svoje krvi (1,5). V Razodetju je pričevanje Cerkve pred svetom vedno pričevanje vse do smrti (2,13; 6,9; 11,3.7; 17,6). To pričevanje se zato imenuje preroško (16,6; 19,10), ker z življenjem in smrtjo kaže naprej na prihodnjo javno resnico večnega, vstalega

življenja. Zaradi tega bosta obe glavni priči v 11. poglavju umorjeni v istem mestu, »v katerem je bil križan tudi njun Gospod« (11,8), da bi vstali obenem z njim in bi vpričo svojih sovražnikov odšli v nebesa (11,12). Tako se predajanje ne ustavi pri Cerkvi, ampak se kot dovršeno pričevanje svetu po njem vrača k Bogu.

To poslanstvo mora biti uresničeno, utelešeno, da bi učinkovalo. Jezusa vidimo kot Živega, ki je šel skozi smrt in podzemlje (1,18), bil je celo »zaklan« (5,6). Janez naj zapiše v knjigo, kar je videl, in »pošlje sedmerim Cerkvam« (1,11). A knjigo mora dobesedno spraviti vase, jo »pogoltniti«, pa naj bo v njegovih ustih sladka ali v trebuhu grenka (10,9–10). Samo tako more vnovič prerokovati (10,11).

Kmalu

Že v prvem stavku je navedba »kmalu« (1,1), ponovi se na koncu knjige, kjer je ves vstopni stavek ponovno povzet: »Te besede so zanesljive in resnične. Gospod, Bog preroških duhov, je poslal svojega angela, da bi pokazal svojim služabnikom, kar se mora kmalu zgoditi« (22,6). Celotna knjiga v stalnem priganjanju zahteva pričakovanje skorajšnjega prihoda, ne v kronološkem, časovnem smislu – ta bi stvari samo pozunanjil –, ampak v bivanjskem smislu vere. Hitro se mora Efez spreobrniti, »sicer bom prišel nadte« (2,5), hitro Pergamon, »sicer bom prišel prav kmalu nadte« (2,16), hitro Filadelfija, kajti »glej, pridem kmalu« (3,11), hitro Laodikeja, kajti »glej, stojim pred vrati in trkam« (3,20), Tiatiri je »dano malo časa, da se spreobrne« (2,21). Gre za prihodnost, ki že sega v sedanost, da se v njej že posedanja: »Zapiši,« pravi Kristus vidcu, »kar je in kar se bo zgodilo poslej« (1,19); ali kakor je rečeno že v prvi vrstici in se ponovi na koncu: »kar se mora zgoditi v kratkem času« (1,1; 22,6). Prihodnost se zelo hitro pomika v sedanost: »Glej, pridem kmalu« (22,7.12), »da, pridem kmalu« (22,20). Tudi glede »tretjega gorja«, ki uvaja poslednji čas, ki se začene z Mesijevim rojstvom, je mogoče reči: »Glej, kmalu pride tretje gorje« (11,14). V Razodetju

je zgolj priganjajoči čas, ki se izteguje k prihodnjemu, tako da duše mučencev vpijejo k Bogu: »Kako dolgo še?« (6,10), in jim je dan značilen odgovor: »naj potrpijo še malo časa, dokler se ne dopolni število njihovih služabnikov in njihovih bratov, ki morajo biti umorjeni kakor oni sami« (6,11). Ta čas, ki priganja k prihodnosti, se bo končal z navzočnostjo »poslednjega časa«: »Ne bo več časa, ampak v dneh, ko se bo oglasil sedmi angel in zatrobil, se bo dopolnila Božja skrivnost, kakor jo je Bog oznanil svojim služabnikom prerokom« (10,6.7). To popolno posedanje prihodnosti zremo še znotraj vrste podob, ki prikazujejo neskončno razgibano, neprekinjeno in rodovitno večnost (21,1–22,5). A šele sklepni okvir (22,6–21) nas pomakne nazaj v odtlej še bolj priganjajoči čas: »Duh in nevesta kličeta: Pridi! In kdor posluša, naj zakliče: Pridi! ... Pridi, Gospod Jezus!« (22,17.20). V vrsti podob pa se pomakne naprej tudi urni kazalec: če je Bog (1,4) in Kristus (1,8) tisti, »ki je in ki je bil in ki pride« (4,8), pa bo od donenja sedme trobente naprej Bog označen samo še kot tisti, »ki je in ki je bil«, ker je zdaj »prevzel svojo veliko moč in zakraljeval« (11,7). Odtlej je Bog in njegov Maziljenec »zakraljeval nad svetom« (11,15). »Zdaj je prišlo odrešenje, moč in kraljevanje našega Boga in oblast njegovega Maziljenca« (11,15). O resničnih Božjih besedah dvakrat zadoni mogočni »gégonen«: »Zgodilo se je, dopolnjeno je, dovršeno!« (16,17; 21,6).

2

Žívi, ki je bil mrtev

Videnje povelíčanega Kristusa »kakor človeka« se zgodi sicer že v zamaknjenju na Gospodov dan (1,10). Nanaša pa se še povsem na pisma, namenjena njegovi Cerkvi (1,11), zaradi česar se Gospod svojemu učencu še ne prikaže v liku zaklanega, a živega Jagnjeta. Gospod v večnosti drži v roki nebeško resničnost zemeljske skupnosti (kot sedem zvezd). Hkrati pa hodi »med sedmimi zlatimi svečniki«, namreč med »sedmimi cerkvenimi skupnostmi« (2,1; 1,20). S tem pokaže, da njega kot potujočega ni mogoče zadržati in da je v skupnostih navzoč on sam. Vidcu narekuje naročila za vsako skupnost posebej (»napiši in pošlji«: 1,11), in to v takšnem veličastvu, ki ga more videc opisati v podrobnostih (1,13–16). To veličastvo ga tako prevzame, da »se kot mrtev zgrudi k njegovim nogam« (1,17). Veličastni se mora na tleh ležečega dotakniti s krepilno desnico, da bi ga postavil pokonci in mu dal zaslišati, kako se njegov nekdanj zaupni Učenik zdaj imenuje: »Prvi in Poslednji, Žívi. Bil sem mrtev, a glej, živim na veke vekov in imam ključ smrti in kraljestva mrtvih« (1,17–18; 2,8).

Janezu se ni treba dotakniti ran Veličastnega, da bi vedel, da je isti, katerega je videl mrtvega s prebodenim Srcem in živega na veliko noč. Tu mu je razloženo kot večnostno dogajanje: Gospodova mrtvost je njegova resnična in neizbrisna preteklost, in sicer tako zelo, da ima kot Žívi v roki vso oblast nad smrtjo in kraljestvom mrtvih. Če sta na koncu Razodetja »smrt in kraljestvo mrtvih vržena v ognjeno jezero« (20,14), je to v povelíčanem Kristusu že vnaprej resničnost.

Resnica, da je bil Kristus mrtev, pa je dejanje njegovega večnega življenja, kajti »nihče mi ne more vzeti življenja, ampak ga jaz dajem prostovoljno« (10,18). To, da je preboden, pa je ven-

darle delo grešnega človeštva: zato mu ne more biti prihranjeno, da to vidi in prizna. Grešno človeštvo mora priti tako daleč, da končno ne toži več nad seboj, ampak nad njim, ki je iz ljubezni dopustil, da mu je to prizadelo. Zato Janez preroških besed (Zah 12,10–14) ne zapiše samo v evangeliju, ko prebodejo Jezusovo Srce (Jn 19,37), ampak še enkrat, ko vsa ljudstva pridejo pred sodbo: »Glej, prihaja na oblakih in videlo ga bo vsako oko, tudi tisti, ki so ga prebodli, in zaradi njega bodo jokali vsi narodi zemlje« (1,7). Označen je kot »Prvi in Poslednji« ali kot »Alfa in Omega« (1,8; 21,6; 22,13), hkrati pa je »počelo Božjega stvarstva« (3,14) in s tem Vsemogočni in Vsevedni, »ki preiskuje obisti in srca« (2,23). Vse to je po Božjem Duhu, ki mu je podeljen. Zato bo imel v liku Jagnjeta »sedem oči: to je sedem Božjih duhov, poslanih po vsej zemlji« (5,6). Besede, ki jih bo on, resnično on in nihče drug, govoril cerkvenim skupnostim, bodo vsakokrat označene kot besede Svetega Duha.

Ker je Kristus počelo stvarstva, se bo v Razodetju izkazoval kot Gospod ustvarjene narave in zgodovine in kot Gospod stare in nove zaveze. V bistvu je ena sama zaveza, najprej sklenjena z Abrahamom, ki prejme obljubo dokončne izpolnitve »v svojem potomstvu« (Gal 3,16). Že Jeremija govori o prihodnji »novi« (Jer 31,31) in »večni zavezi« (Jer 32,40). V nobeni novozavezni knjigi ta enota ne deluje močnejše kakor v Razodetju. Sprva se zdi, da vlada že kar ravnotežje med zavezo pred Kristusom in zavezo po njem: štiriindvajset »starešin« pred Božjim prestolom nedvomno sestavljajo dvanajsteri Izraelovi rodovi in dvanajsteri Gospodovi apostoli skupaj. To je ponovno potrjeno ob zgradbi nebeškega Jeruzalema: na njegovih vratih so napisana »imena dvanajsterih Izraelovih rodov«, medtem ko »obzidje mesta sloni na dvanajsterih temeljnih kamnih, na katerih so napisana dvanajstera imena apostolov« (21,12.14). Jezus je kot Jagnje hkrati »lev iz Judovega rodu« (1 Mz 49,9–10) in »Davidov poganjek« (Iz 11,1), »iz Davidovega rodu« (22,16), obdarovan »z Davidovim ključem, ki odpira in nihče ne zapira, ki zapira in nihče ne odpira« (Iz 22,22). V nebesih so »skrinja zaveze« (11,19), »svetišče šotor« (15,5), oltar z rogovi (9,13),

svetišče (11,1.19; 14,15.17; 15,5.6.8; 16,1.17). Kakor pri Ezekielu je iz nebes vržen ogenj na zemljo (8,5), štiri živa bitja pred prestolom so podobna tistim pri preroku Izaiju, ki pojejo trikrat sveto pesem, tudi tu je svetišče napolnjeno z dimom (15,8), zmagoslavna pesem pred Bogom je hkrati »pesem Božjega služabnika Mojzesa in pesem Jagnjeta« (15,3). Tradicionalen simbol je, da kralj, končno Maziljenec vlada ljudstva »z železno palico« in jih »zdrobi kakor lončene posode« (2,27; 12,5; 19,5; po Ps 2,8–9: »V egiptovskem obredu kronanja in jubilejev je kralj izpričal svojo svetovno oblast s simboličnim razbitjem lončenih posod, ki so nosila imena tujih narodov ... V primerjalnem smislu je v mezopotamskih besedilih pogosto govor o tem, da vladar zdrobi ljudstva ,kot lončeno posodo‘«. H.–J. Kraus, *Psalmen* I, 1961,20).

Tudi tisočletno kraljestvo (20,4–6) je starozavezna podoba za Mesijevo vladanje. Živali imajo svojo predpodobo pri Danielu, podoba vlačuge Babilon je prerokom znana, veliko objokovanje nad njenim padcem ima svoje predpodobe pri Jeremiju in Ezekielu, enako njena vrženost proč v morje (Jer 51,63–64). Končna bitka v (H)Armagedonu povzema kraj velikih starozaveznih bitk: Megido (Kr 5,19), Gog in Magog (20,7) kažeta na Ezekielovega kralja Goga iz Magoga (Ez 38,2). Obe priči, ki nastopita v 11. poglavju, sta opisani po Zah 4, delata Elijeve in Mojzesove čudeže, a ju zaradi tega ni treba enačiti z njima. Tudi krščanske priče so poslane »po dva in dva« (Lk 10,1).

Zdaj ni treba navajati še nadaljnjih starozaveznih predmetov, oseb in prizorov, da bi dokazali ravnotežje zaveze pred Kristusom in po njem ter Kristusovega gospostva nad obema. A biti moramo pozorni na dvoje: najprej, da besedila Stare zaveze niso navedena dobesedno, ampak se nanje le namiguje, kar kaže na to, da vedno že vidimo novozavezno izpolnitev starozavezne obljube – Jagnje je označeno kot »Judov lev«; nato pa tudi, da so na koncu kljub Izraelovemu deležu pri gradnji nebeškega Jeruzalema v njem izginile starozavezne zgradbe: »Svetišča nisem videl v njem, kajti njegovo svetišče je Gospod, Bog, Vsemogočni, in Jagnje ... Božje veličastvo razsvetljuje mesto in njegov svetilnik je Jagnje« (21,22–23).

Gospod zgodovine se zdaj v prvem videnju pokaže, kako je povsem zaposlen s svojo Cerkvijo. Hodi med svetilniki cerkvenih skupnosti, a ni vzvišen nad njimi in ga tudi ne ovirajo, ampak zaskrbljen, da bo moral odstraniti njihove svečnike, če se skupnosti ne spreobrnejo (2,5). Ko iz njegovih ust izhaja dvorezen meč (1,16), je lahko prisiljen, da se bo »z mečem svojih ust« bojeval proti občini (2,16). Gospod veličastva očita Pavlu: »Zakaj me preganjaš?« (Apd 9,4), prav tako se tudi tukaj čuti prizadetega zaradi nezvestobe in mlačnosti svoje Cerkve. Zato ne more začeti z dejanskim razodetjem, z razodetjem božje prestolne dvorane, dokler njegova Cerkev ni očiščena in zedinjena z njim.

3

Spoved cerkvenih skupnosti

Sedmera pisma cerkvenim skupnostim sestavljajo skupaj spoved Cerkev. Gospod spoveduje Cerkev. Vsaka krščanska spoved ima hkrati nekaj neizprosno sodečega in nekaj neskončno milostno opogumljajočega. Tako tudi iz nebes prihajajoče razgaljanje celotnega stanja Cerkve ni povprečno, ampak natančen preiskujoč pogled, ki osvetli vse skrite koticke, kakor se pri spovedi spodobi. Gospod se ne zadovolji s površnim priznanjem grehov v luteranskem smislu. »Čas je, da se začne sodba pri Božji hiši« (1 Pt 4,17). Razišče se celotna hiša; vsaka skupnost se mora podvreči natančni preiskavi. Vsaka se presoja drugače, glede na to, kaj v njej najdejo »oči kakor ognjeni plameni« (1,14; 2,18). In vsaka se presoja po svojih delih.

V Novi zavezi v nobeni knjigi ni tako velikega poudarka in neizprosne govora o »delih«. To spravlja v začudenje mnoge, ki bi to knjigo radi videli predvsem kot knjigo trpljenja in prestajanja satanskih premoči. Petim različnim občestvom je povedano v obraz: »Poznam tvoja dela« (2,2.19; 3,1.8.15), in sicer po njihovi posebni kakovosti. V nekaterih občestvih je upadla skupna raven ljubezni: »Premisli, s kakšne višine si padel« (2,5). Drugi živijo zgolj še »po imenu«, a v resnici so »mrtve«, zato jih Gospod pretresa iz spanja: »Zbudi se in okrepi, kar je še ostalo in je na tem, da umre« (3,1–2). Končno je najbolj žalostna od vseh tista, ki sama sebi laže, da je premožna, bogata in ničesar ne potrebuje, »a se ne zavedaš, da si siromašna, obžalovanja vredna in uboga, slepa in naga« (3,17).

Nato so tiste občine, pri katerih Gospod natančno razlikuje: z nekaterimi rečmi je zadovoljen, »a zoper tebe imam nekaj«, kar je treba takoj odpraviti (2,14–16). Ali pa ugotovi napredek v delih, medtem ko občina v svojem naročju vendar dopušča pohujšanje, za katero morajo krivci pričakovati kazen (2,20–22). Gospod more celo

pohvaliti kakšno občino, a ji tudi razkriti, da ji je milost na stežaj »odprla vrata« (3,8). Pri tem pa ne prezre, da je občina kljub svoji »majhni moči« sodelovala z milostjo (3,8) in bo za to poplačana s posebnim varstvom. Končno lahko obstaja tudi občina, ki se ima v svoji stiski za ubogo in ji Gospod zato prizna, da je v resnici bogata in jo bo v bližnji stiski posebej varoval (2,9–10).

Dela vsake občine so tako zelo upoštevana, da se v Razodetju večkrat ponovi stari izrek v evangeliju in pri Pavlu, da bo pred Božjim sodnim stolom vsakdo sojen po svojih delih (2,23; 20,12.13; 22,12). O mrtvih je rečno, da »gredo njihova dela za njimi« (14,13). To dovolj močno potrjuje, da je v tej knjigi glavna krepost vzdržljivost, stanovitnost sredi laži in zapeljevanja sveta vsekakor ocenjena kot dejansko »delo«. »Poznam tvoja dela, tvoj trud in tvojo stanovitnost« (2,2). »Stanoviten si in si marsikaj prestal zaradi mojega imena in se nisi utrudil« (2,3), »ostani zvest do smrti« (2,10). »Trdno se držiš mojega imena in nisi zatajil vere vame« (2,13). »Poznam tvoja dela: tvojo ljubezen, tvojo vero, tvoje služenje in tvojo stanovitnost« (2,19). Ko pa občina duhovno umira: »Spomni se, s kakšno vnemo si prejel in slišal. Drži se tega in se spreobrne« (3,3). »Ker si ohranil mojo naročilo za stanovitnost, bom tudi jaz obvaroval tebe« (3,10). Delo je tu preprosto odgovor na prejeto, torej živa vera, živa ljubezen.

Strogost teh spovedi je delo Kristusove ljubezni. To izrecno pove zadnjim in najhujšim občinam, ki so že blizu tega, da jih izpljune iz svojih ust: »Svarim in pokorim vse, ki jih ljubim« (3,19) – ta beseda zveni v vsem Svetem pismu (Prig 3,12; 1 Kor 11,32; Heb 12,4–11). Zdaj, pri spovedi, je ta beseda izgovorjena odkrito. Ohraniti jo moramo v srcu tudi za prihodnja videnja, v katerih bo ljubezen ostala prikrita za svarjenjem. Slednje niti v Stari zavezi in še manj v Novi zavezi ne more imeti drugega smisla kot ljubezen.

Obljube Svetega Duha na koncu vsake spovedi to dokazujejo preobilno. Tu so nakopičene vse čudovite besede za nepojmljive milosti, ki jih Bog naklanja zvestim: jedli bodo od drevesa življenja v raju – tokrat ne z neposlušno krajo, ampak kot Kristusov dar. Dobili bodo skrito mano – spet Kristusa samega kot nebeško

hrano. Prejeli bodo novo ime, »ki ga ne pozna nihče, razen tistega, ki ga prejme« (2,17): večno, čisto osebno ime, ki ga Bog prihrani za svoje zveste in vsakega napravlja povsem edinstvenega. Deležni bodo Kristusove kraljevske oblasti, ki jo je on sam prejel od Očeta. Obljuba morske zvezde (2,28) ostaja skrivnostna, tudi če se Kristus sam označuje za »morsko zvezdo«. Razumljivejše je obvarovanje pred drugo smrtjo (2,11), vpis v knjigo življenja, priznanje pred Očetom (3,5), zaznamovanje z Božjim in Jezusovim imenom ter z imenom nebeškega mesta (3,12). Pri tem obdarovanec postane »steber v svetišču mojega Boga« in hkrati prevzame vlogo velikih svetnikov, na katerih življenju in poslanstvu sloni cerkvena zgradba. Nazadnje je obljubljena deležnost pri kraljevanju Sina, ki si sam deli Očetov prestol, in najgloblje občestvo in zedinjenje pri skupnem evharističnem obedu (3,20–21).

4

Odpečatena zgodovina

Zgradba

Obstaja lahko nebeška matematika, od katere je mogoče na zemlji prestreči le drobce, ker je čezmerna. Ti drobci pa vendar v moči svoje notranje logike dovolj razločno kažejo onkraj sebe k nekemu redu, ki za nas ni več pregleden. Zdi se, da je tako tudi pri veliki vrsti videnj apokaliptičnih podob (poglavja 4–20). Stroge vrste številsk sledijo druga drugi, razdeljene ali pregledno ali komaj razumljivo in prekinjene so z vložki, vse do točke, kjer se »prihodnje« spremenijo v »tisto, kar je prišlo« – z Mesijevim rojstvom iz žene. S tem se začenja dogajanje poslednjega časa, ki je pokazano samo še s svojih različnih vidikov kakor v prerezih z mnogih strani: popoln spopad med nebese in peklom, poslednje stopnjevanje drugega zoper drugega. Pri tem se vedno predpostavlja, da je Mesija, Jagnje, že zdavnaj zmagalo, kar dokazuje tudi sklepno strmoglavljenje vseh nasprotnih sil v ognjeno jezero.

Ob veličastnem opisu božje prestolne dvorane (4) se začenja odpečatenje zgodovine s tem, da je sedemkrat zapečaten knjiška sveta izročena Jagnjetu (5) in so sedmeri pečati odtrgani drug za drugim. S prvimi štirimi se pojavijo štirje jezdec: štiri je število stvarstva, na njegovih štirih nebesnih straneh stojijo štirje angeli (7,1). Tako bomo štiri jezdece najboljše razumeli kot temeljne sile stvarstva v vsej njegovi stvarnosti. Toda stvarstvo ni zaprto samo vase, v sebi skriva zgodovino človeštva, ki se je odvrnilo od Boga, in človeštva, ki se obrnilo k Bogu; peti in šesti pečat razgrinjata njihovo bridkost: »Doklej?«, sprašujejo trpeči in se bojijo krivci

(6). Ti dvoji pa niso nekritično pomešani med seboj; kazni nad drugimi more nastopiti šele po zaznamovanju prvih (7). Zdaj sledi nekaj nenavadnega in za Razodetje značilnega: sedmi pečat (8,1) ni nadaljevanje dotedanjega, ampak konec, kakor sobota po šestih dnevih stvarjenja (»V nebesih je za kake pol ure nastala tišina« – konec, ki iz sebe odpusti naslednjih sedem (8–11). Zdaj Bog sodi in kaznuje grešni svet. Spet so prvi štirje jezdeci sami zase in vplivajo pretežno na naravo. Trije preostali bodo razglašeni kot »trojno gorje« nad človeštvom (8,13). Prvi dve od tega trojnega »gorja«, torej šesta in sedma kazni zadeneta človeštvo tako zelo, da je v prehudih podobah opisana predvsem muka, lastna grehu, kaznovanje greha samega. Med šesto in sedmo kaznijo je spet vrvicev, ki se tiče bistva in usode pričevanja za vero: najprej je treba pogoltniti Božjo besedo (10), nato je opisana usoda življenja, smrti in vstajenja prič. Šele nato pride sedma kazni, tretje gorje (11,14–15).

Vse, kar sledi do 20. poglavja, je eno samo razkrivanje tretjega gorja, ki je hkrati enoviti in mnogovrstni poslednji čas. Z Mesijevim rojstvom in njegovo odmaknjenostjo k Bogu, s čimer je vržen satan iz nebes na zemljo, z nastankom Cerkve (12,17) se začne poslednji čas, poslednja bitka in končna zmaga. Pri tem je razgrnjena popolna protibožja sila v njenih vidikih. Proti njej se »dopolni Božja jeza« v zadnjih sedmih kaznih (15,1.8). Sedma kazni v skupni enotni podobi razkrije povzetek protibožje sile v »veliki vlačugi Babilon« (17). Njen padec in požig (18) je bil naznanjen že pred njenim nastopom (14,8), nato še enkrat napovedan (18,2) in dokončno zapečaten tako, da je mlinski kamen vržen v morje (18,21). Vse, kar je tu še opisano, osvetljuje samo še skupno končno dogajanje, ki ga Nova zaveza imenuje »poslednji čas«, »poslednji časi«. Ti dogodki so: žetev in trgatve zemlje (14,14–20), veliko žalovanje nad Babilonom, s čimer hkrati propade vse svetno gospostvo in svetno gospodarstvo (18,9–24). Logos s svojimi odrine na poslednjo bitko in porazi nasprotno silo, »tisočletno kraljestvo«, sledi končna sodba (19), medtem posamezni prizori v nebesih, ki pokažejo končno dogajanje (14,1–5.14s.).

Temu sledi (21,1–22,5) pogled na novi Božji svet, v katerem ne prevladuje več število sedem, ampak število dvanajst. Navzoče je bilo že povsod v prejšnjem, kjer je bil govor o Božjih izvoljenih Stare in Nove zaveze, kot $12 + 12 = 24$, kot $12 \times 12 \times 1000 = 144000$. Zdaj določa dolžino, širino in višino svetega mesta: 12000 stadijev, njegovo obzidje meri 144 komolcev.

Odpev (22,6–21) postavlja nazaj na začetek knjige: napovedi v celoti naj ne bodo zapečatene (četudi je pri vsaki govorici nebes skrivnost, ki je ni mogoče sporočiti: 10,4). Napovedi se bodo »kmalu« izpolnile, Duh in nevesta prosita, da bi bilo »kmalu«.

Čas Razodetja je skrivnosten in hkrati natančno določen: »En čas, (dva) časa in polovica časa« (12,14; v skladu z Danielom 7,25; 12,7) ali, kar je isto: 42 mesecev (11,2; 13,5) ali 1260 dni (11,3; 12,6). To je polovica od sedem in tudi čas, ko je bilo nebo zaprto med lakoto v Elijevem času (Lk 4,26; Jak 5,17). To je čas, ki se zdi dvakrat daljši tistim, ki priganjajo h koncu, a bo okrajšan zaradi izvoljenih (Mr 13,20).

Božja prestolna dvorana

Prvo videnje v vrsti videnj o razlagi sveta in zgodovine odmakne vidca v nebesa. »Vrata so se odprla« v Božji svet, ki se v tej prvi podobi razgrinja v veličastni lepoti in miru. Nič še ne kaže na soočenje z zemljo. Božji svet vidimo najprej čisto iz svoje sredine in z ozirom nanjo. Ni še govora o neštetih bitjih, ki obdajajo prestol Nevidnega in mu pojejo. Govor je samo o prestolu in njegovi okolici. Med njima se odigrava večna liturgija: »Češčenje, spoštovanje in služenje«.

Bog, neviden in vendar žareč v svojem veličastvu »kakor kamen jaspis in sardis«, okoli njega »mavrica« sedmih barv in pred njim »sedem svetilk, ki so sedmeri Božji duhovi«, od Očeta izhajajoči Duh sedmerih darov. Sina še ni videti, prikaže se šele v naslednjem prizoru v podobi »zaklanega Jagnjeta« na Očetovem prestolu. Prestol stoji na »nebesnem obloku« kakor steklenem morju »zgornjih voda«, ki kot »kristal« sestavljajo nebesna tla. Vpričo prestola sta

dve vrsti bitij, ki obhajajo liturgijo: štiri živa bitja, ki (kakor pri Ezekielu) povsem pripadajo Božjemu veličastvu, imajo podobo leva, mladega junca, človeka in orla, imajo šest peruti (kakor pri Izaiju) in so »polna oči«, spredaj, zadaj, sredi in zunaj, ter neprenehoma pojejo: »Svet, svet, svet je Gospod, vsemogočni Bog, ki je bil, ki je in ki bo prišel.« Iz njihovega števila štiri je mogoče domnevati, da so tudi prapodobe Božjega stvarstva: kraljevsko najbolj drzno, mladostno najmočnejše, najbolj skrivnostno in bitje, ki uteleša najvišji polet k Bogu. Nato je štiriindvajset starešin, dvanajst iz stare in dvanajst iz nove zaveze, ki sedijo na prestolih, a se ob petju štirih živih bitij vržejo na tla pred Božjim prestolom in častijo ter položijo svoje zlate krone pred prestolom, ker je vse njihovo prestolujoče dostojanstvo Božja milost, zato vzdikajo: »Vreden si, Gospod, naš Bog, da prejmeš čast, slavo in moč, ker si ustvaril vse reči, po tvoji volji so nastale in bile ustvarjene.«

Stvarstvo nenehno oznanja Božje veličastvo in izvoljenci iz zgodovine večno dopolnjujejo češčenje ter priznavajo, da so vsi dosežki sveta sad Božjega delovanja. Liturgija stvarstva in zaveze zvenita popolnoma usklajeno, kakor v 19. psalmu. Skozi vse Razodetje bodo odmevale vedno nove hvalnice, ki kopičijo poveličevanje na poveličevanje enemu in troedinemu Bogu. »Desettisočkrat deset tisoči in tisočkrat tisoči« (5,11) poveljujejo Boga in »vse stvari, ki so na nebu, na zemlji in pod zemljo, na morju, in sploh, vse, kar je v njih, sem slišal prepevati« (5,13).

Nebeška blaženost je na koncu Svetega pisma predstavljena prav v podobi tega liturgičnega poveličevanja in izročanja samega sebe Stvarniku, od katerega vse izhaja in h kateremu se vrača. Ta liturgija pa je eno z blaženostjo – to jasno sledi iz vsega, kar nam je Sveto pismo razodelo o Stvarniku. On je sam v sebi troedina ljubezen, ki izhaja iz njega in se vanj vrača. On je blaženost zato, ker Oče vse svoje božanstvo brez pridržka podarja Sinu, ki se sam v večni evharistični hvaležnosti podarja nazaj Očetu. In to medsebojno podarjanje je eno s sedemkratno žuborečo ljubeznijo Svetega Duha. Sveti Duh – v prekipevajočem izlivanju troedine ljubezni v stvarstvo in zavezo – je povsod sedemkratno navzoč v neskončno se

podarjajočih likih, vedno kot priča in sad in ponavzočenje ljubezni med Očetom in Sinom. Tudi vsa liturgija sveta pred prestolom je blaženost, ker se dogaja v blaženosti Boga, ki se podarja sam sebi, in ker jo odseva in je te blaženosti deležna. Za Janezovim Razodetjem je Janezov evangelij, ki je razkril Boga kot popolno ljubezen. Na to spominja tudi na začetku svoje zadnje knjige: Jezus Kristus »nas ljubi in nas je s svojo krvjo očistil naših grehov in nas napravil za kraljestvo, duhovnike Bogu, svojemu Očetu« (1,5-6).

Samo duhovniki obhajajo liturgijo in »duhovniki za Boga« so po Kristusu izvoljeni za to (5,10). To pa spet pomeni: skupaj s Kristusom po prelitju lastne krvi, kar je po njem edino še veljavno duhovništvo, bodo apokaliptične priče hkrati »Božji in Kristusovi duhovniki« (20,6).

Odprtje knjige

Naslednji prikaz, v katerem se pojavi Jagnje na prestolu in od Boga prejme zapečateno knjigo, da bi jo odprlo, spada k najbolj sijajnim mestom svetovne književnosti. Začne se z »glasnim« vprašanjem »silnega angela«: »Kdo je vreden, da odpre knjigo in odtrga njene pečate?« (5,2). Kdo more razbrati smisel sveta kot narave in kot zgodovine? Katera filozofija more pojasniti začetek, središče in konec celote, te sedemkrat zapečatene skrivnosti? Ob tem vprašanju nastopi neznanska onemelost: »Toda nihče ne v nebesih ne na zemlji ne pod zemljo ni mogel odpreti knjige ne pogledati vanjo.« V to nemočno tišino videc naglas zaihti: »Silno sem jokal, ker se ni našel nihče, ki bi bil vreden.« Ker nihče nima moči (tudi če bi imel pogum), da bi razrešil uganko sveta. Te solze so dragocenejše in razkrijejo več kakor vse suhe oči filozofov in ostalih svetnih modrijanov, ki kakorkoli brkljajo s sedmimi pečati, priporočajo kakšno »pot«, da bi smuknili skozi pečate, ali pa kar zanikajo njihov obstoj ali pa celotno knjigo stvarstva odložijo kot goli privid. Samo en odgovor je na solze zaradi nerazrešljivosti uganke sveta: Jagnje kakor zaklano, kri, ki je bila prelita za rešitev uganke sveta. Krvaveče Jagnje je

»Prvi in Poslednji« (1,18), »začetek Božjega stvarstva« (3,14), »vse obstaja v moči dragocene krvi brezmadežnega in brezgrajnega Jagnjeta, ki je bilo spoznano že pred začetkom sveta« (1 Pet 1,19-20). Ko Jagnje prejme knjigo iz Očetove roke, saj je »Božji Sin« (2,18), ne dobi ničesar novega ali tujega, ampak svojo lastnino. Tako je, kakor poslej poje velika hvalnica: »Vredno si, da vzameš knjigo in odpreš njene pečate, ker si bilo zaklano in si s svojo krvjo odkupilo Bogu ljudi iz vsakega rodu, jezika, ljudstva, naroda« (5,9). In nova pesem stoječih blizu Boga odmeva naprej po vseh tisočkrat tisočih angelskih zborih: »Vredno je Jagnje, ki je bilo zaklano, da prejme oblast in bogastvo, modrost in moč, čast slavo in hvalo« (5,12), dokler končno celotno stvarstvo ne pritegne v hvalnico Bogu in Jagnjetu (5,13). Kajti stvarstvo se zahvaljuje Bogu in Jagnjetu v svojem bivanju, v svojem smislu in v svoji povzdignjenosti nad samo sebe v kraljevsko duhovništvo za Boga (5,10).

Svet

Ko Jagnje začne odpirati pečate, tedaj se najprej razkrije stvarstvo, ne kakor je v Božji zamisli, ampak kakor je samo v sebi, z vsem realizmom, ki ga sodoloča tudi človekova svoboda. Tega realizma ni mogoče skrčiti na en sam obrazec. Zato ga štirje jezdec, ki sledijo drug drugemu, razkrivajo na štiri načine. Vsak od njih uteleša en vidik sveta tako močno, da bi človek hotel svet vsakič videti skozi njega. Pa vendar vsi spadajo skupaj in sestavljajo celotno podobo bivanja.

Prvi jezdec na belem konju, oborožen z lokom in zmagoslavnim vencem, odide, »da bi zmagal« (6,2). To je smisel, ki utemeljuje vse bivanje, njegovo pozitivnost, ki je z ničimer ni mogoče uničiti; to je njegova usmerjenost na poslednji smisel, na dokončno zmago, ki predpostavlja boj (nakazan v loku). »Dobro bo v celoti prevladovalo« (Goethe). Človek bi bil lahko v skušnjavi, da bi tega prvega jezdeca primerjal Božji Besedi (Logosu), ki je okrvavljen in prav tako jezdi v bitko (19,11-13). Toda tudi če je prvi jezdec blizu Alfe

in Omege, na njem ni krvi; on je »nedolžnost nastajanja«, protimehaničnost stvarstva kljub vsem breznom, ki se odpirajo pozneje; on je velika pritrditev, ki je skozi vse boje prepričan v dokončno zmago, zato odjezdi že v sijaju zmagovalca. Nobeden od naslednjih jezdecev ne more njegovega bistva postaviti pod vprašaj.

Drugi jezdec sedi na ognjeno rdečem konju in ima v roki velik meč. Pogled kaže onkraj zmage na tisto, kar zmaga predpostavlja, na vojno. Ta vojna je nekaj drugega, ker predpostavlja mir, katerega more »odvzeti z zemlje«, tako da se ljudje »koljejo« med seboj (6,4). Kako globoko v stvarstvo sega to načelo, ki ropa mir? Segaj tja, kjer že živali morijo druga drugo, da morejo živeti druga od druge, segaj tja, kjer vsako živo bitje živi na račun drugih? Ni rečeno, da se Sveto pismo ozira samo na človeški svet. Kri skozi vso zgodovino teče v potokih, od Kajnovega bratomora naprej. Kraljestvo miru, v katerem »bo volk gostoval pri jagnjetu in bo panter ležal pri kozličku« (Iz 11,6), ostaja utopija nadzgodovinskega mesijanskega kraljestva. In kako bi mogel prvi jezdec zmagati s svojim lokom, če ne bi bilo nobenega poraza?

Tretji jezdec na svojem črnem konju ima v roki tehtnico in njegov glas naznanja: »Merica pšenice po denarju in tri merice ječmena po denarju« (6,6). To je preračunljiva, omejevalna pravičnost, ki končnost zemeljskih dobrin razporeja v skladu s končnostjo kupnih moči. Človeštvo mora shajati s tem, kar mu svet daje. Razen tega včasih obstaja tudi nekakšno preobilje: »Olju in vinu ne škoduj!« je dodano, a to občasno preobilje ne more odpraviti bistvene pičlosti bivanja. Dobrine so končne, tudi nakupovalne možnosti so končne, in navsezadnje je končno vse bivanje, kakor bo dokazal zadnji jezdec.

Četrty jezdec na bledem konju nosi ime »smrt«, in poskrbljeno je, da njegova dokončna narava ne bo pozabljena, saj ga spremlja »hades«, podzemlje, kraljestvo mrtvih (6,8). V Razodetju bosta vedno oba nastopala skupaj. Pride trenutek, ko morata oba skupaj oddati svoje mrtve (20,1) in biti nato skupaj vržena v ognjeno jezero (20,14). Njuna oblast je potemtakem omejena kljub njuni dokončnosti, ker ima Kristus v lasti ključ nad njunim zaklenjenim

območjem (1,18). A zdaj se pojavita kot sklepno počelo svetnega bivanja, ki v sebi povzame prejšnja, ker »jima je dana oblast nad četrtino zemlje« (kolikor je smrt samo četrtina oblasti nad bivanjem), »da morita z mečem in lakoto in kugo in z divjimi zvermi zemlje«: tu je povzet in dopolnjen ves realizem, ki ga ponazarjajo prvi jezdec z lokom, mečem, tehtnico.

Jeza in sodba

Še trije zadnji pečati se morajo odpreti, da bi svetno število štiri dopolnili v število sedem. To se ne tiče več sveta, ampak dejanske zgodovine človeštva. Ta zgodovina pa postane resnična šele tedaj, ko se nasilje in krivica v njej soočita s poslednjim počelom zgodovine, z Jagnjetom, ki po svojem bistvu ne more privoliti v nobeno pogajanje in primerjanje z nasiljem in krivico. Zato more in mora nastopiti skoraj nepojmljiva beseda o »Jagnjetovi jezi«, »kajti prišel je véliki dan njegove jeze in kdo bo mogel obstati?« (6,16-17).

Odprtje petega pečata razkrije krik človeštva spričo krivice, ki se še vedno dogaja v zgodovini. Ta krik se strne v krik mučencev, »ki so bili pomorjeni zaradi Božje besede in zaradi pričevanja, ki so ga dajali« (6,9-10). Neznosno je, da zgodovina po vseh grozotah traja še naprej, kakor da se ne bi nič zgodilo, in se širi z vedno novimi grozotami: »Doklej ne boš sodil?« Kričeči bodo potolaženi: »samo še malo časa«. »Čas«, ki se jim dozdeva kot nepregledno dolgi »časi«, je za Boga »kratek«, »polovičen čas«. Bog ne opazuje nedejavno in brezčutno, kar se pokaže pri odprtju šestega pečata, ko se že sredi zgodovine zgodi nekakšen konec sveta. Grozote zgodovine je že mogoče dojeti kot Božje odzive na zločine, ki so jih zakrivili ljudje. In zdaj se na enkrat razkrije strah kot praprva bivanja: ne samo »sužnji in svobodni«, ampak tudi »kralji zemlje in velikaši, vojaški poveljniki in bogatini in mogočniki« se poskrijejo po votlinah in gorskem skalovju. Toda strah jih zasleduje tudi tja, tako da zdaj milo prosijo celo gore in skalovje: »Padite na nas in pokrijte nas« pred jezo Boga in Jagnjeta (6,15-16).

Kaj je ta jeza? V Stari zavezi je na približno tisoč mestih govor o Božji jezi. A tudi Nova zaveza, zlasti Pavel, in tudi drugi spisi jo natančno poznajo; in ne samo v starozaveznih navedkih. Razodetje more kopičiti besede, ko govori o Kristusu: »Tlači stiskalnico z vinom srdite jeze Boga, vladarja vsega« (19,15). Kaj je ta jeza? Najprej kaže popolno nezdržljivost med grehom in svetom, ki je jeza sveta zoper Boga, in Božjim ravnanjem s svetom: »Narodi so pobesneli, a prišla je tvoja jeza« (11,18). Jeza sveta zoper Boga se poglobi vse do »divjega besa hudiča«, ki pade na zemljo in »ve, da ima le malo časa« (12,12). Kdorkoli se udeležuje te hudičeve jeze, »bo tudi sam pil od vina Božjega srda, namešanega nepomešano v čaši njegove jeze« (14,10). Ta jeza Boga doseže svoj vrhunec tam, kjer je obrana vsa trgatev grozdja na zemlji in »vržena v veliko tlačilnico Božjega srda«; »stiskalnico so tlačili zunaj mesta« (da ne bi onečastili svetega mesta; prim. Heb 13,12), »in iz stiskalnice se je nateklo krvi konjem do užd, tisoč šeststo tečajev daleč naokoli« (namreč 4 x 4 x 100, da bi nakazali svetovno širjavo teptanja: 14,19-20).

Toda spričo te (starozavezne: Iz 63,2-6) podobe se moramo vprašati: kdo tlači te stiskalnice? Besedilo 14,20 tega ne pove, a v 19,15 se razkrije: Jezus »bo tlačil stiskalnico z vinom srdite jeze Boga, vladarja vsega«, zato je »njegovo oblačilo napojeno s krvjo« (19,13). Ob tem bo mogoče spoznati celotno skrivnost odrešenja: jeza Jagnjeta je prav tako velika kakor jeza Boga. Toda Jezus na Oljski gori do zadnje kaplje izpije kelih jeze Boga, da bi spravil svet z Bogom; Jezus prestaja smrtno grozo in zapuščenost Boga grešnikov, nase naloži vso krivdo svojih bratov, ljudi, in tako konča jezo Boga. O tem Razodetje govori izrecno. Je še sedem sklepnih muk, a te so »poslednje. Kajti z njimi se je dopolnil Božji srd« (15,1). Pri sedmi zadoni »močan glas od prestola v svetišču, ki je rekel: Dopolnjeno je« (16,17).

Oblike sodbe nad človeštvom so zelo različne; opisane so v pisanih simboličnih podobah, ki jih nočemo razlagati v podrobnosti. Pri drugi vrsti kazni prve štiri spet zadenejo človeštvo od zunaj, iz narave: najprej toča in ogenj, ki požge travo in drevje, nato se morje spremeni v kri, nato studenci postanejo grenki, končno otemni

svetloba zvezd, vsakič »četrtnina« (8,7-12). Od tega sta razločno odmaknjena peta in šesta kazen (9,1-12.13-21): v podobah groze ljudi trpinčijo živali, a se zdi, da živali prej prikazujejo muko, ki tiči v grehu samem: kakor škorpionji pikajo »samo tiste ljudi, ki ne nosijo Božjega pečata« (9,4); te pravljične živali imajo moč, da mučijo ne le s svojimi glavami, ampak tudi s svojimi repi kakor kače, kar v podobi kaže način, kako človeka, ki se dviga zoper Boga, muči in poškoduje spačenost njegovega greha. Fantastično stopnjevanje podob kaže zakrknjenost grešnika, zazrtega vase, ki jo povzroča perverznost (prim. 9,20-21); samo enkrat je govor o spreobrnjenju, a ne zaradi kazni, ampak zaradi vstajenja obeh prič. Že v tej drugi vrsti kazni sodeluje tudi pekel: njegovo brezno se je odprlo in dim, ki izhaja iz njega, zatemnjuje svet (9,1-2); knez podzemlja z imenom »pokončevalec« (apollýōn) je vladar nad živalmi, ki mučijo.

Podobno je s tretjo in četrto vrsto kazni: nad naravo so izlite prve štiri čaše Božjega srda: nad zemljo, nato nad morje, nad reke, končno nad zvezde (16,1-8), a z istim izidom: »ljudi je žgala silna vročina in preklinjali so ime Boga, ki ima oblast nad temi nadlogami. Niso se spreobrnil, da bi mu izkazali čast« (16,9). Peta in šesta čaša sta izliti nad oblast hudiča, pri čemer ljudje »od bolečine grizejo svoje jezike«, a se ne spreobrnejo; nato se posuši vzhodni tok, da bi odprl pot od tam prihajajočim kraljem, ki prihajajo za poslednjo bitko; tu je takoj dodana sedma nadloga, kar je »konec jeze«: popoln pretres narave in od ljudi zgrajenih mest, začetek razpada starega sveta (16,20) v scenarij poslednje sodbe.

Poslednjo sodbo bo, kakor v ostali Novi zavezi, imel Bog sam (20,11-15), skupaj (kakor pove tudi Pavel) s svojimi svetimi (20,4). Prejšnje kazni so v veliki meri kaznovanje, ki si ga ljudje sami nakopljejo s svojim upiranjem Bogu in s tem uničijo stvarstvo samo. To dogajanje bo pozneje jasno vidno v različnih vidikih samouničenja zla. Prav v poslednje misli pa se nadaljuje staro- in novozavežno načelo, da zlo kaznuje samo sebe (tako v številnih psalmih), medtem ko se vsaka kazen, ki prihaja od Boga, dogaja iz ljubezni zaradi kaznovanja.

5

Žena na porodu

ko zadoni sedma trobenta (11,15), kar sovpada s prihodom tretjega gorja (11,14), se začne dogajanje mesijanskega poslednjega časa, ki je opisano od 12. do 20. poglavja.

Velika in samotna se »na nebu« prikaže žena, ki je v Apokalipsi ni mogoče primerjati z ničimer drugim. Ogrnjena s soncem, stoječa na luni, ovenčana z dvanajstimi zvezdami je tukaj kot utelešenje in smisel stvarstva: »vpije v porodnih mukah in bolečinah« (12,1-2). Ta porod bo nekaj dokončnega, kar se kaže tudi v tem, da nasproti nje stoji absolutna nasprotna sila, »ognjeno rdeč zmaj«, pripravljen, da požre rojenega otroka.

Ne moremo se izogniti vprašanju, kdo je ta žena, koga pona-
zarja. Njeno vpitje v porodnih mukah nam daje prvi odgovor: žena je Izrael, Jahvejeva nevesta in soproga, kolikor v veri in bolečini »pričakuje« Mesija. To besedo razumemo tako: žena je v pričakovanju najbolj tedaj, ko se popadki že začnejo. Izrael kot verujoče Božje ljudstvo se čisto jasno zaveda, da bo Mesija prišel iz njega samega in da bodo pred njegovim prihodom nastopile »mesijanske muke«. Kako ne bi ječala zemlja, ko se od nje zahteva, da porodi božanski sad?

Toda Mesija bo posameznik. Posameznika pa ne porodi ljudstvo, ampak posamezna žena, v kateri je povzeto celotno ljudstvo od njegovega začetka, vsa njegova zgodovina, s celotno napornostjo porajanja. Posamezna oseba, v kateri Izrael doseže svoj izpolnjujoči vrhunec, posamezna oseba, v katero se utelesi tudi vse, kar je upajoča in ljubeča vera pripravljala skozi zgodovino, naposled z resničnim rojevanjem preseže celotno obdobje pričakovanja. Ta posamezna oseba kot Mesijeva mati spada v novi red svojega Otroka, »dečka, ki bo pasel vse pogane/narode (ne le Izrael) <z železno palico>«

(112,5). Ob tem prehodu v izpolnitev tudi porodne bolečine dobijo nov smisel, ki ga Apokalipsa komaj nakaže. Odslej namreč te bolečine ne bodo popadki pred Mesijevim rojstvom, ampak bolečine Mesija samega, katerih bo morala biti deležna njegova mati, žena. Kakor se bo Jezusovo učlovečenje dopolnilo na križu, tako se na križu dopolni tudi boleče Marijino rojevanje.

Križ je za Mesija zmaga. On bo »odnesen k Bogu in njegovemu prestolu« (12,5), medtem ko žena ostane na zemlji in pobegne v puščavo, kjer ji je Bog pripravil zavetje do konca, za tisoč dvesto šestdeset dni. Otrok, odnesen k Bogu, je premagal zmaja; ta je pahnjen iz svoje brezčasnosti, ko Otrok sede na prestol. Ko pa zmaj pade na zemljo in s tem v končni čas, stopnjuje svojo jezo, ker ve, da je zdaj njegov čas kratek (12,12). Tako zdaj nastane poslednji položaj: žena, ki jo Bog hrani v puščavi, nasproti nje »veliki zmaj, stara kača, ki se imenuje hudič in satan in ki zapeljuje vesoljni svet« (12,9); oba sta ločena drug od drugega, tako da voda, ki jo izbruhne hudič, ne doseže žene. To pa še bolj razkači zmaja, tako da se gre »bojevat proti preostalim iz njenega rodu, proti tistim, ki se ravna po Božjih zapovedih in imajo Jezusovo pričevanje« (12,17). To so kristjani, porojeni po Cerkvi. Odslej je Marija s svojimi bolečinami pod križem (»glej, tvoj sin«, Jn 19,26) postala ta Cerkev.

Staro Božje ljudstvo, Božja mati in Cerkev sestavljajo skupaj eno samo resničnost, ne v sočasnosti, ampak v postopnem dogajanju, v katerem se Izraelova rodovitnost v Mariji strne in jo hkrati presega. Nova Marijina rodovitnost pa se razprostira v materinstvo Cerkve. Več nam Apokalipsa ne pove o skrivnosti žene na produ. A to pove z gotovostjo.

6

Stopnjevanje poslednjega časa

Postava »čim več«

Z Jagnjetovo zmago, z Mesijevim vnebohodom in pahnjenjem hudiča na zemljo se začenja poslednji čas. Ta čas je pod postavo »čim več, vedno več«. Šele polno razodetje Božje ljubezni – da govorimo jezik evangelijev – požene zadnjo, seveda obupano moč zla. »Stara kača« je vedno že obstajala. Videc s to oznako namiguje na zgodbo v raju. A bila je nekako skrita v nebesih kot »tožnik naših bratov« (12,10), kakor sledi iz Jobove knjige. Šele ko nastopi Kristus, s svojim Svetim Duhom sreča veliko obsedencev. Zato se nikomur ni treba čuditi, da stara zaveza še ne pozna hudiča poslednjega časa.

Seveda je v Izraelu živi Bog že razkrit. Ob njem pa se zunaj, a tudi znotraj ljudstva začenja porogljivo vprašanje o Božjem obstoju in moči. »Nespametni govorijo v svojem srcu: «Bog ne obstaja»« (Ps 14,1). »Ves dan mi govorijo: «Kje je tvoj Bog?»« (Ps 42,4; 79,10; 115,2). Tu se prvič pojavi ateizem, ki pa se bo šele po Kristusu povzdignil v velesilo. Ateizem še ni mogoč, kjer še ni osebnih bogov ali neosebnih religioznih moči (kakor so »usoda« – fatum pomeni »božji izrek« – ali nirvana: nič od vsega). Tudi atomizem Demokrita ali Lukrecija nima ničesar skupnega z modernim proti-teističnim materializmom.

Šele ko Bog razkrije svoje obličje kot Bog, ki se je z zavezo združil z Izraelom, in je v Jezusu Kristusu celo izrekel skrivnost svojega bistva kot ljubezen, se začenjajo »bogokletne besede«, katerih so polne apokaliptične živali, pa naj obstajajo v čemerkoli že: v smrtnem sovraštvu do Boga, v ravnodušni, zaničljivi odvrnitvi od njega in njegove nemoči, da se uveljavi, v demonski ošabnosti, da se postavlja na njegovo mesto, v zadržem zanikanju, ki se je krčevito zaprlo samo vase, da je postalo brezizhodno in zdaj

hoče samo eno: povzdigovanje samega sebe vse do absolutnosti. Z vidika tega pokrščanskega »čim več, vedno bolj« je na koncu Apokalipse rečeno: »Kdor je krivičen, naj ravna krivično naprej, kdor je omadeževan, naj se omadežuje naprej, kdor je pravičen, naj vrši pravico naprej, in kdor je svet, naj se posvečuje naprej« (22,11).

Tu bi mogli z neko pravico ugovarjati: videnja Apokalipse podajajo samo slike, tako rekoč trenutne posnetke, v katerih ni mogoče videti nobenega razvoja, nobene npravne zgodovine živega človeka. To je res, če vrsto podob iz videnj primerjamo s sedmimi svarilnimi pismi v uvodu, kjer je v središču ta npravni razvoj k boljšemu ali k slabšemu. V podobah je včasih vse odločeno: ali je nekdo zaznamovan z Božjim znamenjem na čelu (7,3), in tedaj mu kazni ne morejo povzročiti ničesar žalega. Ali pa ljudje niso zaznamovani s tem znamenjem, ampak z znamenjem zveri »na njihovi desnici ali na njihovem čelu« (13,16) in ti so izgubljeni skupaj z zverjo (19,20; 20,15). Gre za pogled s konca nazaj v celotno obdobje poslednjega časa. Vendar to obdobje ni brez dramatičnega dogajanja, ki zadeva tudi vsakega posameznika, živečega v njem. Celota ja prikazana z mnogih strani kot kipeč boj. Komaj je zmaj pahnjen na zemljo, že se začne »vojskovati« z otroki Cerkve (12,17). Antikristu (»zveri na morju«) je »dano, da se vojskuje s svetimi in jih premaga« (13,7). Lažniva zver prejme oblast, da s svojimi čudežnimi znamenji »zapeljuje prebivalce zemlje« (13,4). »Trije nečisti duhovi demonov« pridejo iz zmajevega gobca in jim je dano, da »hodijo zbirat kralje vesoljne zemlje na vojsko, za véliki dan Boga, vladarja vsega« (16,14). Boj, ki ga kralji začenjajo zoper Jagnje (17,14), končno vodi Kristus skupaj s tistimi, ki so »poklicani, izvoljeni, zvesti«, (17,14) in z »nebeško vojsko« (19,14). Sovražniki bodo dokončno potolčeni, seveda šele potem, ko bo »obkoljen tabor svetih in ljubljeno mesto« (20,9). Podobe so torej vse prej kakor toge, poslednji čas je ena sama strašanska bitka, v kateri so za kristjane najhujše nevarnosti: zapeljevanje, obkolitev in celo poraz. Vse to pa seveda vsebuje uvid, da hudič, ki je iz večnosti vržen v čas, samo zato kaže takšen bes, ker je »njegov čas kratek« in je že vnaprej poražen.

Ateizem je v tem obdobju bistveno proti-teizem. V Kristusu je v časnost svetnega in človeškega življenja vdrl vidik Božje neskončnosti. In ta vidik je dotlej brezupno končnega človeka prebudil iz njegove obupanosti ali njegovega bega v praznoto in mu je vzdramil mik, da bi to neskončnost proizvajal sam iz sebe. Ali ne bi moglo biti najgloblje v njegovem jazu neskončen jaz, ki vse končno proizvaja iz sebe, da bi se zavedel svoje vsemogočnosti? Ali ne bi moglo biti najgloblje kar v končnosti volje po moči, tako da bi človek mogel in moral svoje meje presegati v neskončnost? Ali ne bi mogel biti on sam čista eksistenca, ki bi bila hkrati popolna svoboda, da svoje končno bistvo kar sam oblikuje, zdaj dobro, zdaj slabo, vseeno, samo da ostaja stvarjenjska svodoba? Ali ne bi mogel človek postati tudi bog in inscenirati svojega vnebohoda (v prazna nebesa), če je res, da Bog postane človek (in s tem preneha biti Bog)? Zaradi Božje besede, ki postane meso, se je človeku priskutila njegova umrljivost. Zdaj si izmišlja vedno nove atomske bombe, da bi prebil svojo končnost in si na kakršen koli način priboril svojo neskončnost. Kristus je prinesel svojo luč v svet in v vsakega človeka (Jn 1,9). S tem je v proti-kristjanu v svetu sprožil misel, da bi s to lučjo prižgal vžigalno vrstico, ki bo nekega dne, v eksploziji celote, končnost spremenila v neskončnost.

Trojica zla

Na zemljo pahnjeni hudič se začenja bojevati z otroki Cerkve. Ne bojuje se v svoji osamljeni prapodobi, ampak iz sebe izdela Proti-trojico, ki ima šele kot takšna polno moč hudobnega zapeljevanja nad človeštvom. Oče v novi zavezi izroči vso moč in sodbo nad svetom in se nekako umakne za njim, ker hoče Sin razodevati edino Očeta. Tako »zmaj« izroči svojemu prvemu izrodku »svojo oblast, svoj prestol in veliko oblast« (13,2), in sicer za celotni poslednji čas: »dvainštirideset mesecev« (13,5) in nad celotno zemljo, »nad vsakim rodod, ljudstvom, jezikom in narodom« (13,7). To zver iz morja označuje dvojce: »Odprla je usta, da je preklinjala Boga, preklinjala njegov ime, njegovo bivališče in tiste, ki prebivajo v nebesih.« Zver nikakor ni ravnodušna do Boga in vsega, kar mu pripada, ampak

je poosebljeno sovraštvo do njega. Velikost in moč tega sovraštva sta tako očitni, da prebivalci zemlje tako ostrmijo, da jih prisili k češčenju tega bitja (13,6,8). Moč tega sovraštva je dotlej nepoznana, dozdevno nepremagljiva: »Kdo je podoben zvéri in kdo se more bojevati z njo?« (12,4). Druga značilnost je še bolj izdajalska: »Ena od njenih glav je bila videti smrtno ranjena, a njena smrtna rana se je pozdravila« (13,3). Bila »je ranjena z mečem« (13,14), ki je zadel njeno srčiko, a rana se je pozdravila brez brazgotine. Tukaj se dokončno razodene podobnost in nasprotje z Božjim Sinom. Kristusa je greh ranil do smrti, njegove rane v poveličanem telesu ostajajo večno odprte. Še v sodbi bodo narodi gledali tistega, ki so ga prebodli (1,7). Sin zmaja pa nasprotno ne obdrži nobene brazgotine od svoje smrtne rane, kar hkrati pomeni, da njegova kri ni imela zdravilnega učinka in da njegova rana ni bila in ne ostane rana ljubezni. Z večno tekočo Kristusovo krvjo se Cerkev in svet nenehno umivata (7,14; 22,14; prim. Katarina Sienska). Samo kdor je ranjen skupaj s Kristusom za ljudi in more z njim krvaveti, sodeluje pri očiščevanju omadeževanega sveta. Antikrist se odlikuje z zdravjem, zaprtim vase, ki je popolna jalovost. »Knjigo življenja« ima samo »Jagnje, ki je zaklano« (13,8), in v večno življenje dospejo »samo tisti, ki so zapisani v Jagnjetovi knjigi življenja« (21,27).

A z bogokletno močjo Antikrista Proti-trojica še ni polna. Potrebna je še »druga zver«, ki je označena s tem, da »ima dva rogova kakor jagnje in govori kakor zmaj« (13,11), torej jo je kot Antikrista mogoče na drug način zamenjati z Jagnjetom, pa vendar govori in deluje iz duha prvotnega zla. Zver je že sama v sebi protislovje in laž. Kot duh laži ustreza – v satanski trojici – Svetemu »Duhu resnice« (Jn 14,17 in večkrat), ki je poslan od Kristusa in Očeta. Resnica je po Janezovem evangeliju to, da se Oče popolnoma izraža v Sinu in Sin noče biti nič drugega kakor popoln Očetov izraz; »Duh resnice« izpričuje to popolno ustrezanje med Očetom in Sinom kot bistveno ljubezen. Laž pa je nasprotno nepriznavanje Sina kot Očetovega izraza in s tem tudi nepriznavanje in nepoznavanje Očeta (Jn 8,44-47). V Proti-trojici zla prejme duh laži »natanko isto oblast« kakor Antikrist, s čimer posnema »istobistvenost«

Svetega Duha z Očetom in Sinom. To oblast potrebuje predvsem za propagando za Antikrista; dela čudežna znamenja, a v prid zveri, svojo vsenavzočnost poveča s tem, da podoba zveri »vdihne življenje«, tako da morejo govoriti in izročati smrti («Veliki brat te vidi»). Tako so vsi, »veliki in mali, bogati in reveži, svobodni in sužnji«, uporabljeni za to, da molijo zver, ali pa so umorjeni; vsak mora nositi znamenje češčene zveri, če hoče kupovati in prodajati, se pravi če noče umreti od lakote (13,15-17).

Ponavzočenja Antikrista s čudeži propagande so nasprotje Kristusovih ponavzočenj po Svetem Duhu v evharistiji, ostalih zakramentih in Božjih dokazih milosti. Ker ni ljubeče vezi med satanskim očetom in njegovim sinom, more biti propaganda lažnivega duha obema, za katera novači, ne notranja, ampak samo zunanja. In če ima lažni duh »isto oblast« kakor zmaj in Antikrist, se izkaže, da je oblast brez ljubezni lahko le hudobna. Zato tretji od treh angelov, ki preletavajo nebesa (14,6-12), oznanja »z močnim glasom: «Če kdo moli zver in njeno podobo in sprejme na čelo ali na roko žig, bo tudi sam pil od vina Božjega srda, namešanega nerazredčenega v čaši njegove jeze: in mučen bo z ognjem in žveplom ... na vse veke» (14,9-11).

Jagnjetovi pričevalci

Opisi pojavov poslednjega časa na zemlji so vedno znova prekinjeni s prizori, ki se dogajajo na Božjem prestolu (15,1-8; 19,1-10): angeli preletavajo nebesa (14,6-13), iz nebes zadonijo glasovi (14,13; 16,5; 18,4-8), med nebom in zemljo se odigravajo dogodki (14,14-20), opisani so tisti pričevalci, ki hodijo za Jagnjetom (14,1-5). Vsi ti prizori, ki jih ni treba posebej pregledati, kažejo, da med nebese in zemljo ne zija prepad, ampak se nebese nenehno udeležujejo zemeljskega dogajanja. To je popolnoma jasno pokaže v nadaljnji epizodi, ki jo bomo obravnavali pozneje; gre za tisočletno kraljestvo, ko bodo Jezusovi pričevalci kot od mrtvih vstali vnaprej skupaj z njim vladali nad zemljo (20,4-5).

Zdaj je treba poudariti dejstvo, da tisti, ki hodijo za Jagnjetom, »nosijo napisano na čelu njegovo ime in ime njegovega Očeta« (14,1).

To so isti, ki so bili zaznamovani kot »sto štiriinštirideset tisoči« (7,4) in jih ni mogoče uvrstiti ne na zemljo ne v nebesa. V 7. poglavju so sicer »zaznamovani« na zemlji, a se takoj za tem pojavijo »pred prestolom in Jagnjetom, ogrnjeni v bela oblačila in s palmami v rokah« (7,9). V 14. poglavju stojijo isti z Jagnjetom »na gori Sion« (14,1). Zdi se, da je Sion na tej zemlji. Zatem zadoni glas iz nebes – podoben je bučanju mnogih voda in silovitemu gromu in glasu brenkanja na harfe –, in zdaj se neposredno nadaljuje: »In peli so novo pesem pred prestolom, pred štirimi živimi bitji in pred starešinami. Te pesmi se ni mogel naučiti nihče, razen tistih sto štiriinštirideset tisočev« (14,2-3). Zdaj so ti očitno v nebesih. Vprašanje je, ali moramo zanje sploh razločevati med zemljo in nebom, oziroma ali morda niso lahko na obeh krajih hkrati. Tako kakor Pavel reče o kristjanih, da so (zdaj kot živeči na zemlji) umrli in vstali in je njihovo življenje s Kristusom skrito v Bogu in se bo razodelo skupaj s Kristusom (Kol 3,1-3), ali pismo Hebrejcem, da smo odneseni na goro Sion in mesto živega Boga, nebeški Jeruzalem in deset tisočim angelov (Heb 12,22). Ni torej potrebno, da smo telesno umrli, da bi živeli v svoji domovini, v nebesih, kjer imamo svojo državljansko pravico (Flp 3,20). To resnico, ki se kristjanom vedno znova vbija v glavo, je mogoče nazorno videti v Apokalipsi. O tem Jagnjetovem spremstvu je nato rečeno, da so vsi deviški in spremljajo Jagnje, kamor koli gre (14,4). To je devišstvo tistih, ki se (v starozaveznem smislu) ne »omadežujejo z nezvestobo«, ko letajo za tujimi bogovi, ampak ostajajo strogo v hoji za Kristusom, ali kakor je rečeno v Stari in Novi zavezi: »spolnjujejo Božje zapovedi in imajo Jezusovo pričevanje« (12,17). Propaganda druge zveri jih ne premami, zato »v njihovih ustih ni bilo najti nobene laži«, so »brez graje« – še ena starozavezna beseda. Dvakrat je rečeno, da so »odkupljeni z zemlje« – seveda z Jagnjetovo krvjo (5,9) kot »prvenci za Boga in Jagnje«: beseda iz kultne govorice: prvo in najboljše, kar Bog požanje od zemlje in kar mu ima zemlja ponuditi (Jak 1,18).

Pričevalec, mártys, je temeljna beseda Apokalipse. Z njo niso mišljeni samo tisti, ki so za Kristusa prelili svojo telesno kri, ampak vsi, ki svoje celotno bivanje krvavo resno postavijo v službo Jagnjeta. So daljša in bridkejša mučeništva kakor tista, katera prestane

»pričevalec s krvjo« v ožjem pomenu. To obsežnejše mučeništvo so prestale tudi tiste »duše pod oltarjem« (6,9), ki »so lačne in žejne pravice« (Mt 5,6). Ali vsi tisti, ki »so prišli iz velike stiske in so svoja oblačila oprali v Jagnjetovi krvi« (ne v lastni krvi) (7,14), ali obe nad-priči, ki sta pričevali vse svoje življenje, vse dokler »se zver ne dvigne iz brezna, začne vojno proti njima, ju premaga in usmrti« (11,7). Za tem pa morata dati še svoje najvišje pričevanje, pričevanje vstajenja in vnebovzetja (11,11-12). In ko je vlačuga Babilon »pijana od krvi svetih in od krvi Jezusovih pričevalcev« (17,6), so s tem spet mišljeni vsi pristni verniki.

Ko bi Janez rad molil angela, ki »mu oznani resnično Božje besede«, in mu angel to prepove, sliši: »Samo služabnik sem kakor ti in tvoji bratje, ki ohranjajo Jezusovo pričevanje ... Jezusovo pričevanje je namreč duh preroštva« (19,10). Torej so tudi angeli skupaj z ljudmi pričevalci, a pričevanje se vrši po Svetemu Duhu, ki navdihuje prave besede o Bogu. Prerok ni, kdor zna sporočati prihodnje reči, ampak zna povedati od Boga podarjeno besedo o Bogu.

Babilon in njegovo uničenje

Podoba velike vlačuge na škrlatno rdeči zveri, polni bogoskrunskih imen, ki ima na svojem načelku (vlačuge so takrat imele načelek s svojim imenom) napisano: »veliki Babilon, mati vseh vlačug in gnusob na zemlji«, ki »je pijana od krvi svetih« (17,1-6), je zadnji nazoren povzetek pojma vsega zla. Babilon je imel to vlogo že v Stari zavezi, tu pa je vrhu tega nasprotna podoba naproti sončni ženi, ki rojeva Mesija in postane Cerkev. Skozi vso cerkveno zgodovino bo dalje živelo nespravljlivo nasprotje med Božjim kraljestvom in hudičevim kraljestvom v nasprotju Jeruzalem-Babilon.

Zdaj je nadvse značilno, da je bilo o tem Babilonu, ki je v 17. poglavju predstavljeno vidcu, že dvakrat prej oznanjeno, da je že padel. Drugi od treh angelov, ki preletavajo nebo, zakliče že v 14,8: »Padel je, padel véliki Babilon, ki je vsem narodom dal piti vino svojega pobesnelega vlačugarstva«; in pri zadnji čaši jeze, ki dokonča Božjo jezo, je še enkrat opisano, da »je veliko mesto razpadlo na tri dele;

Bog se je spomnil vélikega Babilona in tako mu je dal čašo z vinom svoje strašne jeze« (16,19). Babilon je minil, še preden se pojavi. Še bolj čudno pa je, da je zveri, ki sedi na Babilonu, sicer obljubljena preteklost in prihodnost, ne pa sedanost (17,8s). Ta nadvse skrivnostna izjava o bistvu zla, kateremu – v nasprotju z Bogom, »ki je in je bil in bo prišel« – je zavrnjena sedanost, je bila očitno za nekega bralca tega besedila povod, da je to uganko pojasnjeval z vsakovrstnimi sodobnimi spekulacijami, s tem pa ga je le nerazrešljivo zatemnil.¹

Presenetljivo je, s kakšno vztrajnostjo se še naprej napoveduje propad Babilona (ki je kakor Jeruzalem tako žena kakor mesto: 17,18). Angel z veliko močjo, katerega sijaj razsvetli zemljo, tretjič naznanja njegov propad: »Padel je, padel véliki Babilon in postal bivališče demonov, pribežališče vseh nečistih duhov« (18,1-2). In sredi velike tožbe nad njegovo izgubo se pojavi še drug »močnejši angel«: »Vzdignil je kamen, velik kakor mlinski kamen, in ga zagnal v morje, rekoč: ,S takšnim zamahom bo vržen Babilon, véliko mesto, in ga ne bo več najti« (18,21). »V enem samem dnevu« bodo prišle nadenj vse nadloge: »Smrt (ali kuga), žalost in lakota, in bo sežgan v ognju« (18,8;10.19). Žalostinke Stare zaveze so razprostranjene v eno najsilnejših melodij svetovnega pesništva. Začnejo jo najprej kralji, ki so se vlačugali z ženo, nato trgovci, ki so obogateli od njegovega silnega razkošja, ki je stalo tudi »sužnje in človeške duše«, končno vsi kramarji, pomorščaki in vsi zaposleni na morju, ki so zanje prevažali blago. Vsi ti »so stali od daleč pred njegovim požarom« (18,10.17) in od daleč videli, kako se dviga dim njegovega samouničenja, in ta »dim se vzdiguje na veke vekov« (19,3).

Gledano od Boga je ta sežig njegova »sodba« in njegovo »maščevanje« (18,2). In povsem starozavezno je ta sežig hkrati tudi »dvojno povračilo« Božjega ljudstva protibožji oblasti, ki ga je trpinčila (18,6; prim. Jer 17,18). Samosežig zla na koncu njegovega delovanja in njegovega prevzetnega povzdigovanja samega sebe (»sedim kakor kraljica, nisem vdova in ne bom okusila bridkosti«: 18,7) očitno in dokončno prikaže njegovo zanikanje samega sebe, ki se je že zdavnaj začelo, ki mu je dopuščalo – v časovni podobi – samo preteklost in prihodnost, a nobene prave sedanosti.

7

Sodba

Apokalipsa je knjiga mnogih Božjih sodb nad svetom. Varovati se moramo, da bi vnašali vanjo svoje konvencionalne predstave o (»posebni« in »poslednji«) sodbi. To bi vodilo samo k najhujšim napačnim razlagam. Nadalje se moramo varovati, da bi časovno razvrščali vidike, ki so v knjigi slikovito opisani, kakor da bi bilo zaporedje slik predajanje posameznih zgodovinskih dogodkov. To bo veljalo tudi za vse, kar je povezano z opisom »tisočletnega kraljestva«.

Bog je skozi vso knjigo pravični sodnik. To ni samo naziv, ki mu pripada, ampak ustreza tudi njegovim dejanjem. Na klic nepotrpežljivih, da bi se sodba kmalu dopolnila (6,10), odgovori, naj »potrpijo še nekaj časa«. Ker pa s »tretjim gorjem« in Mesijevim rojstvom nastopi poslednji čas, je Bog »začel vladati« in »prišel je čas, da sodi mrtvim«. S tem po eni strani daje plačilo »svojim služabnikom, prerokom in svetim in tistim, ki se bojijo njegovega imena«, po drugi strani »pogubi tiste, ki pogubljajo zemljo« (11,8).

Ta sodba zato že uvaja v poslednji čas ali čas Cerkve, kolikor se ta čas začenja s porazom satana v nebesih (12,9). – Tukaj nehote pomislimo na Jezusovo videnje: »Videl sem pasti satana z neba kakor blisk« (Lk 10,18); »Zdaj je sodba nad tem svetom, zdaj bo vladar tega sveta izgnan« (Jn 12,31). – Vse, kar sledi, je načelno že pod to izvršeno sodbo. Učinek te sodbe na zemlji lahko naznani prvi od treh angelov, ki preletavajo nebo. Ta angel oznanja »večni evangelij«, dokončno veselo oznanilo vsem prebivalcem zemlje in pri tem govori: »Poveličujte Boga, kajti prišla je ura njegove sodbe« (14,6-7). Medtem ko pridejo nad svet poslednje sedmere kazni, ki končajo Božjo jezo, je mogoče v nebesih reči: »Zares, Gospod, vsemogočni Bog, tvoje sodbe so resnične in pravične« (16,7). Tudi

ti izlivi jeze so torej oblika sodbe. Ista beseda se ponovi po uničenju Babilona (19,2).

Sodba nad posameznimi satanovimi močmi je opisana izčrpno: najprej nad Babilonom (»v eni uri je prišla tvoja obsodba«: 18,10), nato nad obema zverema, nad Antikristom in lažnivcem, skupaj z mogočnejši zemlje, ki so jima pomagali (19,11-21), nato nad zmajem, ki je najprej zvezan, nato po zadnji izpustitvi dokončno zavržen (20,1-10), nato nad vsemi mrtvimi (20,11-13) in končno nad smrtjo in samim kraljestvom mrtvih (20,14-15).

Sodbe nad satansko trojico spremljajo opisi poslednjega boja. Vendar moramo tukaj opazovati zelo natančno. O Kristusu, »Božji besedi«, je sicer rečeno, da odjezdi na belem konju »in pravično razsoja in se bojuje« (19,11). A zanj je značilno, da ne zmaguje drugače kakor »z mečem, ki je izhajal iz ust jezdeca na konju« (19,21), namreč z močjo svoje besede (prim. 2,16: »Bojeval se bom proti njim z mečem svojih ust«). O Cerkvi kot taki ni nikjer rečeno, da se bojuje; hudič jo sicer »ogroža«, a jo hkrati Bog varuje (12,6.14). Od kristjanov pa se pričakuje bojevito pričevanje, pri katerem včasih na zunaj podležejo (13,7), vse do zunanje stiske, ko sovražniki »obkolijo tabor svetih in ljubljeno mesto« (12,9). Ker pa se Kristus bojuje samo s svojo besedo in kristjani s svojim pričevanjem, nikoli ni opisana dejanska bitka, ampak od največje nevarnosti in antiteze vselej gladko prehajajo k zmagi. Tako je pri sodbi nad zvermi, ko so vsi nasprotniki naenkrat mrtvi in angel pozove vse ptice neba, naj »jedo meso kraljev in meso poveljnikov, meso junakov in meso konj in njihovih jezdecev, meso vseh, svobodnih in sužnjev, malih in velikih«; zveri pa so bile vržene v ognjeno jezero (19,7-9). Enako se dogaja pri poslednji bitki proti satanu samemu, ki »je zapeljeval narode, ki so na štirih vogalih zemlje, in jih zbral na vojsko«; v najhujši stiski »je padel ogenj z neba in jih použil« (20,7-9), satan pa je vržen k obema zverema v ognjeno jezero (20,10).

Tu ne smemo domnevat *»deus ex machina«*, ampak moramo ohraniti pred očmi način, kako se bojujejo Bog, Kristus in kristjani. Kristus, ki odjezdi v bitko, že nosi »veliko kron/diademov na svoji

glavi« (19,12), njegova obleka je krvava, ker »je tlačil stiskalnico z vinom srdite jeze Boga«, se pravi, da je s svojim trpljenjem odrešil človeštvo; zato je že vnaprej na njegovi obleki njegovo ime: »Kralj kraljev in Gospod gospodov« (19,15-16). Njegova zmaga je izbojevana vnaprej in ni mogoče opisati nobene negotove bitke. Apokalipsa ni še enkrat evangelij, ki opisuje Oljsko goro in križ, ampak gleda na svetovno zgodovino v luči celotnega odrešenjskega dogajanja.

Od tu končno preidemo do težkega prizora svetovnozgodovinskega razsojanja, do tisočletnega vezanja satana in do vladanja tistih, ki so deležni »prvega vstajenja« (20,5). Podoba o tisočletnem mesijanskem kraljestvu izhaja iz judovskega izročila. A podoba tu postane časovno nedoločljiv vidik poslednjega časa (ali če hočemo: cerkvene zgodovine). V tem času so zaznamovane nekatere Jezusove priče – v posebnem smislu jih lahko imenujemo »svetniki«, ki jim ni treba kakor »drugim mrtvim« (20,5) čakati na konec svetnega časa, ampak v njim pridržani telesnosti (»blažen in svet, kdor je deležen prvega vstajenja«: 20,6) skupaj s Kristusom tako določajo svetovno dogajanje, da ga je mogoče hkrati označiti kot »vezanje satana«. Vsekakor je omembe vredno, da je samo tu govor o »vstajenju«, ne pa tam, kjer bi pričakovali besedo o »drugem«, »splošnem« vstajenju, namreč pri sodbi nad mrtvimi, kjer morajo morje, smrt in podzemlje izpustiti svoje mrtve, da bodo sojeni po svojih delih (20,13). Skrivnost vstajenja ostaja v Apokalipsi ohranjena. A ni nam prepovedano, da ne bi mislili samo na telesno Marijino vstajenje, ampak tudi na vstajenje »nekaterih svetnikov« po Jezusovi smrti in vstajenju (Mt 27,51-53). To dogajanje mora ostati povsem nezaključeno. V naši umrljivosti nam o tem in tukaj ni dovoljeno izrekati dokončne trditve.

Še beseda o »sodbi nad mrtvimi« (20,11-13): lahko nas začudi, kako blede in hkrati formalno je to dogajanje. Viden je prestol sodnika, nebo in zemlja izgineta, nastopijo vsi mrtvi, knjige se odpro (odpreta se knjiga del in knjiga življenja), ljudje so sojeni »po delih«. Več ni povedano. Toda pazimo, da je bil v 20,4, kjer je govor o vladanju svetih s Kristusom, že opisan prizor sodbe: »Videl sem prestole; tistim, ki so sedli nanje, je bila dana oblast,

da so sodili«. S tem je že skozi poslednjo zgodovino razteza razsežnost sodbe, ki se dogaja »vzdolž« svetovne zgodovine, vključene med vedno že izvršeno sodbo Kristusa, kateremu »je izročena vsa sodba« (Jn 5,22), ker je »premagal svet« (Jn 16,33), in sodbo nad vsemi mrtvimi (20,11-13).

8

Jagnjetova nevesta

Zadnji dve poglavji Apokalipse (21,1-22,5) opisujeta izpolnitev ustvarjenega sveta in njegove zgodovine: »Videl sem novo nebo in novo zemljo.« Ni rečeno drugo nebo, drugo zemljo, čeprav se nadaljuje: »kajti prvo nebo in prva zemlja sta izginila in morja ni bilo več« (21,1). V besedi Boga na prestolu: »Glej, vse delam novo« (21,5) je izrečeno oboje: nepretrganost tistega, kar je bilo (»vse«), in njegova popolna preobrazba (»novo«). To kaže tudi glas s prestola, ki dokončno izpolni tisto, kar je bilo zdavnaj obljubljeno: »Prebivališče Boga bo med ljudmi. In oni bodo njegovo ljudstvo, in Bog sam bo z njimi« in vse trpljenje starega sveta bo minilo (21,3-4).

Bog »vse dela novo«. To se dokončno izkaže s tem, da »sveto mesto, novi Jeruzalem, prihaja z neba od Boga« (21,2). To se še enkrat ponovi, ko angel vidca »odnese na veliko in visoko goro«, da bi mu pokazal »sveto mesto Jeruzalem«, da bi mu pokazal »zaročenko, Jagnjetovo nevesto« (21,9-10). Nehote se vprašamo: Kaj bo pa potem iz zemeljske Cerkve in njenega trpljenja, kaj iz njenih otrok, Jezusovih pričevalcev? Če vse dopolnjeno prihaja z neba, ali potem ni nobenega vzpona? Odgovor na to pereče vprašanje je skrito med obema videnjema sestopa izgovorjenih besed: »Jaz bom žejnemu dal zastonj iz studenca žive vode. Kdor bo zmagal, bo to podedoval, in jaz bom njegov Bog in on bo moj sin« (21,6-7). Potrebno je zdržati napetost med »zastonj« in »podedovanjem«, do česar ima »sin« vendar pravico. Kar prihaja od Boga, je čista milost, »zastonj«. In vse trpljenje v zgodovini je prav tako čista milost, zastonj. Ko torej Bog poplača trpljenje Cerkve in kristjanov, krona svoje darove, kakor pravi Avguštin. Zastonjskost milosti vedno prihaja od Boga, tudi če sprejema vase milost, ki je v svetu podarjena kot trpljenje. Dovolj bo še govora o tem, da je

nebeški Jeruzalem zgrajen na vratih dvanajsterih Izraelovih rodov in na temeljnih kamnih dvanajsterih apostolov (21,12.14). Zemeljsko dvojno Božje ljudstvo bo pridruženo dokončni nevesti in mestu Boga, seveda če je razumelo zastonjskost milosti v nebesih in na zemlji. Še enkrat se ponovi v 22,17: »Kdor je žejen, naj pride. Kdor hoče, naj zastonj zajame vodo življenja«. Beseda »zastonj« odzvanja skozi Novo zavezo: »Zastonj ste prejeli, zastonj dajte« (Mt 10,8), vsi »so zastonj opravičeni po njegovi milosti, po odrešenju v Kristusu Jezusu« (Rim 3,24), »zastonj sem vam oznanjal evangelij« (2 Kor 11,7). Beseda »zastonj« (gratis, dōreán) je tesno povezana z besedo »milost« (gratia, dōreá), ki je po svojem bistvu vedno dana brez razloga, torej res »zastonj«. Zato morata Cerkev in vernik, ki se v zgodovini trudita, prav tedaj, ko se zdi, da je vsa njuna muka zaman, preudariti, da je bila ta muka sama milost. Kjer Jagnjetova zaročenka in nevesta pride »od zgoraj«, ji samo »vzpenjajoč« more iz svetovne zgodovine pripadati tisto, kar je že od vedno storjeno v duhu te zastonjskosti, v duhu Boga, saj za njegovo bivanje in troedinost in ljubezen ni nobene druge utemeljitve, kakor da so iz sebe in za sebe.

Na temelju te zastonjskosti je končno mogoče pojasnjevati vse, kar je v podobah povedano o svetem mestu. Prihaja navzdol »v sijaju Božjega veličastva«. To veličastvo ni nič drugega kakor brezdanjost absolutne ljubezni in veličastnosti (21,11). In vse, kar je Bog sam v stari in novi zavezi osnoval in izvolil, je mogoče utelesiti temu veličastvu (21,12-14). Dragocenosti, iz katerih sestoji mesto, končno popolnoma odsevajo Boga, pa naj ta trditev zveni še tako protislovno: »Ceste mesta so bile iz čistega zlata, kakor prosojen kristal« (21,21). Mesto izžareva »svojo svetlobo«, v kateri more hoditi vse človeštvo (21,24), a ta svetloba, ki mu je lastna, ne izhaja iz njega, kajti »razsvetljuje ga Božje veličastvo in njegov svetilnik je Jagnje« (21,23). »Kralji zemlje bodo prinašali vanj svoj sijaj«, »vanj bodo prinašali slavo in čast narodov« (21,24.26), ne kot obvezni davek, ampak kot darila, zastonj. Vse, kar je »zunaj« mesta, mu bo pripadalo, a ne kot zasebna lastnina, kajti zdaj ne obstaja več moje in tvoje. Zato »se njegova vrata podnevi ne bodo nikdar

zpirala, kajti tam ne bo noči« (21,25). »Kajti« nakazuje, da ni več nobene nevarnosti pred tatovi in da stalno odprta vrata dopuščajo vsak izhod in vhod. Izključena je možnost, da »bi vanj vstopilo kaj nečistega«, recimo tisti, ki »malikujejo« ali »zavajajo v zmoto« (21,27), ker je bilo vse nečisto, zlagano in zlobno použito v ognju.

Opis mesta z enakomernimi merami – »dolžina, širina in višina so enake« (21,16) – se morda zdi enolično, toda nebesa in gledanje Boga (22,6) so nasprotno vedno nova, oživljajoča in rodovitna. To pokaže nadaljnji opis: »Reka žive vode, bleščeča kot kristal, ki je izvirala od prestola Boga in Jagnjeta« (22,1). Ta voda vse oživlja in oplaja, in o njej je rečeno, da jo moremo »vzeti zastonj« (22,17). Drugače kakor čudežen izvir, ki pri Ezekielu priteka izpod tempeljskega praga in postaja vedno mogočnejši ter postane reka, ki je ni mogoče prebresti (Ezk 47,1-5), pa nebeška voda ne teče čez zidovje mesta v stepo in končno v Mrtvo morje, ampak se izliva »po mestnih ulicah«. Tu »so na obeh straneh reke drevesa življenja, ki dvanajstkrat rodijo sad in dajejo sad vsak mesec. Listje tega drevesa je zdravilo narodom« (22,2). Podobe popolne rodovitnosti, izhajajoče iz studenca, ki prihaja od Boga, te podobe so izražene v številu dvanajst, ki ne pomeni omejitve, ampak je simbol obsežnega uresničenja vseh Božjih načrtov (4 = stvarjenje krat 3 = zaveza kot razodetje troedinega Boga). Starozavezni izraz »zdravilo« (Ezk 47,12) more zdaj povedati še več: ohranitev v zveličanju.

S tem se sklene pogled v večno usodo sveta pri Bogu. Odpev dela (22,6-21) je kakor mnogovrstno odmevanje in izzvenevanje: zagotovila, da je resnično vse, kar je povedano, da bo kmalu nastopilo vse, kar je napovedano, zagotovila blaženosti tistega, ki ohranja besede, opomin, naj teh besed ne prikriva, naj loči čisto od nečistega, zagotovila, da je Jezus sam vse to povedal občinam, da besedam ne smemo ničesar dodati in ničesar odvzeti, in predvsem hrepenenje Duha in neveste – Cerkve, naj Gospod pride kmalu. In »resnična priča«, Božji Sin, odgovori: »Da, pridem kmalu.«

9

Apokalipsa in mi

Sklepna knjiga Svetega pisma, ki ostaja skrivnostna, je vedno znova očarala vsa obdobja cerkvene zgodovine. Od drugega stoletja (Irenej, Hipolit) se vrsta komentarjev do danes ni pretrgala. Razlage so šle po različnih potih, prav gotovo so tudi takšne, ki so jih že zgodaj spoznali za stranpoti. Tako sta Tikonij in Avguštin vsaj začasno ustavila hiliastično razlago, ki je pričakovala tisočletno kraljestvo znotraj svetovne zgodovine. Tako so se vedno bolj oddaljevali od cerkvenozgodovinske razlage, ki je imela sedmere nize kot zgodovinsko ugotovljiva obdobja (večinoma so tedaj ugotavljali, da je Cerkev zdaj v šestem obdobju). Pridruževali so se ali obliki »rekapitulacijske metode«, ki je imela nize ali podobe za ponavljanje prejšnjih, ali pa so podobam puščali njihovo samostojnost, ne da bi jih nanašali na kakšen določen zgodovinski dogodek. Že zelo zgodaj in vse do najnovejšega časa so trmasto vztrajali pri tem, da so iz številčne zagonetke 666 in podrobnosti 17. poglavja iz celote nakazovali na rimsko cesarstvo in sodobne dogodke ali pa so iskali verstveno-zgodovinske vzporednice v poganskih mitih (delno v astralnih mitih) ali v poznojudovskih apokalipsah. Vse te metode morda nekoliko osvetlijo posebna mesta, kakor se zdi. Toda nobena ni mogla delu v celoti dati splošno veljavne razlage.

Najbolje storimo, da vse te različne načine razlage vzamemo kot zgolj simptome nikoli odpihnjene fascinacije, očarljivosti, ki ga ima to delo za Cerkev in pogosto daleč onkraj nje, in da predložene prizore in podobe, kolikor dopuščajo, razlagamo iz njihove slikovne vsebine same. Poleg tega je ista očarljivost porodila še drugi izraz, namreč krščansko umetnost. Tudi ta je zgodaj začela slikarsko ali plastično upodabljati najbolj izrazite prizore, obsežnost videnj je dajala umetnikom najbogatejši prostor ustvarjanja. Pomislimo samo

na veličastne stvaritve špansko-mozarabske umetnosti. Srednji vek nam je v tem pogledu zapustil bogastvo poskusov, katerih vrhunec v preprostosti in izrazni moči je gotovo Bamberška Apokalipsa. V zaporedju slik in sporočila se strogo drži svetopisemskega besedila, z ravnovesjem med spoštljivo liturgično distanco in napetim vključujočim realizmom pa mu zna podeliti nikdar več doseženo veljavnost. Znameniti Dürerjevi listi govorijo s svojim silovitim, pogosto posiljujočim navalom bolj o umetniku kakor o stvari in naturalizem v njem odvrča od religiozne globine sporočila. Danes se je v upodabljaljoči umetnosti začelo novo prizadevanje za »Knjigo Jagnjeta«. Slike postavljajo v razburkano navzočnost, ki jo dojemajo kot apokaliptično, in skušajo Cerkvi in Kristusovim pričevalcem v njej odkazati njihovo mesto.

To približevanje našega časa Apokalipsi je občutno; je znanje, da tu ne izročajo naprej samo kosa Biblije, ampak da sedanjost, kakor sicer tudi vsaka živa krščanska preteklost, išče iz svoje stiske novo sorodnost z zapečateni in hkrati odklenjeni knjigo. Pri tem je treba zabeležiti prednost, da se to spoznanje sorodnosti dogaja mimo vseh oddaljujočih se verstveno-zgodovinskih ali časno-zgodovinskih metod razlage. Po drugi strani pa se smemo tudi vprašati, ali se more modni odnos našega časa (z vso svojo ogroženostjo človeštva) apokaliptično opreti na pristno spoznanje Janezovega Razodetja, ali pa ostane pri golem spoznanju, da se tam dogajajo nezaslišane nadloge in katastrofe. Če je treba pozdraviti to, da se – po odtujitvi časa razsvetljenstva in optimističnega evolucionizma 19. stoletja – z budnimi čuti bližamo sklepni knjigi Svetega pisma, bi bilo še bolj zaželeno, da bi to storili v spoznanju celotne vsebine in poslednjega namena te knjige in predvsem njene povezanosti s celotnim korpusom Nove in tudi Stare zaveze. Knjiga vendar še zdaleč ne opisuje samo treh vrst nadlog, samo treh likov zla, samo propad Babilona, marveč je za njeno kompozicijo značilno, da prikazuje stalno izmenjavo in, če natančneje pogledamo, notranjo povezavo med dogajanjem v nebesih in dogajanjem na zemlji. Moremo celo reči, da oboje spada skupaj in opisuje eno samo liturgično dogajanje, izhajajoč iz velikega prizora češčenja Boga in Jagnjeta v četrtem in petem poglavju.

Premalo smo bili pozorni na to, da so tri sedmere vrste kazni, ki se zgrnejo nad svet, notranje povezane z nebeško liturgijo, ki se nikakor ne dogaja v duhu maščevanja ali golega povračila, ampak se za njo skriva ljubezen, ki v Apokalipsi ostaja prikrita. To je posebno razločno v prizoru 8,2-5, kjer angel, preden zadonijo sedmere trobente, pristopi k nebeškemu oltarju z zlato kadilnico. Njegovo vsebino skupaj »z molitvami vseh svetih« prinese pred Božji prestol. »Dim kadil se je po angelovi roki vzdignil pred Boga skupaj z molitvami svetih«. Temu neposredno sledi prizor, ki dopolni vnaprej pojasnjujoče dogajanje pri Ezekielu 10: »Nato je angel vzel kadilnico, jo napolnil z ognjem z oltarja in jo vrgel na zemljo«. Pri Ezekielu je ta sveti ogenj sežgal tempelj, ki je bil oskrunjen z malikovanjem, tukaj isti sveti ogenj zaradi molitev svetih povzroči tiste zemeljske nadloge, ki morajo celotno zemljo očistiti za prihodnje Božje kraljestvo. Takšen je začetek druge vrste nadlog. Prvo je uvedla hvalnica vseh nebeških prebivalcev in celotnega sveta za dejanje Jagnjeta, ki je s svojim zakolom odrešilo svet (5,11-14). In podobno se začne tretja vrsta kazni, ki končajo Božjo jezo, z »velikim in čudovitim znamenjem«: hvalnica zmagovalcev, ki »so stali na steklenem morju, z Božjim harfami v rokah. Peli so pesem Mojzesa in Jagnjeta, slavili Božjo resnico in svetost ter oznanjali, da se bodo vsi narodi zbrali k češčenju Boga« (15,1-4). Ta obljuba uvaja v liturgični prizor, v katerem se odpre svetišče, sedmeri angeli oblečeni v čisto in bleščeče platno, čez prsi prepeti z zlatimi pasovi, so stopili naprej, da bi s svojimi sedmerimi zlatimi čašami dokončali Božjo jezo (15,5-8).

Vsemu temu je treba dodati, kar smo omenili že prej: Božja jeza v Stari in dokončno v Novi zavezi pomeni tisto popolno določenost Božje ljubezni, ki ne more in noče paktirati z ničimer, kar nasprotuje njenemu najčistejšemu ognju. Zlo, ki se je zažrlo v srca ljudi, mora za vsako ceno proč in mora biti vrženo iz sveta; zlo mora použiti edino samo sebe: dim se dviga od vekov na veke.

To končno pomeni, da smemo Apokalipso brati in razlagati samo v luči celotnega Kristusovega veselega oznanila. Duh, ki je navdihoval novo in večno zavezo, nikakor ne more v zadnji knjigi

vzeti nazaj, kar je razodeto: »Bog je ljubezen.« Pač pa je ta knjiga dodana ob sklepu, da ne bi mislili, da že dovolj vemo, kaj je ljubezen, in bi utegnili ogenj Božje ljubezni meriti po svojih bornih zemeljskih plamenčkih. Ne kakor da bi bila Apokalipsa negativna teologija, ki bi pozitivne trditve evangelija in apostolskih spisov razveljavila kot nekaj začasnega in nezadostnega – tako kakor poganke religije površinski vrvež bogov odpravijo v molčeče ozadje neke »usode« ali »nirvane«. Beseda je dokončno postala meso in zaklano Jagnje živi na veke. Toda ljubezen troedinega Boga ostaja na veke večja in bolj nepojmljiva kakor vse, kar morejo dojeti naše predstave. Kdo more trditi, da je razumel, kako more zapuščenost Križanega, njegov krik »zakaj«, ki nanj ni mogoče odgovoriti, razodeti najvišjo ljubezen troedinega Boga? A prav v tej temini je vidna.

Zato naj bi nas tudi slike Apokalipse, kolikor prikazujejo sodbu nad svetom, raje privedle do spoštljivega molčanja pred Božjo ljubeznijo, ki se tako izraža, kakor do najrazličnejšega radovednega ugibanja o zaklenjenih številih ali do vzvišenega odrivanja celote kot konglomerata (sprimka) iz zastarelih tedanjih ali tudi mističnih namigov. Uvod knjige z opomini Cerкви in njen konec s hrepenečimi klici Duha in neveste po Jezusovem prihodu sta veliko preresna, preveč aktualna in realistična, da bi smeli vmesne podobe zgodovine med nebom in zemljo odriniti, kakor da bi bile za nas brez pomena ali da jih ne bi mogli razložiti. Pustimo jih kot podobe in nikar ne popustimo skušnjavi, da bi hoteli podobo prevesti v plehki pojem ali v ugotovljiv zgodovinski dogodek. Niti ni mogoče »Zvezde Pelin« (8,11), ki zagreni vodo, ugotavljati astronomsko, niti nima žgoča vročina, ki je žgala ljudi (16,8), kaj opraviti z atomsko bombo. Podobe povedo več kakor vsa naša ugibanja: »Ne več kot ...« Podobe so šifre za vedno večjega Boga, so močnejše in zgovornejše kakor človeške besede, ki jih mi vedno zapiramo v svojo končnost. Ne odvzemimo Jagnjetu zapečatene knjige, da bi sami odtrgali pečate; prepustimo to Jagnjetu, ki edino zmore v svoji svetlobi razložiti ne samo svetovno zgodovino v celoti, ampak v njej tudi zgodovino vsakega od nas.

Potem nam bo dovoljeno, da se bomo po naročilu nebes prištevali k zaznamovanim, k tistim, ki hodijo za Jagnjetom. To seveda predpostavlja dvoje: da še naprej hodimo, in sicer da se ne ustavimo v gotovosti izvoljenosti, in da se farizejsko ne ločujemo od nezaznamovanih; kajti hoditi za Jagnjetom pomeni uresničevati skupaj z njim njegovo pot: od Očeta k ljudem, in sicer »k najmanjšemu njegovih bratov«, ki mu je morda ime Judež. Ostro ločevanje med tistimi, ki jih je Bog zaznamoval, in tistimi, ki nosijo znamenje zveri, nikakor ni naša stvar. Ločevanje končno izraža samo Božjo odločenost za svet in od nas zahtevano odločenost za Boga. Če bi izpeljevali iz nje »dvojno predestinacijo, vnaprejšnjo določitev«, bi to nasprotovalo celotnemu osnovnemu smislu Nove zaveze. Gotovo poteka skozi Apokalipso ločevanje, zbiranje dveh vojaških taborov za končno bitko. In vendar ta sklepna knjiga ne bi bila knjiga Jagnjeta, ko ne bi vnaprej presegala nasprotja taborov, ko ne bi že izbojevala zmage; na tej osnovi mu je najprej vročena knjiga svetovne zgodovine.

Trdnost, ki jo celotna knjiga zahteva od kristjana, je milost, ki mu je zagotovljena po Jagnjetu. Kristjan jo mora prejeti in živeti samo kot milost. Če to stori, ga bo milost dvignila nad vsako tesnobo in negotovost, da se ne more upirati zlu. O tistih, ki hodijo za Jagnjetom, v Apokalipsi ni nikjer rečeno, da so se bali sredi svetnih katastrof. Celo kadar je zlu dana oblast, da premaga verujoče, je tudi ta poraz še ena oblika pričevanja (11,7), ki mu sledi celo za svet vidno vstajenje.

Kristjan naj v tem sklepnem razodetju stvarno gleda v oči dejstvu, da stoji sredi spopada med silami, ki ga presegajo, med nebom in zemljo, a da ta bitka ne kipi nad njegovo glavo, tako da bi mogel nevtravno pričakati izid, ampak se od njega zahteva, da se odloči: če se kristjan odloči za Boga, ga bo Bog vključil v svojo zmago, ki jo je dosegel v Jezusu Kristusu. Če nas kljub vsemu obide strah, je to rodoviten strah žene na porodu, ki se spremeni v veselje, ko je otrok rojen (Jn 16,21). Tako se tudi Jezusov poslovilni govor sklene z dvojnimi realizmom: strah pred svetnimi silami, a mirna tolažba, da je Jagnjetova oblast z njimi opravila: »To sem vam povedal, da

boste imeli mir v meni. Na svetu boste imeli stisko, a zaupajte: Jaz sem svet premagal« (Jn 16,33).

Opomba

¹ Vrstice 17,9-17 izpadejo iz besedila. Avtor teh vrstic je istovetil simbolični Babilon z mestom Rimom kot svetovno silo, sedmere glave zveri s sedmimi rimskimi griči in s sedmerimi kralji, se pravi, rimskimi cesarji, od katerih naj bi jih bilo pet že mimo, šesti je tu, sedmi naj bi prišel samo za nekaj časa, medtem ko naj bi bila zver eden od sedmih in hkrati osmi. Deset rogov zveri naj bi pomenilo deset kraljev, ki so od zveri prejeli oblast za eno uro; ti kralji delajo troje: povežejo se z zverjo, vojskujejo se z Jagnjetom, ki jih končno premaga, nato skupaj z zverjo sovražijo hotnico, jo izropajo in slečejo do nagega, jo požrejo in sežgejo.

Za to zapleteno in protislovno zgodbo morda tiči pripoved o cesarju Neronu, čigar ime so prebrali iz števila 666 (v drugih rokopisih 616). (K temu glej opombo 36 v Zürcher Bibel). A tudi ta številčnica izpade iz Apokalipse, njihove številke (3,4,7,12 in njihovo množenje) so čisto preproste in številčnica ne pristaja na nobeno slikovno uganko. Tukaj zahtevani »um, ki ima modrost« (17,9; prim. 13,18), ni um vidca tega razodetja. Po neki legendi naj Neron ne bi umrl, ampak naj bi pobegnil k Partom in se vrnil, da bi osvojil svoje kraljestvo. Zdaj pa ni nobenega možnega izračunavanja rimskih cesarjev, ki bi ustrezalo opisanim »sedmerim kraljem« (prim. E. Lohmeyer, *Die Offenbarung des Johannes*, 21953, 143). In prav tako »deseteri kralji« ne ustrezajo partskim satrapom, saj jih vedno naštevajo štirinajst. Nerazumljivo je nadalje sovraštvo zveri in kraljev do Babilona, ki so ga uničili, požrli in sežgali. Vsa sodobna razlaga tega dela Apokalipse nasprotuje skupnemu tonu knjige, ki je brezčasna in univerzalno-zgodovinska. To na veliko škodo stalne aktualnosti knjige prezrejo tisti, ki, izhajajoč iz teh temnih vrstic, celotno delo pojmujejo kot »knjigo tolažbe«, napisano za tedanje kristjane v političnem preganjanju. Apokalipsa je bila napisana leta 93, ko se Domicijanovo preganjanje še ni začelo; v njej je imenovan en sam mučenec, Antipa (2,13).

HELMUT MOLL

Pričevalci za Kristusa

Nemški martirologij 20. stoletja

Kirche heute: *Spoštovani gospod prelat, knjigo »Nemški martirologij 20. stoletja« smemo označiti za Vaše osebno življenjsko delo. V imenu Nemške škofovske konference ste dobili nalogo, da pripravite ta seznam.*

Prelat Moll: Papež sv. Janez Pavel II. je v svojem pismu »Tertio millennio adveniente« povabil vse krajevne Cerkve, naj sestavijo seznam mučencev 20. stoletja. Isti papež me je imenoval za konzultorja pri rimski Kongregaciji za zadeve svetnikov. Tej nalogi sem se že prej posvečal dobrih deset let. Predsednik liturgične komisije pri Nemški škofovski konferenci, kardinal Joachim Meisner, me je zadolžil, da začnem pripravljati »nemški martirologij 20. stoletja«.

Kirche: *Kako ste se lotili tega dela?*

Moll: Po več pogovorih s kardinalom Meisnerjem smo pridobili primerne strokovnjake iz vseh 27 nemških škofij in tudi iz vseh redovnih skupnosti. Posameznemu pričevalcu za vero smo odmerili pet strani v knjigi.

Kirche: *Kako je nastajala ta spominska knjiga? Kako je potekalo sodelovanje?*

Moll: Stik z vsemi 27 škofijami je omogočil trdno osnovo. Večje škofije (Berlin, München in Köln) so predložile več kakor 20 pričevalcev. Krog sodelavcev se je povečal. Na koncu je bilo ljudi, ki

Prelat dr. Helmut Moll (1944) je po naročilu Nemške škofovske konference izdelal »Nemški martirologij 20. stoletja« z naslovom »Pričevalci za Kristusa« (6. razširjena izdaja 2015, 2 zvezka, 1.828 strani). Pogovor »Zeugen für Christus«, v: Kirche heute, Nr. 11/November 2017, 8–10 je z dovoljenjem prevedel Anton Štrukelj.

so se posvetili zbiranju podatkov, več kakor 160. Njihova besedila so skrbno pregledali trije strokovnjaki v Kölnu.

Kirche: *Kdaj se je začelo konkretno delo?*

Moll: Svoje delo sem začel 1. januarja 1996, potem ko mi je Nemška škofovska konferenca zaupala to nalogo.

Kirche: *Kdaj je izšla prva izdaja knjige?*

Moll: Dela so morala biti končana poleti 1999, ker je papež Janez Pavel II. pričakoval martirologij v jubilejnem letu 2000. To je bilo garaško delo, saj je bilo treba mučencem nacionalnega socializma dodati še žrtve komunizma in misijonskih dežel. A 18. novembra 1999 je škof Karl Lehmann, predsednik škofovske konference, v moji navzočnosti papežu Janezu Pavlu II. izročil v dar prvo izdajo.

Kirche: *Kako Kongregacija za zadeve svetnikov v Rimu presoja to delo?*

Moll: Rimska kongregacija, kateri sem podaril prvo izdajo, se je zelo razveselila tega dela, ki je osnova za nadaljnje raziskovanje. Medtem se je uradno že začel postopek za beatifikacijo več kakor sto mučencev iz nemškega martirologija.

Kirche: *Kdo velja za mučenca po katoliški definiciji? Bi na kratko povedali, kako so se ta merila razvijala v zgodovini?*

Moll: Papež Benedikt XIV. (1740–1758), eden najbolj učenih nadpastirjev katoliške Cerkve, je v štirih knjigah povzel tri glavna merila na osnovi Svetega pisma in izročila, ki so pomembna vse do danes: 1. dejstvo nasilne smrti, 2. pričevanje za krščansko vero, 3. pripravljenost umreti za vero.

Kirche: *Papež Frančišek se v motu proprio »Maiorem hac dilectionem« (11. julija 2017) zavzema za nov kriterij (»darovanje življenja«). Kaj pomeni to apostolsko pismo za Vaše nadaljnje delo?*

Moll: Omenjeni novi kriterij ne govori o mučeništvu. Daje priznanje delom krščanske ljubezni do bližnjega, ki lahko vodijo v smrt. Na primer: bolniške sestre so pri služenju bolnim izpostavljene nevarnosti okužbe ali vloga vojaških dušnih pastirjev v hudi vojni.

Kirche: *Kako je razčlenjen martirologij?*

Moll: Nemški martirologij 20. stoletja ima štiri dele: pričevalci za vero v času nacizma, krščanske žrtve komunizma zlasti pod Stalinom in Titom, mučeništvo čistosti oz. devištva ter mučenci v misijonskih deželah.

Kirche: *Koliko oseb je navedenih v novi izdaji?*

Moll: Šesta, razširjena in na novo zasnovana izdaja vsebuje nad 100 novih pričevalcev. Izhajajo zlasti iz misijonskih dežel Azije. Skupno je predstavljenih skoraj 1000 zgledov, ki smo jih uspeli obvarovati pred pozabo.

Kirche: *Število neodkritih primerov je verjetno še večje. Jih je mogoče oceniti?*

Moll: Glede na to, smo dobili naročilo za izdelavo martirologija sorazmerno pozno, cerkveni zgodovinarji nekaterih imen niso mogli več dognati. Poleg tega moramo zlasti pri žrtvah komunizma izhajati iz števila neodkritih primerov, ki jih ni mogoče natančno določiti. Toda življenjepisno predstavljene osebe zastopajo tudi veliko neznanih katoličanov.

Kirche: *Koliko življenjepisov ste spisali Vi?*

Moll: Z vseh štirih omenjenih področij sem opisal prav tiste, ki jih je bilo težko predstaviti in katerih se ni upal lotiti nihče drug. V celoti sem sestavil več kot 80 življenjepisov po večmesečnem raziskovanju.

Kirche: *Koliko od navedenih oseb je medtem že uradno razglašanih za blažene oz. za svete?*

Moll: Vsako leto narašča število oseb, ki jih je Cerkev povzdignila na čast oltarja. Med doslej kanoniziranimi svetnicami izstopa v nemškem martirologiju karmeličanka sestra Terezija Benedikta od Križa (dr. Edith Stein). Med blaženimi mučenci so berlinski prošt Bernhard Lichtenberg, münsterski novomašnik Karl Leisner, družinski oče Nikolaus Groß, dresdenski kaplan Aloys Andritzki, würzburški župnik Georg Häfner, šlezijiški kaplan Gerhard Hirschfelder ter misionjar Marije Pomagaj p. Engelmar (Hubert) Unzeitig.

Kirche: *V zbirko ste zavestno sprejeli tudi ruskonemške in donavskošvabske mučence, torej pripadnike nemške manjšine, ki že nekaj rodov niso bili več povezani z zemljepisno ali politično Nemčijo. Smemo reči, da se nemški martirologij orientira po etničnem pojmovanju »nemških katoliških mučencev v domovini in inozemstvu«?*

Moll: Uradno zastopstvo obeh nemških narodnih manjšin se je odločno zavzelo, da te mučence sprejmemo v nemški martirologij. Ti pripadniki nemških manjšin so se čutili povezani z nami po jeziku, kulturi in veri.

Kirche: *Janez Pavel II. je govoril o »ekumenizmu mučencev«. Papež Frančišek vedno znova poudarja ekumenski vidik mučencev našega časa. Ali je ta vidik opazen tudi v nemškem martirologiju?*

Moll: Kardinal Meisner me je prosil, da pri sestavljanju knjige »Pričevalci za Kristusa« skupno in spoštljivo obravnavam ekumenske skupine odpora iz časa nacizma, ti so na primer »Bela roža«, »Kreisauerski krožek«, »Mučenci lübeškega procesa proti kristjanom«. Prav tako je kardinal pozval krščanske konfesije, naj izdelajo svoj martirologij. Kristjani vseh konfesij so bili in so povezani po mučeništvu.

Kirche: *Poudarjate, da je papež Janez Pavel II. zelo želel, naj ohranimo spomin na mučence 20. stoletja. Ali ste se mogli pogovarjati z Janezom Pavlom II. o svojem delu?*

Moll: Odlični dokumenti poljskega papeža »Tertio millennio adveniente« (1994), »Ut unum sint« (1995) ali »Novo millennio ineunte« (2001) so ponujali bogata izhodišča, da mučence obvarujemo pred pozabo.

Kirche: *Ali ste se o svojem delu pogovarjali tudi s papežem Benediktom XVI.?*

Moll: Papež Benedikt XVI., moj profesor v Tübingenu in Regensburgu, je bil tudi moj predstojnik na rimski Kongregaciji za verski nauk. Dal mi je dragocene nasvete in spodbude za izdelavo nemškega martirologija 20. stoletja.

Kirche: *Komu je namenjeno to delo? Kdo bi se moral po Vašem mnenju ukvarjati s tem martirologijem?*

Moll: Papež sv. Janez Pavel II. je želel pogosto mlačnemu krščanstvu predstaviti žive zgleds za naš čas. Knjigo »Pričevalci za Kristusa« naj bi z vnemo sprejeli v župnijah, v domovih duhovnih vaj in samostanih. Doslej je bilo prodanih že več kot 8.000 izvodov knjige v dveh zvezkih. Obstaja tudi italijanski prevod za čas nacizma.

Kirche: Česa se moremo za sedanjost in prihodnost naučiti iz tega ganljivega in pretresljivega pričevanja?

Moll: Krščanska vera ne sme postati meščanska. Zdaj in prav danes zahteva naše nedeljeno pričevanje za naše sodobnike, ki pričakujejo naš zgled.

Kirche: *Kaj Vas je osebno najbolj nagovorilo pri preučevanju pričevalcev vere?*

Moll: Pogumno pričevanje nešteti mož in žena je okrepilo mojo osebno vero.

Kirche: *Kako ste doživeli srečanje Ratzingerjevih učencev pred nekaj dnevi, ko ste govorili o »Preganjanju kristjanov in mučeništvu«? Kako so sprejeli Vaše temeljno predavanje? Ali ste govorili tudi o svojem martirologiju?*

Moll: Zaslužni papež Benedikt XVI. je izbral témo »Preganjanje kristjanov in mučenišstvo«, ki so mu jo predložili njegovi nekdani učenci, ker je zanj prednostnega pomena. Moje temeljno predavanje »Vsebina in oblika martirologija 20./21. stoletja – zgodovinsko-teološka obravnava« je bilo izhodišče za živahen in konstruktiven pogovor. Člani kroga učencev (Schülerkreis) so na osnovi spoznanj in izkušenj svojih dežel in celin nanizali številne odtenke. Izrazili smo željo, da bi »ekumenizem mučencev« vsebinsko postavili v središče in še močneje izdelali skupni imenovalec.

Kirche: *Nemški martirologij 20. stoletja razodeva velikanski zaklad, ki nas ne le spodbuja, ampak kaže tudi jasno smer za našo pot v*

prihodnost. Kaj moremo danes storiti, da tega zaklada v Cerkvi ne bomo pozabili?

Moll: Vsak človek išče verodostojne zglede za svoje življenje. Kristjan sicer ne išče mučeništva, če pa vendarle pride do tega, naj premaga naravni strah pred smrtjo in pričuje za svoje prepričanje – če je potrebno do krvave smrti.

Kirche: *Spoštovani gospod prelat, prisrčna hvala za pogovor! Dal nam je čudovit vpogled v Vaše delo. Radi bomo sodelovali pri nalogi, »da mučence 20. stoletja obvarujemo pred pozabo«. Želimo Vam luč in moč Svetega Duha za uspešno nadaljevanje sijajnega življenjskega dela.*

FRANCE M. DOLINAR

Drinske mučenke

V četrtek, 11. decembra 1941, so srbski četniki po končanih bojih s hrvaškimi ustaši okrog 16. ure obkolili Marijin dom na Palah. Vas Pale, priljubljeno letovišče Sarajevčanov z zdraviliščem za pljučne bolnike, je od Sarajeva oddaljena 14 km in leži sredi smrekovih gozdov na nadmorski višini 900 m.¹ Prestrašene sestre Marija Krizina Bojanc, Antonija Fabjan in Bernardeta Banja so se zatele v sobo slovenskega duhovnika – begunca in pisatelja Franca Ksaverja Meška (1874–1964), ki je od 1. oktobra 1941 vodil župnijo Pale in stanoval v samostanu pri sestrah družbe Hčera Božje ljubezni. V očitni življenjski nevarnosti so sestre prosile duhovnika Meška za odvezo. S. Berchmana Leidenix je zaradi bolezni in starosti ostala v pritličju. Četniki so vse izgnali iz samostana, oropali stavbo in jo po odhodu sester zažgali. Predstojnica samostana, s. Julia Ivanišević je bila v času napada v trgovini. Ko je ugotovila, kaj se dogaja v samostanu, je pohitela domov in se je sestram pogumno pridružila na dvorišču samostana, pred tem pa omogočila spremljevalcu Franju Milišiću, da se je rešil. V ledenem mrazu bosanske zime (v noči iz srede na četrtek je padlo precej snega, temperatura pa se je spustila do 25 stopinj Celzija pod ničlo) se je začel križev pot petih redovnic, ki jim četniki niso dovolili niti tega, da bi se primerno oblekle za pot na njihovo Kalvarijo, ki se je 15. decembra ponoči končala z njihovo mučeniško smrtjo v 65 km oddaljenem Goraždu ob Drini.²

Sestre iz reda Hčera Božje ljubezni je leta 1868 na Dunaju ustanovila s. Frančiška (Franziska) Lechner (1833–1894).³ Na povabilo nadškofa dr. Josipa Stadlerja jih je leta 1882 v Sarajevo osebno

France M. Dolinar, Vi ste luč sveta. Sveti na Slovenskem, Družina, Ljubljana 2017, 133-145. Ponatis z avtorjevim dovoljenjem.

pripeljala njihova ustanoviteljica. Za redovnice se je posebej zavzel sarajevski kanonik Anton Jeglič.⁴ Sestra Frančiška je v Sarajevu kupila zemljišče in ustanovila Zavod sv. Josipa, v sklopu katerega je delovala osnovna šola (1882), otroški vrtec, ženska meščanska šola, žensko učilišče, tečaj vzgojiteljic otroškega vrtca, trgovski tečaj in ženska strokovna šola. Jeglič je bil od samega začetka njihov duhovni voditelj in redni spovednik. Bil je ravnatelj Zavoda sv. Josipa, profesor verouka in po potrebi tudi drugih predmetov na njihovih šolah. Spremljal je s. Frančiško Lechner pri ustanovitvi samostanov v Tuzli (Zavod sv. krunice 1883) in Breškah pri Tuzli (Josipovac 1885). Leta 1893 so sestre ustanovile nemški otroški vrtec in osnovno šolo ter višjo dekliško šolo v Sarajevu (Zavod sv. Avgušтина), leta 1907 samostan na Ilidži, 1911 Marijin dom na Palah z osnovno šolo za otroke vseh treh veroizpovedi in okrevališčem za bolne in slabotne sestre, ki se ga je zaradi dobrih del do ubogih, ki so ne glede na veroizpoved trkali na njihova vrata, prijelo ime »Gostišče ubogih«. Leta 1939 so odprle Zavod sv. Trojice v Novem Sarajevu (deška osnovna šola in strokovna šola) in 1940 samostan Nazaret v Zavidovičih (ženska strokovna šola). Med redovnicami v Sarajevu so delovale tudi Jegličeve nečakinje, s. Lovrencija Jeglič⁵ ter tri hčere škofove sestre Jožefe, poročene Prešeren, s. Vjekoslava (krstno ime Ivana), s. Stanislava (krstno ime Marija) in s. Simoneta (krstno ime Katarina).⁶ Svojo tesno povezanost z redovno skupnostjo Hčera Božje ljubezni je Jeglič pokazal tudi s tem, da se je dal 12. septembra 1897 v kapeli zavoda posvetiti za sarajevskega pomožnega škofa, leta 1911 pa je kot ljubljanski škof posvetil njihovo novo cerkev Svetega rožnega venca v Sarajevu.⁷ Jeglič je sestre podpiral tudi kot ljubljanski škof, z njegovim priporočilom so po župnijah ljubljanske škofije nabirale darove za svoje vzgojno-izobraževalne ustanove. Ob njihovem zgledu in besedi se je veliko slovenskih deklet odločilo vstopiti v njihove samostane v Bosni.

V Marijinem domu na Palah je leta 1941 živelo pet redovnic, ki so vodile osnovno šolo za otroke vseh treh veroizpovedi (katoliške, pravoslavne in muslimanske), okrevališče za ostarele in bolne sestre ter letovišče za sarajevske duhovnike.⁸

Predstojnica samostana, **s. Marija Jula Ivanišević**, s krstnim imenom Kata, je bila rojena 25. novembra 1893 v vasi Godinjak pri Novi Gradiški, župnija Staro Petrovo Selo v Slavoniji. V družbo Hčera Božje ljubezni je vstopila po mamini smrti leta 1914 v Sarajevu. Začasne zaobljube je naredila 16. avgusta 1916 na Dunaju, večne pa 29. julija 1923 v Sarajevu. Delovala je v samostanih v Zagrebu, v Breškah, Betaniji in končno kot predstojnica Marijinega doma na Palah. Slovela je kot vedra in vedno nasmejana redovnica ter izjemno pozorna, modra in pravična do svojih sester. V samostanski biografiji je o njej zapisano, da je to, kar je manjkalo njeni telesni trdnosti in moči, nadomeščala s skrbnostjo, umirjenostjo in potrpežljivostjo ter z velikim zaupanjem v Boga. Po njenem zgledu so v družbo Hčera Božje ljubezni stopile še njena mlajša sestra Mara, tri nečakinje in ena pranečakinja.⁹

S. Marija Berchmana Johanna Leidenix, s krstnim imenom Karolina Anna, se je rodila 28. novembra 1865 v Enzersdorfu na Nižjem Avstrijskem. Skupaj z mlajšo sestro Matildo sta bili po smrti očeta sprejeti v internat Družbe Hčera Božje ljubezni, kjer sta obe začutili klic za redovno življenje. Karolina Ana je vstopila v družbo leta 1881 na Dunaju in prejela redovno ime s. Marija Berchmana. Leta 1888 ji je sledila tudi sestra Matilda, ki je kot redovnica dobila ime s. Marija Bernarda. Leta 1883 je bila s. Berchmana poslana v Bosno, kjer je delovala kot učiteljica v izobraževalnih ustanovah družbe. Službovala je v Sarajevu, Višegradu in Breškah, kjer je bila od 1920 do 1923 predstojnica samostana. Od 1931 do 1936 je bila voditeljica novink, leta 1939 so jo premestili na Pale. Slovela je kot stroga, natančna, vendar ljubezniva redovnica, ki je pri sestroh vzbujala pozornost s svojo globoko vero in pobožnostjo ter kot svetel vzor molitve. Bila je velikodušna in plemenita.¹⁰

S. Marija Bernardeta Banja, rojena madžarskim staršem 17. junija 1912 v Velikem Grdževcu pri Bjelovarju s krstnim imenom Terezija. Globoko verni starši so jo vzgojili v marljivo in delavno dekle. Za redovno življenje se je odločila v sedemnajstem letu starosti in 29. junija 1929 vstopila v Družbo Hčera Božje ljubezni v Koprivnici. Začasne zaobljube je napravila 15. avgusta 1932 in

večne 28. avgusta 1938, oboje v Sarajevu. Dva meseca po začasnih obljubah je odšla na Pale in sprejela delo v kuhinji. Sosestre so jo opisale kot tiho, urejeno in vedno nasmejjano sestro. Odlikovala se je po resnosti, delavnosti in požrtvovalnosti.¹¹

»Rada bi umrla kot mučenka.«

Marija Krizina Bojanc (1885–1941)

Jožefa Bojanc¹² se je rodila 14. maja 1885 v vasi Zbure kot druga hči očetu Mihaelu, doma iz Dolenjega vrha v župniji sv. Peter, in materi Mariji, roj. Bizjak,¹³ in bila naslednji dan v župnijski cerkvi sv. Marjete v Šmarjeti na Dolenjskem krščena na ime Jožefa. Zakoncema se je rodilo pet hčera¹⁴ in sin, ki je umrl, ko je dopolnil pet let.¹⁵ Hči Alojzija se je rodila 3. aprila 1891, že po očetovem odhodu v Ameriko, od koder se ni več vrnil. Doma so imeli gostilno, ki pa jo je mati po očetovem odhodu zaprla in se posvetila delu na kmetiji ter vzgoji svojih otrok. Bila je zelo pobožna in je hodila vsak dan v 4 km oddaljeno župnijsko cerkev k maši, s hčerami pa vsako nedeljo dopoldne k maši in popoldne h krščanskemu nauku. Zaradi težkih družinskih razmer je Jožefa ostala do 36. leta na domu, da je pomagala materi in sestram pri delu.

Ko so redovnice Hčere Božje ljubezni pobirale miloščino za svoje samostane v Sarajevu tudi v župniji Šmarjeta, sta sestre Jožefa in Angela začutili Božji klic. Starejša Jožefa je v družbo vstopila kot pripravnica (postulantinja) 28. decembra 1921 v zavodu sv. Avgušтина v Sarajevu, tri leta pozneje ji je sledila še sestra Angela. Noviciat je Jožefa začela 27. junija 1922 in dobila ime s. Marija Krizina, Angela pa tri leta za tem s. Marija Alfonza (1886–1981). Začasne zaobljube je s. Krizina opravila 28. julija 1923. V oporoki, ki jo ob tej priliki napravijo sestre, je s. Krizina zapisala, da zapušča svoje premoženje siromašnim dekletom, ki se žele posvetiti Jezusu v Jugoslovanski provinci Kongregacije Hčera Božje ljubezni.¹⁶ Večne zaobljube je opravila 5. avgusta 1926. Prvi dve leti je delala v samostanu Betanija pri Sarajevu, nato na Palah, v Breškah pri Tuzli, skratka v redovnih

skupnostih, ki so njihove šole in internate oskrbovale s kmečkimi pridelki. Sestre se spominjajo, da je bila po značaju plaha, ponižna in tiha, pri delu pa nadvse vestna, zanesljiva in pripravljena pomagati. Imela je izreden dar opažanja, znala je drugemu priskočiti na pomoč, ga razumeti in pomiriti. Odlikovale so jo preprostost, skromnost, nevsiljivost ter odprte oči in srce za bližnjega. Bila je žena molitve, potrpežljiva in vdana v Božjo voljo. Iz molitve je črpala ljubezen in moč za svoje vsakdanje darovanje bližnjemu. To so opazile tudi njene sestre. S. Beata Tomić je posebej izpostavila, da je bila s. Krizina polna Boga. Iz njenega celotnega vedenja je bilo zaznati, da nenehno razmišljala o Bogu. To je prežemalo njeno celotno vsakdanje delo. V tej zatopljenosti v Boga ji ni bila nobena stvar pretežka.¹⁷

V jeseni 1930 je bila premeščena v Tuzlo, kjer je vodila samostansko pralnico. Leta 1932 je odšla v Josipovac pri Tuzli, kjer je zopet delala na polju. Zaradi svoje diskretnosti in zanesljivosti jo je predstojnica samostana, s. Gumberta Smodin, leta 1937 izbrala za hišno svetovalko. Ker je znala nemško, je sestram prevajala pisma iz nemščine.

Na lastno željo je bila s. Krizina 16. aprila 1939 premeščena na Pale. Opravljala je preprosta dela, skrbela za živino in delala na polju, prala, šivala in likala perilo. Ker je bila plahega značaja, je bila zelo blaga tako do ljudi kot do domačih živali. Septembra 1939 so jo v Sarajevu operirali zaradi hernije, nato pa se je vrnila na Pale. Vse sestre so občudovalle njeno skromnost, ponižnost in marljivost. Bila je preprosta in delovna redovnica. Delala je od jutra do mraka in to na vrtu, v hlevu in v hiši. Pri svojem delu je vedno prevzemala težja opravila in lažja prepuščala mlajšim sestram.¹⁸ Trdo otroštvo brez očeta in njena vpetost pri delu za preživetje družine je izoblikovalo v njej toplo, skrbno, požrtvovalno in nadvse blago osebo. Nikogar ni obremenjevala s svojimi težavami ali nerazumevanjem. Tiho je pri sebi molila za blagoslov pri delu. Skratka, bila je vsa Božja in kot taka dozorela, da jo je Bog vzel k sebi (s. Blanka Kralj).¹⁹

Ljubila je svojo redovno skupnost in Cerkev, molila za nove duhovne poklice. Spodbujala je vse k molitvi, posebno k pobožnosti k Devici Mariji, h kateri je spodbujala tudi druge sestre. V tem

času je posebej priporočala molitev rožnega venca »Marijinih solza«. ²⁰ O Mariji je govorila kot o naši dobri Materi in naši zanesljivi priprošnjici. S. Vinka Udovičić je postala pozorna na to, da je v pogovoru večkrat izrazila željo, da bi rada umrla mučeniške smrti. ²¹

Posebno skrb je s. Krizina posvečala revežem, za katere je imela vedno odprto srce. Svoje najdragocenejše ure pa je prebila pred Najsvetejšim. Kaj ji je pomenil Kristus v najsvetejšem zakramentu, je zaupala s. Ligoriji Murn. Ko sta nekoč delali v gozdu, je sestra Ligorija opazila, da joče. Na njeno vprašanje, če joka zaradi pretežkega dela, je s. Krizina odgovorila, da ji ni težko delati, hudo pa ji je, ker v Josipovcu ne more biti vsak dan pri maši in prejeti sv. obhajila. ²²

S. Krizina je vse privlačila s svojo dobroto, tenkočutnostjo in preprostostjo. Njej si se lahko zaupal brez strahu, da bo to komu povedala. Ob vsakem srečanju z njo sem se prepričala, da je to sveta sestra, je zatrdila s. Valerija Trgovčević, ²³ s. Liljana Abinac pa, da je bila zelo tiha, zbrana in pobožna ter marljiva kot čebela. ²⁴

Tri dni pred napadom četnikov na samostan je bila s. Krizina v Sarajevu na obisku pri svoji rodni sestri Angeli z redovnim imenom s. Alfonza. Ob vesteh o bojih na Palah jo je sestra Alfonza skušala prepričati, naj se s Pal umaknejo v Sarajevo, da jih ne bodo ubili. S. Krizina ji je prostodušno odgovorila: Nas ne bo nihče ubil, ker nismo nikomur nič žalega storile. ²⁵

»Če ti kdo naredi kaj hudega, mu vrni z dobrim.«

Marija Antonija Fabjan (1907–1941)

Jožefa Fabjan ²⁶ se je rodila 23. januarja 1907 v vasi Malo Lipje v župniji Hinje ²⁷ iz drugega zakona polovičnega kmeta (polzemljak) Janeza Fabjana (1856–1911) in matere Jožefe, roj. Kralj (1873–1918). ²⁸ Naslednji dan je bila krščena v župnijski cerkvi Marijinega oznanjenja v Hinjah. V prvem zakonu z Ano Škufca (1859–1896) se je njenemu očetu rodilo šest otrok, vendar so trije kmalu po rojstvu umrli. ²⁹ Ko je dan po porodu hčere Rozalije mati Ana Škufca umrla, je možu zapustila tri nepreskrbljene otroke. ³⁰ Oče Janez Fabjan se je nato 4.

novembra 1896 poročil z Jožefo Kralj (1873–1918), ki mu je rodila pet otrok.³¹ Družina je bila globoko verna in kot je pozneje zapisala Jožefina sestra Amalija, por. Pružan, mama ni skrbela zgolj za njihove gmotne potrebe, ampak tudi za njihovo duhovno vzgojo. V družini so vsak dan molili rožni venec in v nedeljo redno hodili k maši v 5 km oddaljeno župnijsko cerkev v Hinjah. Ko je bilo Jožefi štiri leta, ji je umrl oče (22. 4. 1911) in zapustil takrat osemintridesetletni noseči ženi Jožefi pet nepreskrbljenih otrok iz drugega zakona.³² Angela se je rodila dobre tri mesece po očetovi smrti. Jožefa je veljala za mirno, bistro, nadarjeno in zelo pobožno deklico.

Še bolj boleče kot očetovo so otroci občutili mamino smrt 10. septembra 1918. Skrb za otroke so prevzeli sorodniki. Enajst in pol letno Jožefo je vzela k sebi mamina sestra Marija, por. Poznik, ki je bila tako kot Jožefina mama zelo pobožna. Zaradi teh preizkušenj in trdega dela na kmetiji je Jožefa, čeprav je bila zelo nadarjena in marljiva, mogla obiskovati samo štiri razrede osnovne šole. Ko je v sebi začutila redovniški poklic, jo je njena krušna mati v njem podprla. Pozneje ji je iz Sarajeva pisala, da je v samostanu zelo srečna.

Po posredovanju sorodnice s. Margarete Jarc (1906 Dolnji Ajdovec–1986 Zagreb) iz reda Hčera Božje ljubezni se je Jožefa odločila vstopiti v ta red. V Sarajevo je prišla 9. aprila 1929 in se pridružila 49 Slovenkam, kolikor jih je bilo tega leta v Družbi Hčera Božje ljubezni. Kot pripravnica (postulantka) se je odlikovala v pobožnosti, ubogljivosti in vestnosti pri delu. Noviciat je začela na svoj god, 19. marca 1930, in prejela redovno ime s. Marija Antonija. Sprva je bila v službi v samostanu Betanija pri Sarajevu, ki je skrbel za ekonomijo redovne družbe. V drugem letu noviciata in v času priprave na redovne zaobljube je bila njena vzgojiteljica s. Berchmana, modra in izkušena redovnica, s katero sta pozneje dosegli palmo mučeništva. Med odlikami, zapisanimi v osebнем dosjeju pred redovnimi zaobljubami, je s. Berchmana zapisala, da je s. Antonija »vneta za redovno življenje, vztrajna, pobožna in dosledna v izpolnjevanju tega, kar bo obljubila«. ³³ Začasne zaobljube je naredila 19. marca 1932. Delala je na vrtu, v pralnici in na zemljiških posestih v skupnostih, ki so skrbele za vzdrževanje

vzgojno-izobraževalnih ustanov družbe. Zaradi težav s srcem so jo za nekaj časa premestili na Pale, nato pa v Antunovac na Ilidži. V Betanijo se je vrnila 14. januarja 1934. Po operaciji grla so jo 16. septembra 1936 premestili na Pale nad Sarajevom. Večne zaobljube je opravila 28. avgusta 1937 v Sarajevu. Lastnoročno napisano besedilo zaobljube dosmrtnega uboštva, čistosti in pokorščine je zaključila z besedami »Prizadevala si bom, da bom zaobljube izvrševala z vsemi svojimi močmi, s pomočjo milosti Gospoda Boga«. ³⁴

O njenih človeških in krščanskih vrlinah so ohranjena številna pričevanja njenih sester. Sestra Ljudevita Torbašinović se spominja, da je s. Antonija zelo resno vzela svoj poklic že v začetku redovnega življenja. ³⁵ Podobno pričuje s. Vinka Udovičić, ki je imela priložnost živeti z njo in ji biti blizu: »V začetku se ji nisem mogla približati, ker se mi je zdela preveč resna. Vendar pa sva se ob tem, da sva živeli in delali skupaj, tesno zblížali. Prepričala sem se, da je bila odlična redovnica. Naše delo na pripekajočem poletnem soncu je bilo zelo težko, delale pa smo vse iz ljubezni do Boga«. Spoznala jo je kot pobožno, vestno in zelo delavno redovnico, ki je tudi njo spodbujala k doslednemu redovnemu življenju. Zlasti ji je bila vzor v tem, da ni nikoli kaj rekla proti predstojnici ali kateri izmed sester. ³⁶

Sestro Antonijo so vsi poznali kot tiho, umirjeno in modro ženo. Govorila je le, če je bilo koristno in nujno za drugega ali pa o vprašanih duhovnega življenja. Na sestro Valerijo Trgovčević je naredila močan vtis z umirjenostjo, ki je bila sad vztrajnega prizadevanja za samovzgojo: »Njena preudarnost je bila odsev njenega mirnega značaja. Bila je polna Svetega Duha«. O njeni duhovni podobi pa je zapisala: »Kot sestra je bila vzorna; s svojim svetlim zgledom in vzornim življenjem je vse do mučeniške smrti druge pritegovala k posnemanju«. ³⁷

Sestra Ligorija Murn se spominja njenega življenjskega načela, ki ga je prevzela od tete, ki jo je vzgajala. O njej je med drugim zapisala: Ko je bila s. Antonija z menoj na Betaniji, mi je pripovedovala, da ji je teta vedno govorila: »Če ti kdo naredi kaj hudega, mu vrni z dobrim!« Po teh evangelijskih besedah se je vse življenje ravnala tudi sama. ³⁸

V knjigi Nekrolog sester je o njej zapisano, da se je odlikovala v pokorščini in ponižnosti, kar je odsevalo v razmerju do Boga in ljudi. Skrb za vrt, delo v pralnici in opravljanje drugih hišnih del ji je pomagalo, da je odkrila vrednost in lepoto majhnih reči, zato tudi ni iskala tega, kar je na zunaj pomembno.

Nadvse je ljubila Boga ter mu v ljubezni izročala svoje vsakdanje delo, ki ga je prepletala z molitvijo. S. Anita Vlahović se spominja, da je pogosto odhajala v kapelo ter tam tiho in zbrano molila. Njena ljubezen do Boga se je dopolnjevala v ljubezni do bližnjega. O tem je v Nekrologih sester zapisano: »Nikoli je ni bilo potrebno prositi za kako uslugo, saj je že sama videla naše potrebe in bila pripravljena pomagati«. ³⁹

V Marijinem domu je skrbela za bolnike, sprejemala reveže in otroke. Opravljala je vsa dela v kuhinji, pralnici, na vrtu in v kapelici. Bila je zelo uslužna in je preprosto prepoznavala potrebe drugih. O vsakem je vedela povedati le dobro. Odlikovala se je s poslušnostjo in zelo otroško ponižna. ⁴⁰

Križev pot sester na Kalvarijo mučeništva

Stanje na Palah, na meji med »Nezavisno državo Hrvaško« in Srbijo je 16. oktobra 1941 opisala s. Julia Ivanišević v pismu svoji rodni sestri Juli Horvatović: Časi so težki in zlo vsak dan narašča. Tukaj smo kot na fronti. Okrog nas neprestano poka, podnevi in ponoči. Doživljamo najrazličnejše strahove. Veliko hudega se dogaja, težave so na vsakem koraku. Okrog nas požigajo in rušijo, kradejo in ropajo; ljudje postajajo čedalje bolj divji, hujši od zveri. Mi smo, hvala Bogu, živi in zdravi, nas pet sester in sluga, ter duhovnik, ki je bil izgnan iz Slovenije. Čakamo, kaj nam bo Bog še poslal. Nevarnosti so velike, me pa ne moremo nikamor. Naj nam Bog nakloni srečno in lepo smrt, drugega ne potrebujemo.

Našo železnico stalno kvarijo lopovi, da sedaj niti do Sarajeva ne moremo. Prosite dragega Boga, da nakloni svetu mir.

Kako je pri vas? Verjetno boljše kot tu, ker pri vas ni toliko različnih ver in narodnosti. Kako je tu, si ne morete predstavljati. Če ostanemo žive in se nekoč snidemo, ti bom to povedala, toda bil bi božji čudež, če pridemo iz tega zla žive. Moli zame, da bi vztrajala in srečno preživela, kajti vsi smo slabotni in se bojimo trpljenja in nesreče.

Pošiljam ti dve svoji fotografiji. Slikala sem se za izkaznico in imam več izvodov, imejte jih tudi vi, da se spomnite moje duše, če bi me sovražniki ubili.

... V Božjih rokah smo: On najbolje ve, kaj je za nas dobro. Če je za rešitev naše duše bolje, da živimo, nas bo Bog rešil iz rok sovražnikov, če pa ne, nas bo vzel k sebi.⁴¹

Na dan napada na samostan, 11. decembra 1941 zjutraj, je s. Julia s. Franciski Dušiš v Zagreb v božični čestitki zapisala: »Naj ljubi Novorojeni Odrešenik prinese blaženi mir na to nemirno zemljo ... Oh ta krvava Bosna, nikoli ni v njej miru. Pomagajte nam moliti in se žrtvovati, da to zlo končno izgine in se preselimo v boljše življenje, da ne bomo več gledale zla okrog nas. Z Bogom in molite za nas, kajti dnevi so hudi«. ⁴² Zaradi »hudih dni«, ki so jih doživljaje redovnice na Palah, je s. Marija Bernardeta Banja v začetku decembra zaprosila predstojnico, naj ji dovoli oditi v Sarajevo, vendar so vojni dogodki njen odhod prehiteli.

Četniški napad na Pale in naporno pot v mučeništvo slabo oblečenih sester, s. Berchmano so odvedli kar v copatah, je prvi opisal duhovnik in pisatelj Franc Ksaver Meško leta 1959 v svojih spominih in sicer v poglavju z naslovom »V četniškem ujetništvu«. ⁴³ Svojo pot iz Sjetline nad Sarajevom na tretjo adventno nedeljo, 14. decembra 1941, do srbskih Užic v spremstvu slovenskega četnika Milka Ozvatiča, bivšega učitelja iz Maribora, je sicer opisal že leta 1944 v zborniku *Dom in svet*, ⁴⁴ vendar niti z besedico ne omenja, kako se je znašel v Sjetlini in ne sester, s katerimi so ga četniki odpeljali s Pal in od katerih se je tega dne poslovil v Pračah. Presenetljiv je Meškov zapis v Koledarju Mohorjeve družbe za leto 1953 z naslovom »Pot iz četniškega ujetništva«, kjer je zapisal: »Tretjo adventno nedeljo, 14. decembra, sem odpotoval iz Sjetline,

izpuščen iz četniškega ujetništva ... Tja so nas, štiri rodovine,⁴⁵ mene in mlado Hrvatico s Pal, katere mož je bil Slovenec, a tedaj v ujetništvu v Nemčiji, privedli četniki. Zajeli so nas po večdnevni bojih med Hrvati in četniki na Palah, drugi železniški postaji nad Sarajevom. Leseni samostan pa so nam požgali.«⁴⁶

Več podrobnosti o »križevem potu sester« iz Pal čez Romanijo do 65 km oddaljenega Goražda ob Drini je Meško kronološko opisal v že omenjenih spominih za izdajo njegovih Izbranih del pri Mohorjevi družbi, ki jih s poznejšimi pričevanji dopolnjuje Ante Baković.⁴⁷ Po Meškovi pripovedi je v noči s srede na četrtek zapadlo precej snega. Sestra Antonija Fabjan se je napotila v četrtek, 11. decembra 1941 zjutraj, v »Državno otroško okrevališče«. Na poti sta jo ustavila dva četnika in jo vprašala, če so v vasi ustaši. Sestra se ju je tako prestrašila, da se je brez besede pognala v beg. Eden od četnikov je za njo ustrelil s pištolo, vendar je ni zadel. Od strahu in upehanosti se je sestra pri vhodu v samostan zgrudila. V spodnji hiši, ki je sicer pripadala samostanu, v njej je takrat stanoval slovenski delavec Pratnekar iz Kotelj s svojo družino, se je nekaj dni pred tem naselilo osem ustašev, da bi branili samostansko imovino. Ob napadu četnikov 11. decembra na to postojanko, so se okrog 16. ure ustaši umaknili. Četniki so nato obkolili tudi samostan in zajete prebivalce samostana ter delavca Pratnekarja z družino odgnali do bližnje gostilne družine Vojnović, ki je neuspešno posredovala za sestre. Ker je nočno ustaško topovsko obstreljevanje Pal postalo prenevarno, je četniški vodja ukazal premik na drugo lokacijo. Začelo se je naporno nočno tavanje čez gozd, travnike, zaledenele potoke in močvirja ter iskanje četniškega poveljnika, ki naj bi ujetnike zaslišal. Ob počitku v neki hiši na samem so krog dveh zjutraj privedli še skupino katoliških deklet in žena in nato nadaljevali pot čez hrib Rakovec proti kraju Careve vode. Skoraj slepo in povsem izčrpano šestinsedemdesetletno s. Berchmano so po kratkem premisleku skupaj s sestro Bernardeto pustili v hiši, da si malo odpočije. V Careve vode so ju pripeljali naslednji dan dopoldne (petek, 12. decembra). Vmes so sestre nekajkrat zaslišali. Za izčrpane in premražene ženske hrane ni bilo. V najboljšem pri-

meru kozarec mleka ali kave. Krepile so se s tiho molitvijo, vdanim prenašanjem trpljenja in opogumljanjem sotrpinov na poti. Ko so pri nekem postanku Mešku odvzeli zimski plašč, mu je sestra Krizina takoj odstopila svojo veliko ruto, da ga ne bi zeblo. Če so z Meškom, ki je neprestano ponavljal, da je slovenski duhovnik, izgnanec iz domovine ter da je šele pred kratkim prišel v Bosno in v spor med Hrvati in Srbi ni vpleten, ravnali razmeroma spoštljivo, so bile katoliške redovnice kot pripadnice »Pavlovičeve vere« z nekaj izjemami izpostavljene sramotenju in grožnjam. Popoldne ob štirih so nadaljevali pot proti Sjetlini. Sestro Berchmano so naložili na sani, vendar je z njih padla in se hudo poškodovala po glavi.

Po več kot štirih urah hoje so se pozno ponoči ustavili v samotni muslimanski vasi, kjer so v zapuščeni hiši prespali. Ker so ponoči sani izginile, s. Berchmana pa peš ni bila sposobna nadaljevati poti, so jo pustili v hiši, kjer so prenočili. V Sjetlino so jo pripeljali že po odhodu njenih sester. Meško je v svojih spominih pomenljivo pripomnil: »Sicer zaradi te rane [sestra Berchmana] ni dolgo trpela ...«. ⁴⁸ Ostali so zjutraj (petek, 13. december) nadaljevali pot proti glavnemu četniškemu stanu v Sjetlini, kamor so prišli po petih urah hoje. Tu sta jih zaslišala polkovnik Cvetković, ki je pred vojno služboval na Ptuj, in vojvodov pomočnik in pribočnik Djuro Plečaš. Do sester sta bila zelo neprijazna, dodatno pa jih je skrbelo, ker so prednico oddaljili od ostalih sester. V Sjetlini se je Meško seznanil s slovenskim četnikom Milkom Ozvatičem, ki mu je izposloval dovolilnico za pot v Beograd in ga na tej poti tudi spremljal. Pri branju Meškovega poročila vzbuja nelagodje ugotovitev, da si je Meško ves čas prizadeval le za svojo lastno rešitev, niti enkrat pa ne omenja, da bi se skušal zavzeti za sestre, katerih gostoljubje je užival na Palah in katere so kot ujetnice odpeljali skupaj z njim.

Drugo jutro, na tretjo adventno nedeljo 14. decembra zjutraj, so odšli proti Prači, kjer se je Meško okrog poldneva od sester poslovil. Svojo pripoved je Meško končal z besedami: »Tu [v Prači] smo se od sester poslovili. Peljali so jih v Goražde, kjer so imeli četniki bolnišnico; tam bi naj bolnikom stregle. Izučene za to seveda niso bile, niso bile usmiljenke, na Palah so delale le na polju in od

tega živele. Zlasti obe Slovenki sta bili kakor mravlji, od jutra do večera, tudi ob najslabšem vremenu, vsi premočeni sta bili večkrat v jesenskem dežju. Zdaj so vse izgubile. Kmalu potem menda tudi življenje. Njih trupla so, kakor pravijo sporočila, odplavala po Drini, po tisti čudovito lepi Drini, po kateri je plavalo, kakor so nam pravili, veliko srbskih trupel, moških in žensk, starih, mladih in otrok ... Kakor morajo v življenju tolikokrat nedolžni trpeti za grehe drugih«. ⁴⁹ V Goraždu seveda bolnice ni bilo. Očitni laži so, zdi se, nasedli tako duhovnik in pisatelj Meško kot redovnice.

Sestre je čakalo še 46 km poti do Goražda. Ta del njihovega križevega pota ni podrobneje dokumentiran. Ohranjenih je le nekaj poznejših pričevanj. Več pričevanj očividcev se je ohranilo o dogodkih v Goraždu. Ve se, da so prenočile v privatni hiši v zaselku Brdo Bare in da so četniki štiri sestre v Goražde pripeljali v ponedeljek, 15. decembra okrog 16. ure popoldne. Namestili so jih v drugo nadstropje tamkajšnje vojašnice. Sprva so jih prepričevali, naj se odpovedo redovništvu. Sčasoma so postajali vedno bolj nasilni in njihove grožnje vedno bolj nazorne. Pozno ponoči so podivjani in pijani četniki vdrli v njihovo sobo in jih hoteli onečastiti. V obrambi svojega človeškega dostojanstva in obljube čistosti so se sestre iztrgale iz rok napadalcev in s krikom »Jezus, reši nas!« druga za drugo skočile skozi okno. Razbesneli četniki so nato hudo ranjene sestre na cesti pred kasarno pokončali z noži in jih odvedli do brega bližnje Drine. Po izjavi takrat desetletnega Anta Bakovića, njegova družina je stanovala nasproti kasarne in je pretresena poslušala krike sester, ki so se branile pred napadalci, je vaški grobar po naročilu četnikov čez dva dni zmrznjena trupla sester vpričo desetletnega Anta Bakovića odrinil v deročo Drino. Vsa prizadevanja njegove matere Jelene Baković, da bi sestre pokopali na njihovem pokopališču, so bila zaman. ⁵⁰

Onemoglo sestro Berchmano, ki ni mogla nadaljevati poti z ostalimi jetnicami, so v Sjetlini nastanili v hiši vdovca Ilije Gela. Zanj sta skrbeli njegovi odrasli hčeri. 23. decembra naj bi jo dva četnika odpeljala v Goražde, vendar sta se že čez eno uro vrnila v Sjetlino. Pri enem od njiju je hči Ilije Gela opazila rožni venec

s. Berchmane, obešen okrog vratu. Po pričevanju Vesne Petrić so s. Berchmano ubili pod pračanskim mostom. Čez nekaj dni so ji prinesli črno obleko umorjene sestre in zahtevali, da iz nje sešije četniško zastavo. Meško je sicer zapisal, da naj bi truplo umorjene redovnice čez nekaj dni našli Nemci,⁵¹ vendar sestre kljub prizadevanjem njenega groba niso odkrile.⁵²

Predstojnica sester Hčera Božje ljubezni v Sarajevu je o mučeniški smrti sester s Pal obvestila generalno predstojništvo sester na Dunaju, ta pa vse svoje redovne hiše po Evropi ter Severni in Južni Ameriki. Najbolj pa je njihova smrt odmevala v Sarajevu in njegovi okolici. Sestre v Sarajevu so dale natisniti spominsko podobico z napisom: »Živele so tiho in skromno, delale so za Boga in za reveže ter delale dobro vsem, brez razlike. Bodite nam priprošnjice v nebesih«. Podobico so poslale tudi pisatelju Mešku, ki se je junija 1945 vrnil v svojo župnijo Sela pri Slovenj Gradcu. Podobico je dal pod ciborij v tabernaklju. Leta 1946 je podobico pokazal s. Dragutini Pajer z besedami: »Dal sem jo pod korporal v tabernaklju, da bodo bližje Jezusu, ker so bile tako zveste in dobre redovnice. Vedno ko mašujem, se rad spomnim teh dobrih in lepih duš«. ⁵³ Ljudje, zlasti v Bosni in na Hrvaškem, so se Drinskim mučenkam že med vojno priporočali v molitev. Po končani drugi svetovni vojni ljudje sicer zaradi strahu o Drinskih mučenkah niso upali več javno govoriti, ves čas pa so ohranjali živo zavest o njihovem svetem življenju in njihovi mučeniški smrti.⁵⁴

Škofijski proces za beatifikacijo Drinskih mučenk je z dovoljenjem pristojne kongregacije v Rimu 4. decembra 1999 začel sarajevski nadškof, kardinal Vinko Puljić. Zbrano dokumentacijo škofijskega procesa so leta 2003 izročili Kongregaciji za zadeve svetnikov v Rim. Papež Benedikt XVI. je 14. januarja 2011 podpisal Dekret o njihovi mučeniški smrti, za blažene jih je v soboto 24. septembra 2011 v olimpijski dvorani Zetra v Sarajevu razglasil papežev legat, kardinal Angelo Amato ODB, prefekt Kongregacije za zadeve svetnikov. Kardinal je v svojem govoru sestre izpostavil kot »resnične Hčere Božje ljubezni, ki so s težko preizkušnjo pokazale, da sta ljubezen in odpuščanje močnejši od sovraštva in krutosti ...

Pet redovnic kaže na to, da se lahko tudi z golimi rokami, vendar z močno vero odpovemo zlu ... Mučenci umirajo, a cvetijo za pravo človeškost ... Svet mučencev je povabilo, da se iztrgamo iz apatičnosti in da zaživimo z duhovnim orožjem, to je z vero in ljubeznijo». ⁵⁵

Opombe

¹ Pale so danes del Republike Srbije.

² Osnovni življenjski podatki sester in opis njihovega mučeništva v: S. M. Ozana Krajačić, FDC, Drinske mučenke. Življenje in mučeništvo (prevedel Rafko Valenčič), Zagreb 2011, 40–43; Anto Baković, Drinske mučenice. Vlastita svjedočanstva. Svjedočanstva očevidaca. Dokumenti, Zagreb 1991; S. M. Slavica Buljan FDC, Idem služiti Isusu. Život i mučeniška smrt s. Jule Ivanišević i mučeniška smrt ostalih Drinskih mučenica, Zagreb 1999; ista, Zavjet krvlju potpisan: Životopis Službenica Božjih Drinskih mučenica, Zagreb 2011 (trenutno najpopolnejši življenjepis Drinskih mučenk in objava virov).

³ Frančiška Lechner je bila rojena 1. januarja 1833 v Edlingu na Bavarskem in je umrla 14. aprila 1894 v Breitenfurtu pri Dunaju. Leta 1854 je stopila v samostan Ubogih šolskih sester v Münchnu, leta 1868 je odšla na Dunaj, kjer je ustanovila novo redovno skupnost Družbo Hčera Božje ljubezni in se posvetila skrbi za revna dekleta in njihovo izobrazbo. Družbo je leta 1884 priznal papež Leon XIII. Dunajski nadškof, kardinal Christoph Schönborn, je 24. novembra 2005 začel škofijski proces za njeno beatifikacijo.

⁴ Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937) je 9. februarja 1882 prišel v Sarajevo, postal sarajevski kanonik in upravitelj stolne župnije, 1890 nadškofov generalni vikar, 1896 apostolski protonotar, 12. septembra 1897 je bil posvečen za naslovnega siunitskega in sarajevskega pomožnega škofa, leta 1898 je postal ljubljanski knezoškof. Ko se je leta 1930 škofiji odpovedal, ga je papež Pij XI. imenoval za naslovnega garelenškega nadškofa. Umrli je 2. julija 1937.

⁵ Hči škofovega brata Franceta Jegliča, s krstnim imenom Amalija, ki je pozneje iz družbe izstopila.

⁶ Jože Jagodic, Škof Jeglič. Majhen oris velikega življenja, Celovec 1952, str. 100, op. 11 (v tretji dopolnjeni izdaji, pripravil Marijan Smolik, Celje 2013, str. 100, op. 128).

⁷ Marko Zovkić, Anton Jeglič kao kanonik i pomoćni biskup u Sarajevu, v: Jegličev simpozij v Rimu (simpoziji v Rimu 8), Celje 1991, 51–53.

⁸ Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 32–36.

⁹ Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 9–14; Anto Baković, Drinske mučenice, 141–151; Slavica Buljan, Idem služiti Isusu, 9–77.

¹⁰ Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 28–31; Anto Baković, Drinske mučenice, 151–155.

¹¹ Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 15–19; Anto Baković, Drinske mučenice, 163–164.

¹² Življenjepisi v: Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 177–187.

¹³ Poročila sta se 29. januarja 1883 v župniji Šmarjeta.

¹⁴ Marija (13. 11. 1883), Jožefa (14. 5. 1885), Angela (23. 12. 1886), Mihaela (3. 5. 1888) in Alojzija (3. 4. 1891).

¹⁵ Franc (*7. 11. 1889, †20. 11. 1894).

¹⁶ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 302.

¹⁷ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 343–344.

¹⁸ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 344.

¹⁹ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 346.

²⁰ Mišljen je rožni venec žalostne Matere Božje ali sedmerih Marijinih žalosti, ki se je uveljavil v 16. stoletju. Rožni venec ima sedem skrivnosti, za vsako skrivnost se moli sedem zdravamarij z določeno skrivnostjo: 1. Ki ti je njegovo trpljenje Simeon napovedal; 2. Ki si z njim bežala v Egipt; 3. Ki si ga izgubila in z žalostjo iskala; 4. Ki te je srečal obložen s težkim križem; 5. Ki si ga videla umreti na križu; 6. Ki si ga mrtvega sprejela v svoje naročje; 7. Ki si ga žalostna položila v grob. Prim. Večna molitev pred Jezusom v Zakramentu ljubezni (Po tretjem natisu nemške knjige P. J. Walserja O. S. B. priredili za slovensko ljudstvo ljubljanski bogoslovci), Ljubljana 1899, 296–303.

²¹ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 185 in 344.

²² Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 342.

²³ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 347–348.

²⁴ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 346.

²⁵ Ozana Krajačič, Drinske mučenke, 20–23; Anto Baković, Drinske mučenice, 156–160; Drinske mučenice. Informativni bilten Vicepostulature, br. 4– svibanj 2010. Službenice Božje, s. Julia Ivanišević i četiri susestre Kćeri Božje ljubavi (uredila s. M. Ozana Krajačič); Leto svetnikov. 4. zvezek, Celje 2000, 596–597; http://sl.wikipedia.org/wiki/Marija_Krizina_bojanac (24. 2. 2015); <http://sveci.net/index.php/2-uncategorised?start=976> (25. 2. 2015); <http://mucenice.kblj.hr/index.php/sl-SI/življenjepisi/247-sestra-marija-krizina-bojanc> (25. 2. 2015); http://www.svantun-rijeka.hr/hr/blazene_drinske-mucenice/85/14 (18. 4. 2015); http://sl.wikipedia.org/wiki/Drinske_mu%C4%8Denke (18. 4. 2015).

²⁶ Življenjepis v: Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 237–251.

²⁷ Z odlokom Nadškofijskega ordinariata št. 125 z dne 25. 9. 1969 sta bili vasi Gradenc in Malo Lipje iz župnije Hinje prefarani v župnijo Žužemberk. NŠAL, Župnije, Žužemberk 1941–2006.

²⁸ Oče Janez Fabjan je bil kajzarjev sin iz Sadinje vasi, župnija Žužemberk, ki se je v prvem zakonu priženil na kmetijo v Malo Lipje. Po smrti prve žene se je 4. novembra 1896 poročil z gостаčevo hčerjo Jožefo Kralj, doma pri sv. Roku na Smuki (Lnangethon), župnija Stari Log.

²⁹ Andrej (r. 24. 11. 1885, u. 7. 6. 1887), Janez (r. 5. 5. 1887), Matija (r. 13. 2. 1889), Marija (r. 5. 7. 1890), Ivana (r. 4. 4. 1895, u. 18. 19. 1896) in Rozalija (r. 6. 9. 1896, u. 20. 9. 1896).

³⁰ Janez je imel 9, Matija 7 in Marija 6 let.

³¹ Jožef (r. 23. 10. 1897), Franc (r. 2. 8. 1899), Jožefa (r. 23. 1. 1907), Amalija (r. 12. 8. 1909) in Angela (r. 11. 7. 1911).

³² Iz prvega zakona je bil Janez star 24, Matija 22 in Marija 21 let.

³³ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 241.

³⁴ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 243; <http://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/67-pricevanje/2635.bl.sestra-antonija.fabjan> (25. 2. 2015).

³⁵ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 379.

- ³⁶ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 242.
- ³⁷ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 367–369.
- ³⁸ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 366–367.
- ³⁹ <http://mucenice.kblj.hr/index.php/sl-SIO/življenjepisi/243-sestra-marija-antonija-fabjan> (25. 2. 2015).
- ⁴⁰ Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 24–27; Slavica Buljan, Idem služiti Isusu, 149; Anto Baković, Drinske mučenice, 160–162; Leto svetnikov. 4. zvezek, Celje 2000, 596–597; <http://sveci.net/index.php/2-uncategorised?stt=976> (25. 2. 2015).
- ⁴¹ Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 308–309. Podobno v pismu isti sestri dne 26. novembra 1941, prav tam, 309–310; Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 37–38; Slavica Buljan, Idem služiti Isusu, 74–75, 144–145; http://www.svantun-rijeka.hr/hr/blazene_drinske_mucenice/85/14%20 (18. 4. 2015), str. 2–4.
- ⁴² Slavica Buljan, Zavjet krvlju potpisan, 312; Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 38–39; Slavica Buljan, Idem služiti Isusu, 77.
- ⁴³ Franc Ksaver Meško, Izbrana dela. IV. zvezek, Celje 1959, 375–409. V novejšem času so dogodke popisali Anto Baković, Drinske mučenice; Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 40–43; Slavica Buljan, Idem služiti Isusu, 79–117.
- ⁴⁴ Dom in svet 1944, Zbornik II., str. 40–45.
- ⁴⁵ Beseda »rodovine« nima v tem kontekstu nobenega pomena. Ali je res zgolj tiskarski skrat redovnice spremenil v »rodovine«?
- ⁴⁶ Koledar Družbe svetega Mohorja za leto 1953, str. 59–61.
- ⁴⁷ Ante Baković, Drinske mučenice, 119–139. Podrobno v: Slavica Buljan, Zavjet potpisan krvlju, 85–131.
- ⁴⁸ Meško, Izbrani spisi, IV., str. 399.
- ⁴⁹ Meško, Izbrani spisi, IV., 409. Omemba, da so po Drini plavala »srbska trupla«, je zbodla Anto Bakovića, ki v svoji knjigi Drinske mučenice (Drinske mučenice, 116) glede tega polemizira z Meškom. Kljub vsemu pa preseneča pogojnik, ki ga je uporabil Meško o smrti Drinskih mučenk.
- ⁵⁰ Anto Baković, Drinske mučenice, .; Slavica Buljan, Idem služiti Isusu, 118–121; http://www.skofija-novomesto.si/svetniski_kandidati/bl-drinske-mucenke (24. 2. 2015).
- ⁵¹ Meško, Izbrani spisi, str. 400.
- ⁵² Ozana Krajačić, Drinske mučenke, 48–50.
- ⁵³ Slavica Buljan, Zavjet potpisan krvlju, 272.
- ⁵⁴ Slavica Buljan, Zavjet potpisan krvlju, 271–298.
- ⁵⁵ Kardinal Amato razglasil Drinske mučenke za blažene, v: <http://radio.ognjisce.si/sl/122/aktualno/5411> (26. 4. 2015).

PORTUGALSKI ŠKOFJE

Fatima, znamenje upanja za naš čas

Ob stoletnici prikazovanj Device Marije v Fatimi se želimo zahvaliti Bogu, ki nam je dal doživeti ta milostni dogodek, in ponovno potrditi sodobnost fatimskega sporočila za poživitev naše vere in zavzetosti za oznanjevanje.

Ob stoletnici fatimskega dejstva

Prikazovanja

1. Marija se je v Dolini Iria leta 1917 prikazala trem otrokom med sedmim in desetim letom starosti: Luciji, Frančišku in Jacinti. Narodni in mednarodni zgodovinski trenutek je bil dramatičen: Portugalska je doživljala globoko politično, versko in socialno krizo in Evropa je bila, kot nikoli poprej, potopljena v svetovno vojno, v katero je bila zajeta tudi naša država [Portugalska].

Leta 1916 so fatimski otroci že imeli tri videnja angela, ki se jim je predstavil kot angel miru in angel Portugalske. 13. maja 1917 so imeli videnje Gospe, »bolj sijoče kot sonce«, nad črniko (nizkim hrastom z zimzelenimi listi). Povabila jih je, naj se v naslednjih mesecih vse do oktobra vsakega trinajstega v mesecu vračajo na ta kraj. V teh srečanjih jim je zaupala sporočilo usmiljenja in miru, ki se je razširilo z zaslíšanji, katerih so bili otroci deležni od vsega začetka, ter preko Spominov, ki jih je Lucija zapisala v poznejših letih.

Ko se je novica razširila, so se množili različni odzivi. Mnogi so prihiteli na kraj, ker so verjeli pričevanju otrok, a pojavili so se tudi dvomi, nerazumevanje in celo preganjanje, kar je pastirčkom povzročalo veliko trpljenja. Medtem je vedno več ljudi vsakega 13. v mesecu prišlo na kraj prikazovanj, razen avgusta, ko je bilo

prikazanje za nekaj dni preloženo, ker so bili vidci v zaporu. Zadnje prikazanje je bilo 13. oktobra ob navzočnosti približno 70.000 ljudi, vernih in dvomljivcev, ki so prišli, da bi videli znamenje, ki ga je obljubila Devica, tako imenovani »sončni čudež«, o katerem so poročali mediji tistega časa.

Nekaj let zatem so trije vidci zapustili svoj kraj: mlajša dva, Frančišek in njegova sestra Jacinta, sta leta 1919 oziroma 1920 umrla zaradi epidemije gripe; njuna sestrična Lucija pa se je po nasvetu škofa iz Leirije leta 1921 umaknila in se začela pripravljati na vstop v redovno življenje. Umrla je leta 2005 v karmeličanskem samostanu sv. Terezije v Coimbri.

Glas o Frančiškovi in Jacintini svetosti se je hitro razširil po vsem svetu in leta 2000 sta bila razglašena za blažena kot prva dva otroka, ki nista bila mučenca. Leta 2008 se je, z dovoljenjem papeža Benedikta XVI., po krajšem času, kot ga zahtevajo cerkvene določbe, za sestro Lucijo začel proces razglasitve za blaženo.

Sprejem fatimskega dogodka in sporočila

2. Pri fatimskem dogodku je imel odločilno vlogo *sensus fidei* (verski čut) krščenih, čigar vlogo v življenju Cerkve je poudaril drugi vatikanski koncil, papež Frančišek pa je ponovno poudaril njegov velik pomen: »Bog obdaruje celoto verujočih z verskim čutom – *sensus fidei*, ki jim pomaga razlikovati, kaj zares prihaja od Boga. To je sad njegove skrivnostne ljubezni do človeštva. Navzočnost Duha zagotavlja kristjanom neko sonaravnost z Božjimi resnicami in modrost, ki jim omogoča, da te resnice intuitivno dojamejo, čeprav nimajo na voljo ustreznih sredstev, da bi jih natančno izrazili.«

Zvesto Božje ljudstvo se je od vsega začetka začelo zbirati ob vznožju črnike k molitvi. Leta 1919 so ti verniki zgradili kapelico, kot je prosila Naša Gospa. S spokornim zadoščenjem so odgovarjali na napade in onečaščenje nasprotnikov, ki so med drugim 6. marca 1922 razstrelili kapelico. Kapela je bila ponovno postavljena in posvečena 13. januarja 1923. Postopoma se je na tem kraju širilo in krepilo češčenje in pobožnosti.

Končno je škof iz Leirije, D. José Alves Correia da Silva, izhajajoč iz poročila kanonične komisije, ki jo je osebno imenoval, 13. oktobra 1930 izdal »Pastoralno pismo 'Božja previdnost' o češčenju Naše Gospe iz Fatime«, s katerim je potrdil verodostojnost videnj treh otrok in uradno dovolil češčenje Naše Gospe rožnega venca iz Fatime. Po besedah kardinala Manuela Gonçalvesa Cerejeira »ni Cerkev vsilila Fatime, temveč je Fatima prisilila Cerkev, da jo je sprejela«. Pobožnost do Naše Gospe rožnega venca iz Fatime in duhovnost, ki izvira iz njenega sporočila, sta zelo hitro začeli vplivati na pastoralo v Cerkvi na Portugalskem in po svetu.

Sporočilo je predvsem izreden dar milosti, usmiljenja, upanja in miru, ki nas kliče, da ga sprejmemo in živimo. Ta klic Cerkvi, naj odgovori na dar usmiljenega Boga, je globoko povezan z dramami in tragedijami 20. stoletja, vendar ima hkrati isto moč in zahtevnost za vernike našega časa.

V skladu s pobožnostjo našega ljudstva in po razsvetljenju Svetega Duha mi, škofje, čutimo odgovornost, da poglobimo pomen fatimskega dogodka, da predstavimo njegovo sodobnost za naše krščansko življenje in pokažemo na njegove darove, ki morejo hraniti naše duhovno, pastoralno in misijonsko spreobrnjenje.

Blagoslov za Cerkev in svet

Dar in izziv

3. Prikazovanja leta 1917 so se zaključila 13. oktobra in zadnje besede Lucijinega zapisa v njenem Četrtem Spominu govorijo o blagoslovu, ki ga je bil takrat deležen svet: »Ko je naša Gospa izginila v neizmerni daljavi neba, smo videli ob soncu sv. Jožefa z Detetom Jezusom in našo Gospo v beli obleki z modrim plaščem. Zdelo se je, da sv. Jožef z Detetom Jezusom blagoslavlja svet z roko v obliki križa. Malo zatem, ko je to prikazanje izginilo, sem zagledala našega Gospoda in našo Gospo [...] Zdelo se je, da je naš Gospod blagoslavljal svet na enak način kot prej sveti Jožef.«

Ta blagoslov so pastirčki napovedali že v preteklih mesecih in ni bil namenjen le njim, ampak vsemu človeštvu. Bil je začetek vsega, kar naj bi se pričelo dogajati, in nam odpira pogled v odločitev Boga, ki je v prisotnosti Device Marije, polne luči in lepote, razodeval usmiljeno bližino svojemu romarskemu ljudstvu.

Sredi resnično dramatičnega stanja, ko sta v mnogih ljudeh tedaj njega časa vladala stiska in negotovost, ko je bilo videti, da zmaga moč zla in greha, je po Devici Mariji v vsem sijaju zasijala želja Boga po odrešenju ljudi, blagoslov, ki razodeva razprostiranje njegove nežnosti na vse ljudi. Marijino povabilo k spreobrnjenju, molitvi in pokori želi odstraniti ovire, ki ljudem preprečujejo, da bi izkusili Božjo dobroto, ki prihaja od njega in jo je položil v človeško srce.

Devica Marija, Božja in naša Mati, prihaja naproti svojim romarskim sinovom in hčeram iz slave vstajenja svojega Sina Jezusa, da bi jim podarila tolažbo, spodbudo in blagost. Obdani s tem blagoslovom so bili trije pastirčki po Lucijinih besedah pripravljeni, da postanejo hvalnica Božje slave in da se popolnoma izročijo načrtu usmiljenja, ki ga je Bog razodeval po videnjih.

Blagoslov in izziv za Cerkev na Portugalskem

4. Ta blagoslov se je razlil na naše ljudstvo, ki ga skozi čas na različne načine sprejema in se zanj zahvaljuje. Portugalci so v fatimskem svetišču, v bližini kapelice in bazilike Naše Gospe rožnega venca, posvečene 7. oktobra 1953, kmalu našli dom, kjer so z razumevanjem sprejeti, potolaženi, se jim odpuščajo grehi, so okrepljeni in prenovljeni. Fatimsko svetišče se je spremenilo v duhovno srce Portugalske in postalo eno od prepoznavnih znamenj naše katoliške identitete, kot ena od karizem naše Cerkve, v skladu s karizmo fatimskih pastirčkov.

Ta edinstvena povezanost Cerkve na Portugalskem s Fatimo se je očitno razodela ob posvetitvi Portugalske Marijinemu brezmadežnemu Srcu 13. maja 1931, med prvim narodnim romanjem v Fatimo. V sedanjem času pa se je posebej pokazala v času od 13. maja 2015 do 13. maja 2016, ko je kip fatimske Marije romal po naših škofijah. Njeno romanje je bilo povabilo k radostnemu

obhajanju stoletnice prikazovanj v Fatimi ter istočasno duhovna in pastoralna poživitev življenja po fatimskem sporočilu.

V teku teh sto let je romanje v Fatimo poživilo vero mnogih utrujenih vernikov, spodbudilo spreobrnjenje mnogih otrdelih src, obnovilo pripadnost Cerkvi v mnogih zmedenih kristjanih, omogočilo novo odkritje evangelija mnogim versko brezbržnim osebam, prebudilo vernost, ki je oblikovala življenje velike večine našega naroda. Osebna in skupinska romanja so bila doživetje Boga, izraz hvale in češčenja, spodbuda, da bi se odprli njegovi volji in bili pripravljeni na nenehno spreobračanje.

Fatimsko svetišče je v zvestobi poslanstvu, da razširja in pogloblja fatimsko sporočilo, postalo kraj sprejemanja tistih, ki to sporočilo iščejo, v solidarnosti s potrebami in stiskami sveta. Danes je predvsem kraj molitve, pa tudi nosilec kulturne dinamičnosti in cerkveno središče teološkega razmišljanja, ki izhaja iz dogodkov izpred sto let ter iz izzivov, ki jih ti dogodki še vedno prinašajo Cerkvi.

Blagoslov in izziv za vesoljno Cerkev

5. Ta blagoslov se je torej razširil na vso Cerkev. Zaradi njega smo lahko izkusili veseljnost naše vere in skupnost z vsemi Cerkvami po svetu, na čisto poseben način pa s papežem, ki je temelj edinosti Cerkve in je tako močno prisoten v fatimskem sporočilu.

Za nas je priznanje fatimskih prikazovanj, ki so ga drug za drugim izrazili papeži v povezanosti z Našo Gospo rožnega venca iz Fatime, velika milost. Papež Pij XII. je 31. oktobra 1942, ob 25-letnici prikazovanj, posvetil svet brezmadežnemu Marijinemu Srcu. Sveti Janez XXIII. je potrdil, da nas prikazovanja spominjajo na »Božjo slavo« v svetu »materializma in sovraštva«.

Blaženi Pavel VI. je ob slovesnem zaključku tretjega zasedanja drugega vatikanskega koncila, 21. novembra 1964, podaril zlato vrtnico svetišču v Fatimi, ki ga je osebno obiskal 13. maja 1967, ob obhajanju 50. obletnice prikazovanj. Sveti Janez Pavel II. je, poleg globoke osebne pobožnosti do Naše fatimske Gospe, trikrat obiskal fatimsko svetišče: maja 1982 se je prišel zahvalit, da je preživel atentat; maja 1991, ob 10. obletnici atentata, se je prišel zahvalit za

presenetljive spremembe v Vzhodni Evropi; 13. maja 2000 je Jacinto in Frančiška razglasil za blažena ter razodel tretji del fatimske skrivnosti. Benedikt XVI., ki je že kot prefekt Kongregacije za nauk vere prispeval pomemben delež k razlagi in teološki poglobitvi fatimskega sporočila, je Fatimo obiskal maja 2010. Papež Frančišek je prišel ob obhajanju stoletnice prikazovanj. A tudi on je svet že posvetil brezmadežnemu Marijinemu Srcu na Trgu svetega Petra oktobra 2013 pred kipom Naše Gospe iz Fatime, ki so jo iz kapelice prikazovanj na njegovo prošnjo pripeljali v Rim za marijanski dan v letu vere.

Priznanje, ki so ga papeži izkazali fatimskim prikazovanjem, je bilo v skladu s *sensus fidei* – z *verskim čutom* – krščanskega ljudstva na svetovni ravni. Leta 1947 je kip fatimske Marije poromal po številnih državah kot znanilec miru in sprave. Njena prisotnost govori o milosti, ki vedno premaga greh in kamor koli pride, spodbuja prisrčen sprejem in prekipevajoče navdušenje.

Fatima pa se je razširila še na mnoge druge načine: na tisoče cerkva je posvečenih Naši Gospe rožnega venca iz Fatime; v številnih škofijah trinajsti maj obhajajo z molitvijo rožnega venca; razširila se je pobožnost petih prvih sobot in okrepila se je molitev rožnega venca; pomnožile so se knjižne izdaje, ki razširjajo fatimsko sporočilo in duhovnost; nastale so bratovščine, organizacije in različna gibanja, ki se priporočajo fatimski Mariji; povsod častijo njeno podobo; obstajajo duhovne usmeritve, ki zajemajo iz fatimskega sporočila, in rodile so se številne ustanove posvečenega življenja, katerih karizma izvira iz zavezanosti temu sporočilu.

Blagoslov in izziv za ves svet

6. Ta blagoslov se je razširil po vsem svetu kot sporočilo upanja in viru miru. Povabilo k molitvi in h graditvi miru je doseglo človeško vest na pragu konfliktnega in tragičnega stoletja. Ko je človeštvo trpelo v nasilju svetovnega obsega, je Devica iz Fatime prišla prosit za molitev rožnega venca za mir, z oznanilom, da bo kmalu konec vojne, ter s prošnjo za spreobrnjenje ljudi, da ne bi prišlo do novega spopada; v tem smislu naj bi bila svet in Rusija posvečena njenemu

brezmadežnemu Srcu, z obljubo, da »bo končno [...] zmagalo« in svetu »bo podeljeno nekaj časa mir«.

Še danes, ko doživljamo, kot pravi papež Frančišek, »tretjo svetovno vojno po koščkih«, sporočilo fatimske Gospe vznemirja našo vest, da bi prepoznali nalogo te zgodovinske ure: nalogo, da ne pademo v ravnodušnost pred tolikim trpljenjem; da spoštujemo spomin tolikih nedolžnih žrtev; da ne dopustimo, da naše srce postane neobčutljivo za zlo, ki je mnogokrat predstavljeno kot nekaj normalnega.

V tem smislu nas sveti Janez Pavel II. spominja, da »je fatimsko sporočilo na poseben način namenjeno ljudem našega stoletja, ki je zaznamovano z vojnami, sovraštvom, kršenjem temeljnih človekovih pravic, z neskončnim trpljenjem ljudi in narodov in, ne nazadnje, z bojem proti Bogu, vse do zanikanja njegovega obstoja«. Zato ostaja fatimsko sporočilo še vedno zelo aktualno.

Dar in povabilo fatimskega sporočila

Sporočilo, ki nam danes sprašuje vest

7. Fatimsko sporočilo nam kaže univerzalno in trajno izkušnjo: spopad med dobrim in zlom, ki se nadaljuje v srcu vsakega človeka, v medsebojnih odnosih, na političnem in ekonomskem področju, v vsaki deželi in na svetovni ravni. Vsak izmed nas je poklican, da odgovori na Božji klic, da se bori proti zlu, najprej najgloblje v samem sebi, da razume smisel spreobrnjenja in žrtve v korist drugih, kot so storili trije pastirčki v svoji čistosti in nedolžnosti.

Ponovno obrniti pogled v troedinega Boga: češčenje

8. Od vsega začetka je središče fatimskega dogodka v troedinem Bogu. Luč in lepota, ki sta ju izžarevala angel in Gospa in ki sta zajeli tri otroke, so bile odprte Božje roke, ki v dobroti svoje ljubezni objema vse ljudi. »Moč Božje navzočnosti,« se spominja Lucija, »je bila tako silna, da nas je prevzela in skoraj popolnoma oslabila. Zdelo se je, da nam je za dalj časa omrtvila celo telesne čute

[...]. Mir in sreča, ki smo ju občutili, sta bila zelo velika, vendar le v naši notranjosti, in sta naše duše popolnoma naravnala na Boga.«

Tega tako globokega izkustva Boga ne smemo razumeti preprosto kot neko izredno zaznavanje svetega ali neke skrivnosti. Bog ni preprosto le arhitekt sveta ali ključ za razlago stvarnosti. Bog je živa Oseba in je blizu svojim ustvarjenim bitjem. Pastirčki so se osebno srečali z Nekom, ki jim je prihajal naproti in jim razodeval svoje načrte usmiljenja: tako so razumeli, »*kdo je Bog, kako [jih] ljubi in kako želi biti ljubljen*«. Ta Bog, ki ljubi in želi biti ljubljen, je »Presveta Trojica v tisti neizmerni svetlobi, ki [jih] je presunila do globine duš«. Zato je Sveti Trojici posvečena ena najbolj izvirnih in pristnih fatimskih molitev: »Presveta Trojica, Oče, Sin in Sveti Duh, molim te iz dna srca ...«

Trije otroci so doživeli srečanje z Bogom kot virom globoke sreče in veselja. Zato molitev samodejno privre iz njihove notranjosti kot nenehna razpoložljivost za živ pogovor z Bogom, ki bo dokončno spremenil njihovo življenje. Od vsega začetka čutijo, da je češčenje način bivanja pred Njim, ki je nad vsemi maliki, ki hočejo zapeljati človeka.

Kontemplacija, sočutje in oznanilo: karizme vidcev

9. Frančišek, Jacinta in Lucija so živeli duha češčenja na različen, a enako globok način, ki je izražal njihovo mistično izkustvo. Karizma vsakega od njih je globoko zaznamovala fatimsko duhovnost in še vedno priteguje romarje.

Frančišek doživlja Božjo presežnost in hkrati radost ob njegovi prisotnosti. Izpove: »Najlepši se mi je zdel naš Gospod v tisti luči, ki jo je naša Gospa vlila v naša srca. Tako zelo ljubim Boga!« Občutil je, kot da so »goreli v tisti svetlobi, ki je Bog [...]«. Kakšen je Bog! Tega ni mogoče povedati!« Ta združitev z Bogom mu daje čutiti Božjo bolečino zaradi človeških žalitev. Hudo mu je, ker je Bog »tako žalosten«, zato se v njem rodi ganljiv odgovor: »Ko bi ga le mogel tolažiti!«

Jacinta je imela posebno občutljivost za križanega Kristusa, v katerem je čutila strnjeno vso Božjo ljubezen, zato je v njej prebujal

neizmerno hvaležnost: v zrenju Križanega se je »raznežila in jokala«, »ker je umrl za nas«. Pritegnjena je v nenehen ljubeč pogovor: tako ima rada Jezusa in njegovo Mater, da se jima ne utruji govoriti, da ju ljubi; išče samoto, da »bi bila veliko časa sama, da bi govorila s skritim Jezusom«.

Lucija sprejme za svoje življenjsko poslanstvo, da posreduje vsem ljudem Božjo ljubezen, ki se razodeva v Marijinem brezmadežnem Srcu. Njeno življenje ima namen, da spominja svet ne na bedo sveta, ampak na veličino Božjega usmiljenja, da bi se razodelo tisto, kar »je bilo v prikazovanjih Naše Gospe v dolini Iria najglobljega«. V zvestobi temu poslanstvu bo izpričala svetu, čeprav v klavzurnem življenju, da je skrivnost sreče živeti v ljubezni.

Ikona nežnosti in usmiljenja: Marijina navzočnost

10. Središčna vloga troedinega Boga v naši zgodovini, njegova bližina in previdnost so postale vidne v Devici Mariji, natančneje v njenem brezmadežnem Srcu. Za pastirčke je bilo Marijino Srce svetišče, kjer so srečali Boga: »Ali nam ne pravi sveti evangelij, da je Marija vse te besede ohranila v svojem srcu? Kdo bi nam mogel bolje kot to brezmadežno Srce odkriti skrivnosti Božjega usmiljenja?« To srce je »prostor«, kjer so izkusili Božjo luč in jim je bilo posredovano sporočilo. »Kaj bi bilo šele, če bi vedeli vse, kar nam je Ona pokazala o Bogu, v svojem brezmadežnem Srcu, v tisti veliki svetlobi!« Božje usmiljenje, utrip njegovega srca pred grešniki in trpečimi, najde v Marijinem Srcu privilegirano podobo. V tem *brezmadežnem Srcu* odseva moč milosti, delovanje Duha, ki jo je v trenutku oznanjenja obsenčil in je v njej že z Jezusovim spočetjem pričel odrešenijsko delovanje velikonočne skrivnosti. Že cerkveni očetje so »Božjo porodnico imenovali vso sveto in prosto vsakega madeža greha, na neki način oblikovano od Svetega Duha in narejeno za novo stvar«. Materino Srce je resnično ikona »milosti in usmiljenja« – besedi, ki v prikazanju, ki ga Lucija prejme v Tuyu 13. junija 1929, ponazarjata videnje Svete Trojice; dve besedi, ki tako dobro povzameta fatimsko sporočilo. Zato je pobožnost do Marijinega brezmadežnega Srca postala ena od značilnih potez fatimske duhovnosti.

Dejstvo Marijine navzočnosti je v skladu s potekom zgodovine odrešenja in z vlogo, ki jo je Devica imela v skrivnosti učlovečenja. Na popolnoma edinstven način je sodelovala z Odrešenikovim delom, zato se njeno materinsko poslanstvo do ljudi po Božji milosti brez prestanka nadaljuje. Z vnebovzetjem ni opustila svojega poslanstva. Še bolj kot prej skrbi za brate svojega Sina, ki romajo po svetu med stiskami in nevarnostmi, s svojo priprošnjo skuša doseči darove odrešenja ter nam tako razodeva moč edinega in edinstvenega posredovanja Jezusa Kristusa. Iz svoje slave Marija v prikazanjih kaže na trajen pomen velike noči, na nenehno zmago milosti in usmiljenja.

Tako Devica Marija v svojem materinskem Srcu razkriva usmiljeno voljo troedinega Boga, ki ni ravnodušen do tega, kar se dogaja človeku, on ne zapusti grešnika v njegovi krivdi, ne pozabi nesrečnih v njihovem trpljenju, ni brezbrizen do žrtev in izključenih, vedno podarja svoje odpuščanje in svojo tolažbo, vedno odpira vrata upanja, ko se ljudje zapiramo v svojo sebičnost ali v svojo neodgovornost.

Povabilo k spreobrnjenju in boju proti zlu: preroško sporočilo

11. Med znamenji časa, je zatrdil sveti Janez Pavel II., »izstopa Fatima, ki nam pomaga videti Božjo roko, previdnostno vodstvo in potrpežljivega, sočutnega Očeta tudi dvajsetega stoletja«. Benedikt XVI. je podkrepil ta vidik rekoč, da je Fatima »najbolj preroška od sodobnih prikazovanj«. V resnici razkriva maske zla, ki v svetu povzroča toliko nepravicega trpljenja in včasih zajame tudi člane Cerkve: na eni strani so mehanizmi, ki vodijo v vojno, ateizem, ki hoče zbrisati Božje odtise v tem svetu, ekonomske oblasti, ki iščejo samo korist na račun ubogih in šibkih, preganjanje Cerkve in svetih, ki nasprotujejo malikom človeških koristi; na drugi strani je hinavščina ali nezvestoba tistih, ki se v Cerkvi pustijo prevladati ravnodušnosti ali posvetnemu duhu: lagodnosti, izprijenosti ali oblastiželjnosti. Trpljenje Cerkve, je rekel Benedikt XVI. na poti iz Fatime, prihaja tudi zaradi greha, ki je v Cerkvi, zato se moramo učiti pokore, sprejeti očiščevanje, prositi odpuščanja.

Fatimsko sporočilo je silen klic k spreobrnjenju in pokori. Večkrat ponovljena prošnja, naj ljudje ne žalijo več Boga, Marijina

žalost kot izraz, da ji ni vseeno zaradi človeških grehov, povabilo k molitvi in žrtvi za grešnike, so odgovor na zlo, klic k spreobrnjenju in potrditev Božje ljubezni. Kardinal Ratzinger je v teološkem komentarju *fatimske skrivnosti* zapisal, da je »ključna beseda te skrivnosti [tretjega dela] trojni klic: ‚Pokora, pokora, pokora!‘ To nas spominja na začetek evangelija: ‚*Spreobrnite se in verujte evangeliju* (Mr 1,15). Razumeti znamenja časa pomeni: Razumeti nujnost pokore, spreobrnjenja, vere.«

Žrtev in zadoščevanje: poistovetenje s Kristusom

12. Fatimski dogodek je povabilo k sodelovanju z načrtom usmiljenja po zgledu treh pastirčkov. Vprašanje, ki jim je bilo postavljeno 13. maja 1917, je namenjeno tudi nam: »Ali se hočete darovati Bogu, da boste prenašali vse trpljenje, ki vam ga bo poslal, v zadoščenje za grehe, s katerimi ga ljudje žalijo, in kot prošnjo za spreobrnjenje grešnikov?«

Pastirčki so takoj odgovorili z molitvijo, saj so v njihovi molitvi, s katero so častili Boga, prisotni tudi drugi: »Moj Bog, verujem vate, molim te, upam vate in te ljubim nadvse. Prosim te odpuščanja za tiste, ki ne verujejo, ne molijo, ne upajo in Te ne ljubijo.« Že po prvih angelovih besedah so odkrili, da so prejeli poslanstvo, ki pomeni izročiti svoje življenje za dobro drugih. Silnost potreb bližnjih je zahtevala pokoro, žrtev in zadoščevanje. Kristjan se lahko žrtvuje samo iz molitve in tako, da njegova žrtev postane molitev.

Pastirčki so se v globokem združenju z Bogom zavedli, da so drugi ljudje tako pomembni, da se je potrebno žrtvovati zanje. Tako se je v njih prebujala odgovornost: niso mogli pustiti grešnika v njegovi krivdi ali trpečega v njegovem trpljenju. Kot je kasneje rekla Lucija, ne bi mogli iti srečni v nebesa sami, ker ne bi mogli biti srečni brez drugih ljudi. Povabilo k spreobrnjenju in zadoščevanju nam je v izziv, naj se ne vdamo pred omalovaževanjem zla, naj premagamo diktaturo brezbriznosti pred trpljenjem, ki nas obdaja.

Na tej poti osebnega očiščevanja za solidarnost je prisotna duhovnost, ki je ukoreninjena v središču skrivnosti krščanske vere. Za to duhovnost se vzgaja in se jo živi v obredih, ki krepijo naše

poistovetenje s Kristusom: v evharistiji, kjer je Kristus zakramentalno prisoten, in v molitvi rožnega venca, kjer je prisoten v besedi in premišljevanju skrivnosti rožnega venca.

Pastirčki so iz globoke izkušnje Boga in iz zaupanja, ki jim ga je vlila Gospa, pričevali o zmagi Ljubezni, ki objema celotno stvarstvo in se razodeva v Marijinem brezmadežnem Srcu. Prav na ozadju videnja pekla Marijine besede dobijo pomembnost: »Končno bo zmagalo moje brezmadežno Srce,« kar pomeni zmago Božje ljubezni, ki se je razodela človeštvu. V luči te resničnosti fatimsko sporočilo postane spev upanja. Kakor je rekel kardinal Ratzinger, Devica Marija ne povzroča strahu in ne prinaša apokaliptičnih napovedi, ampak nas vodi k Sinu, k bistvu krščanskega razodetja. Kasneje je kot papež ponovil, da je fatimsko sporočilo, zgoščeno v tej Marijini obljubi, »kot okno upanja, ki ga Bog odpre takrat, ko mu človek zapre vrata«.

Fatima v prihodnosti Cerkve, Portugalske in sveta

Evangelizacijska pedagogika v fatimski duhovnosti

13. V svoji dvojni dimenziji, mistični in preroški, ima Fatima v svojem sporočilu in v svojem svetišču poslanstvo, ki ga mora izpolniti v Cerkvi in v svetu: biti svetilnik in spodbuda za pastoralno spreobrnjenje Cerkve ter merilo in kompas, ki usmerja delovanje kristjanov v konfliktih našega sveta.

Fatimska duhovnost, ki spremlja in podpira romanja, prečiščuje in dviga naravno vernost in jo spreminja v sinovsko držo. Ponuja pedagogiko mistagogike: preko Marije in treh pastirčkov omogoči srečanje s troedinim Bogom v njegovi lepoti in bližini kot odrešujočo izkušnjo. S tem kaže, kako nezadosten je ves načrt samo-odrešenja, ki tako zasvaja naše sodobnike. Naš Bog ni avtoritaran Bog, niti ni tekmeč človeku, ampak je vir upanja in človečnosti.

Tako Fatima razširja dinamizem evangelizacije, ki je oprt na ljudsko pobožnost, to je na »utelešeno duhovnost v kulturi preprostih«, o kateri govori papež Frančišek in jo imenuje »zakoniti način, kako živeti vero; način, kako se čutiti del Cerkve, in način, kako

biti misijonarji«. Skupno romanje nas vodi iz sebe v odprtost do drugih, v poslušanje in v podelitev osebne izkušnje, v misijonskem in skupnostnem duhu, kot se danes pričakuje od Cerkve.

Posebno pomenljiva je pozornost, ki se v Fatimi izkazuje najbolj krhkim in ranljivim, kot so otroci, bolniki, ostareli, ljudje s posebnimi potrebami, priseljenci, ki na tem kraju in v njegovi duhovni ponudbi najdejo gostoljubnost, skrb, pravo usmerjenost in moč.

Cerkev z marijanskim obličjem

14. Fatimsko sporočilo navdihuje Cerkev, da najde in poglobi znamenja svojega marijanskega obličja. Če Cerkev sprejme ta izziv, je kot vesoljni zakrament odrešenja povabljena, da z Marijo in kot ona sprejme poslanstvo, ki izhaja od Boga: slediti Jezusu kot zvesta in verna učenka, biti pozorna na potrebe bližnjih in na klice oddaljenih, biti pripravljena stati pod križem, sprejeti težo nerazumevanja in preganjanja, izžarevati slavo in prvine vstajenja, biti »podeželska bolnišnica«, ki gre naproti ranjenim, in ne carinska meja, ki zapre vrata. Cerkev, ki najde tolažbo in moč v Marijinem materinskem srcu, bo tako delovala kot mati krščenih in bo ponudila svojo materinsko skrb tistim, ki prihajajo od zunaj, ne glede na to, kako oddaljeni so.

Marija je kot nova Eva za vsakega kristjana model človeka in ga vabi k osebnemu spreobrnjenju: tudi če izginejo diktature, se izboljšajo ekonomski pogoji in se odpravijo vojni konflikti, mora biti izkoreninjena skušnjava nadvlade, ki se naseli v človeškem srcu. Marija, Brezmadežna in Vnebovzeta, vzor človeštva, nam pomaga razumeti milost kot dar, ki nas spreminja, zvestobo kot držo, ki nas dela človeške, velikodušnost in služenje kot izraz spoštovanja do drugih, univerzalno ljubezen kot dar dostojanstva vsem Božjim otrokom.

Tako Cerkev v Naši Gospe rožnega venca iz Fatime najde Gospo brezmadežnega Srca in v njenem sporočilu dragocen katehetski pripomoček za svoje življenje in za evangelijsko poslanstvo našega tisočletja.

Preroško oznanilo usmiljenja in miru

15. Fatimsko sporočilo spodbuja tudi preroško delovanje v sodobnem svetu, v soočenju z nepravilnostjo in z vsemi pojavi

izključevanja, kakršen koli je že njihov izvor. Od samega začetka fatimski dogodek razodeva načrt usmiljenja, ki ga je Bog želel uresničiti po pastirčkih pod materinskim pogledom Jezusove Matere. Ob zaključku svetega leta usmiljenja je potrebno ohraniti in razširiti ta izvir, dati prvo mesto usmiljenju v sodobni kulturi, ki ga želi izkoreniniti, kot je rekel sveti Janez Pavel II. in kot nas spomni papež Frančišek v buli *Misericordiae vultus*. Usmiljenje nas spodbuja, naj odpremo srce sočloveku, ki je ujet v zlo ali v trpljenje, in nas stori občutljive za vprašanja, na katera nas je spomnil papež Frančišek na Lampedusi in jih je poudaril že papež Benedikt XVI. v Fatimi: »Kje si, Adam? Kje je tvoj brat? Ali smo sposobni jokati pred izključenostjo in odrinjenostjo, ki jo trpijo najšibkejši?«

V zvestobi fatimski karizmi smo poklicani, da sprejmemo povabilo k delu za napredovanje in obrambo miru med narodi z razkrinkavanjem in zoperstavljanjem pokvarjenim mehanizmom, s katerimi se soočajo ljudstva in narodi: razumarska in individualistična nadutost, ravnodušen in subjektivističen egoizem, ekonomija brez morale ali politika brez sočutja. Fatima se dviga kot preroška beseda, ki obsoja zlo in zavezuje k skrbi za dobro s spodbujanjem pravičnosti in miru, z ovrednotenjem in spoštovanjem dostojanstva vsakega človeka.

Poslanstvo kristjanov se razodeva v prizadevanju, da naredimo vse, da bi zadržali oblast zla in da bi rasla moč dobrega. V Materini trdnosti se razodeva trdnost Boga in v tem prepričanju se poživlja trdnost vernikov.

Cerkev se ob praznovanju stoletnice veseli daru fatimskega dogodka, na romarski poti neizmerne množice romarjev, ki želijo piti iz evangelija ob fatimskih izvirih in se izročajo materinski skrbi Gospe rožnega venca. Fatimsko svetišče ostaja kraj poživljanja vere in življenja Cerkve. Njeno sporočilo nas spodbuja, da stopimo na pot notranje preнове, oprti na besedo Jezusa, Marijinega Sina: »Zaupajte, jaz sem svet premagal« (Jn 16,33). Kolikor skupnost vernih sprejme Marijo medse, toliko bo lahko podarila svetu Božjo luč, ki napolnjuje Srce deviške Matere, varuhinje neomajnega upanja v zmagoslavlju ljubezni nad dramami zgodovine.

JAN-HEINER TÜCK

V navzočnosti Tretjega

Koroški Slovenec Peter Handke o obljubi ljubezni

Obstajajo besede, ki uresničujejo tisto, kar označujejo. To so učinkovita izrečena dejanja, ki resničnost ne le opisujejo, ampak jo spreminjajo v samem temelju. K njim spada beseda privolitve med možem in ženo pri cerkveni poroki. Drug drugemu obljubita, da hočeta vse svoje življenje ostati skupaj – »v dobrih in slabih časih«, za vedno! Ta obljuba ustvarja zavezo, ki pa je bolj resničnost kakor ideal. V tej resničnosti odtlej ostajata, iz nje živita. Za trajno in neločljivo povezati svoje bivanje z bivanjem drugega je spričo nepredvidljivosti življenja res tvegano – in prenekateri so danes negotovi, ali naj se spustijo v to tveganje in ali je njihova ljubezen dorasla vedno večjim življenjskim izzivom. »Dva ljubeča: zakaj jima Bog ne pove izrecno, da spadata skupaj?«¹ vpraša Peter Handke v svojem Dnevniku *Gestern unterwegs* (*Včeraj med potjo*). Kaj bi bilo, ko bi obstajal Tretji, ki bi rekel tistim, ki se obotavljajo in se bojijo velike življenjske odločitve: Spadata skupaj, ustvarjena sta drug za drugega? Njegova pritrditev bi nevidno zagotavljala pritrditev vidnega življenjskega občestva ljubečih, bila bi resničnost, h kateri bi se mogel vsak zakonski par vselej vračati – v trenutkih sreče kakor v kriznih obdobjih!

Jan-Heiner Tück, *In Gegenwart des Dritten. Peter Handke über das Versprechen der Liebe*. Prevedel Anton Štrukelj.

Polom ljubezni in hrepenenje, da bi se mogel na nekaj zanesti

Mnogi zakonci, ki so si izrekli privolitev, sčasoma pozabijo, da so si izrekli privolitev v navzočnosti Tretjega – se pravi Boga. Vsakdanjost jih zajame s svojo dinamiko. Mnogi so v nevarnosti, da v vrtincu dela pozabijo nase in na drugega. Nihče jim ne pove, kako zdravilno bi bilo, ko bi se znova postavili v navzočnost Tretjega, pregledali skupno pot in se spet odpravili nanjo. Saj ni potreben samo čas, da se uglasimo drug na drugega, čas, ko se pripravimo na pritrditev zavezi. Potrebna je tudi trajna skrbnost, da na skupni poti oblikujemo svojo privolitev in jo po možnosti vedno bolj uresničujemo. Pomebno je oblikovati kulturo ljubeče pozornosti, medsebojnega sprejemanja in pripravljenosti za odpuščanje, če se je v ljubezen prikradla neljubeznivost. Potrebni so trenutki zbranosti, ko se oba vračata v dobrotljivo navzočnost Tretjega.

Veliko zakonov danes zaide v krizo in se prej ali slej razdrejo. Vzrok ni samo to, da so pozabili ali izgubili izpred oči zdavilno navzočnost Tretjega. V »povsem normalnem kaosu ljubezni«, na katerega smo se v okviru poznomoderne družbe že navadili, je veliko razlogov za polom ali razpad odnosov. Razlogi so: naglica življenjskih razmer, vedno večja mobilnost, individualizacija, pluralizacija »pisanosti«² družbe, a tudi vedno večja kultura začasnosti, ki povečuje brezpogojno zavračanje vsega brezpogojnega. »Zveto-ba – vprašanja zvestobe si večina sploh ni zastavila,«³ pripominja Handke. Sam že zgodaj pripoveduje o ravnodušnosti in odtujitvi, o nezaupanju in sovraštvu med možem in ženo. Pri tem zelo natančno razišče notranje pretese, ki morejo povzročiti ločitve. Pripoved *Der kurze Brief zum langen Abschied* (1972: *Kratko pismo o dolgem slovesu*) se začne s tem, da se neka žena samo z nekaj vrsticami poslovi iz življenja svojega moža: »Sem v New Yorku. Prosim, ne išči me. Ne bi bilo lepo, da me najdeš.«⁴ Mož vseeno odpotuje za njo, a je ne najde takoj. Potika se od mesta do mesta, od hotela do hotela, od bara do bara. V stiski osamljenosti se zaplete z neko drugo, ki jo bežno pozna od prej. Z njo in njenim otrokom nekaj dni potuje po deželi, a jo nato spet zapusti. Ves čas vedno znova občuti praznino

in dolgčas. Doživlja tudi presenetljive izkušnje »drugačnega časa« – bežne zgoščene izkušnje, ki mu olajšajo občutek izgubljenosti in brezupnosti. V puščavskem mestu Tucson, kjer upa, da bo našel iskano osebo, naleti na robu mesta na misijonsko postajo in stopi v cerkev. Sname sončna očala in slamnik, zagleda oltar in se zamisli. »Vera se mi je že dlje upirala, a vendar sem naenkrat začutil *hrepenje, da bi se mogel na nekaj zanesti*. Bilo je neznosno, da sem bil čisto sam s seboj. Moral je biti neki odnos do nekoga drugega, ki ni bil samo oseben, naključen in enkraten, odnos, ko ne pripadaš drug drugemu z vedno znova izsiljeno in zlagano ljubeznijo, ampak z nujno, neosebno povezavo. Zakaj nisem mogel biti nikoli tako iskreno prijazen do Judite kakor zdaj ob pogledu na to cerkveno kupolo ali na kapljo voska na kamnitih tleh? Bilo bi grozno, ko ne bi mogel iti iz sebe s takšnim občutkom.«⁵

»Ljubezen morata obljubiti Tretjemu...«

Hrepenenje, da bi se mogli zanesti na drugega, zlasti ko gre za ljubezen med možem in ženo, je Handke razločneje izrekel nekaj let pozneje: »Ljubezni ne moreš obljubiti ljubljenu. Oba skupaj jo morata obljubiti Tretjemu (= zakrament).«⁶ Tretji pa obljubo zapečati in skupni ljubezni podeli širino in prostor, tudi če je njegova navzočnost neotipljiva, neizvedljiva, ampak skrita, a zato nič manj resnična. Kaj naj bi ta skrita navzočnost Tretjega pomenila za skupno ljubezen, je rečeno v naslednjem zapisu: »Pravkar mi je postalo čisto jasno, da v ljubezni, za ljubezen, ne zadostujeta samo dva: vedno znova potrebujem tudi Tretjega, na katerega bi se mogel obrniti: za pomiritev, okrepitev, učvrstitev, novo prebuditve, v zahvalo – za *dopolnitev*; in ta Tretji, ki ga potrebujem in na katerega bi rad mislil v svoji ljubezni, ki skrbi za vsakršen vzgib v meni, mi prihaja na misel samo z imenom ‚Bog‘ (in: sama obrnitev k Tretjemu je že *dopolnitev*).« Obzorje ljubezni se odpre k drugemu, ne ostane v krogu ukrivljenega življenja v dvoje, ampak se odpre k Tretjemu. V njegovi milostni luči je vse mogoče videti še enkrat drugače.

V trenutkih krize utegne biti v veliko pomoč, če si priključimo v spomin brezpogojno pritrditev Tretjega k skupni poti. Handke v knjigi zapiskov *Die Geschichte des Bleistifts* (Svinčnikova zgodba) zabeleži ganljiv prizor, ko se mlada zakonca obrneta na Tretjega: »V stolnici sta se dva, še skoraj otroka, dolgo klečé poljubljala, odtrgala sta se drug od drugega in molila.«⁷

Zakon – »ideal« ali resničnost?

Zakrament zakona postavlja skupno zgodbo med možem in ženo v navzočnost Tretjega. Ta navzočnost je resničnost, v kateri sta in iz katere živita. Zakon zato ni ideal, po katerem stremimo in ga dosežemo pač samo v redkih primerih. »Ideal: zgled, a neposnemljiv«, zapiše Peter Handke. In na drugem mestu: »Ideal? Nikakor.«⁷ Govorjenje o »zakonu kot idealu«, ki se je pred časom udomačil v teološki razpravi in je pustil razločne sledove tudi v papeški spodbudi *Amoris laetitia*, se s tega stališča ne zdi posrečeno. Zakaj? V nevarnosti je, da vnaprej računamo s polomijo, če je pač normalno, da ideala nikoli ne moremo povsem doseči. Poleg tega govorjenje o zakonu kot idealu potiska v ozadje dejstvo, da je zakrament zakona najprej in predvsem *resničnost*. Privolitev, ki jo skriti Tretji izreka privolitvi, katero si mož in žena izrazita med seboj pri cerkveni poroki, je nepreklicno zagotovilo, h kateremu se moreta zakonca na svoji poti vsak čas vračati: hvaležno v urah sreče, sprašujoče v urah negotovosti, borbena v praznoti in brezizhodnosti. Vsekakor velja, da pot še ni cilj. Prepletenost časov, ki se uresničuje v vsakem obhajanju zakramenta, se dotakne tudi občestva moža in žene.⁸ Obhajanje zakramenta je najprej *signum rememorativum* (spominjajoče znamenje) – znamenje spomina na nepreklicno pritrditev Boga svojemu ljudstvu Izraelu in hkrati ponavzočuje zvezo med Kristusom in Cerkvijo (prim. Ef 5,32). Izraelovo zgodovino zaveze seveda spremljajo dramatični pripetljaji nezvestobe. Tudi Cerkev pozna mnogovrstne stranpote in zablode, zato je stalna naloga vračanje k začetkom: »Spomin, obvaruj me

pred nezvestobo!«⁹ Zaveza med možem in ženo je hkrati *signum demonstrativum* (kažočje znamenje) – vidno in živo znamenje skupnosti, ki živi iz navzočnosti Tretjega, ki spremlja pot. Končno je življenjska zaveza zakoncev *signum prognosticum* (napovedujoče znamenje) – obljuba polnosti in veselja, ki ju je v zgoščenih trenutkih vedno znova mogoče občutiti že med potjo. Cilj in zatoščišče poti pa je potovanje na nebeško svatbeno gostijo: »Praznik skupnosti: skupnost kot praznik, nič drugega...«¹⁰

Opombe

¹ Peter Handke, *Gestern unterwegs. Aufzeichnungen November 1987 bis Juli 1990*, Frankfurt/M. 2005, 404.

² Prim. Paul M. Zulehner, *Verbuntung. Die Kirchen im weltanschaulichen Pluralismus*, Ostfildern 2011.

³ Handke, *Gestern unterwegs* (op. 1), 270.

⁴ Peter Handke, *Der kurze Brief zum langen Abschied*, Frankfurt/M. 2001, 11.

⁵ N. d., 173. Tudi v romanu *Die Stunde der wahren Empfindung* (1975: *Ura pravega občutja*) žena zapusti glavno osebo, Gregorja Keuschnigga. Na lističu žena zapiše: »Ne pričakuj od mene, da ti bom oskrbela smisel tvojega življenja.« Glede krhkih odnosov prim. Handke: Mirja Kutzer, *Lieben auf Leben und Tod*, v: Jan-Heiner Tück – Andreas Bieringer, »Verwandeln allein durch Erzählen«. *Peter Handke im Spannungsfeld von Theologie und Literaturwissenschaft*, Freiburg 2014, 117–138.

⁶ Handke, *Gestern unterwegs* (op. 1), 540.

⁷ Peter Handke, *Die Geschichte des Bleistifts*, Frankfurt/M. 1985, 192.

⁸ Peter Handke, *Vor der Baumschattenwand nichts. Zeichen und Anflüge von der Peripherie 2007 – 2015*, Salzburg 2016, 267 in 93.

⁹ Prim. S. th. III, q. 60, a. 3. Glej Jan-Heiner Tück, *Gabe der Gegenwart. Theologie und Dichtung der Eucharistie bei Thomas von Aquin*, Freiburg ³2014, 48–82.

¹⁰ Handke, *Gestern unterwegs* (op. 1), 527.

¹¹ Handke, *Gestern unterwegs* (op. 1), 548.

Vsebinsko kazalo za Communio 2017

2017-1: Naš vsakdanji kruh

Joseph Ratzinger – papež Benedikt XVI., Daj nam danes naš vsakdanji kruh, 7–11

Patriarh Bartolomej, Bog je videl, da je dobro, 113–28

Romano Guardini, Prošnja za vsakdanji kruh, 29–34

Aleksander Schmemman, Oče naš. 35–38

Kardinal Robert Sarah, Vogalni kamni in zlagane vrednote, 39–52

Johannes Nebel FSO, Jezusovo Srce, središče sveta, 53–76

Anton Strle, Marijan Smolik, 77–80

Jože Faganel, Liturgistu dr. Marijanu Smoliku v spomin (1928–2017), 81–84

Anton Štrukelj, Hommage papežu Benediktu XVI., 85–93

2017-2: Živo izročilo

Nadškof Georg Gänswein, Predstavitev: kardinal Robert Sarah, Moč tihote, 97–101

Papež Benedikt XVI., Predgovor: kardinal Robert Sarah, Moč tihote, 102–104

Kardinal Angelo Scola, Mučeništvo, 105–115

Bernhard Körner, Med arhivom in življenjskim procesom, 116–126

Anton Štrukelj, Pomen izročila in cerkvenih očetov, 127–142

Jean Duchesne, Sveti Duh v živem izročilu, 143–153

Georgij Florovski, Avtoriteta antičnih koncilov in izročilo očetov, 154–165

Hans Maier, »Prisili jih vstopiti«, 166–178

Klaus von Stosch, Nenasilje v Svetem pismu in Koranu, 179–189

Nataša Polajnar Frelih, Muzej krščanstva na Slovenskem, 190–200

2017-3: Vzgoja vesti – Krasota vrta

Papež Benedikt XVI., Kardinal Joachim Meisner, 201–202

Nadškof Alojzij Šuštar, Vzgoja vesti, 203–229

Hermann Geißler FSO, Vest je prvotni Kristusov namestnik«, 230–247

Janez Ferkolj, Vest, zrcalo večnosti, 248–257

Thomas Ruster, Katoliški nauk o človekovem prvotnem stanju, 258–269

Milan Holc, Vrt in njegov večplastni pomen v Svetem pismu, 270–278

Justina Metzendorf, »V raju padec – v vrtu rešitev«, 279–288

Peter Hersche, Krščanstvo in vrtovi v Evropi zgodnjega novega veka, 289–298

Anton Berčan, Plečnikov Vrt vseh svetih, 289–304

2017-4: Nova pesem Gospodu

Hans Urs von Balthasar, Knjiga jagnjeta, 305–356

Helmut Moll, Pričevalci za Kristusa, 357–362

Franc M. Dolinar, Drinske mučenke, 363–379

Portugalski škofje, Fatima, znamenje upanja za naš čas, 380–393

Jan-Heiner Tück, V navzočnosti Tretjega, 394–398

Vsebinsko kazalo za Communio 2017, 399

